

Bagu Balázs

AZ 1848/49-ES
FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
KÁRPÁTALJÁN

Kárpátaljai Magyar Könyvek **198.**

Készült a Szülőföld Alap támogatásával

© Bagu Balázs, 2010
© Intermix Kiadó, 2010

Szakmai tanácsadó: Závodszy Géza

INTERMIX KIADÓ
Felelős kiadó: Dupka György
Felelős szerkesztő: Nagy Zoltán Mihály
Budapesti képviselő: H-1011 Bp., Hunyadi János u. 5.
Készült a Borneo Kft.-ben
ISBN 978-963-9814-32-5
ISSN 1022-0283

Bagu Balázs

**AZ 1848/49-ES
FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
KÁRPÁTALJÁN**

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2010

A szerző köszönetet mond mindazoknak, akik kutatásaiban segítettek:

***Dr. Závodszzky Géza, Krecsmáriné Baráté Rozália, Dalmay Árpád,
dr. Deák Ferenc, Bíró Gyöngyi, Gavlik István, Lajos Mihály, Popovics
Zsuzsanna, Sebestyén Zsolt, H. Szabó Lajos.***

A fényképeket készítették: ***Berki László, Ráday Mihály, Dancs Róbert,
Ambrus Pál, Lajos Mihály, Bagu Géza.***

Térképek: ***Kovács Sándor*** (Budapest).

TARTALOM

Előszó.....	7
Bevezetés.....	9
I. A Kazinczy-hadtest.....	11
A hadrend.....	11
Kazinczy Lajos életútja.....	17
Kazinczy Lajos életének fontosabb eseményei.....	27
A Kazinczy-hadtest tisztjei.....	29
Nagy idők tanúi.....	37
II. Munkács várának szerepe a szabadságharcban.....	41
A munkácsi nemzetőrség.....	41
A politikai foglyok szabadulása.....	43
Huszár csapatok hazatérése.....	44
A császáriak kivonulása a várból.....	44
A lengyel önkéntesek.....	48
A határ megerősítése.....	49
A podheringi csata.....	53
Ellentmondó utasítások.....	58
A vár feladása.....	60
A várbörtön.....	61
III. A szabadságharc emlékhelyei.....	62
Ung.....	62
Bereg.....	74
Ugocsa.....	110
Máramaros.....	121

IV. Tanulmányok a szabadságharc témaköréből.....	128
A szabadságharc ifjú hősei.....	128
Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyei lelkészek a szabadságharcban.....	134
V. Eseménynaptár.....	139
VI. Mellékletek.....	144
Bémer László ungvári emléktáblájának avatása.....	144
Az ungvári Petőfi-emléktábla avatása.....	145
Az ungvári Petőfi-szobor avatása.....	147
A beregszászi nemzetőrség fennmaradt jegyzőkönyvei.....	149
A beregszászi Kossuth-mellszobor avatása.....	155
A beregszászi Petőfi-emléktábla avatása.....	156
A beregszászi Petőfi-szobor avatása.....	157
A badalói Petőfi-emléktábla avatása.....	158
Kossuth Ferenc levele Beregszász város polgárainak.....	161
Bertók János levele szüleikhez.....	162
Egry János ugocsai alispán jelentése 1849-ből.....	164
Keresztyén Balázs emléktábla-avató beszéde.....	167
Pazar József visszaemlékezése.....	169
Aszerző önmagáról.....	172
A szerző fontosabb cikkeinek, tanulmányainak és könyveinek jegyzéke 2009 májusáig bezárólag.....	175

ELŐSZÓ

1848 fénylő évszám, a negyvennyolcasság fénylő hagyomány. Fénye közös reményünk szerint a XXI. század elején sem halványul. Megvan az oka ennek.

1848-ban, már csaknem ezeréves kárpát-medencei történetünk során először éltünk meg mindent átrendező, jövőbe mutató történelmi fordulatot, amelynek csaknem egész népünk cselekvő, önként áldozatokat vállaló részese volt. Gondoljuk meg! A tényleges katonai szolgálatot teljesítők száma (ötvenezeres veszteséggel) megközelítette a negyedmillió főt. Hosszabb-rövidebb ideig nemzetőri szolgálatot teljesítettek ötszázezren. S akkor még nem számoltunk a haditermelésben dolgozókkal. És hogyan számoljuk meg azokat, akik a tömegtüntetéseken, népgyűléseken vettek részt? Nem volt olyan család a hazában, amelynek legalább egy tagja nem mondhatta el, hogy ő is ott volt az ütközetben, az őrészen, a sáncásásban, a tüntetésen. A modern magyar nemzet született meg abban az évben.

A magyarországi napi politika olykor már szinte törzsi küzdelmekre emlékeztető megosztottságában 1848/49 értékelése ezért nem változott. Nem változott, nem gyöngült közösséget szervező ereje közigazgatási határok függvényében sem. 1848/49 a kárpát-medencei magyarság közös történelmének gondosan ápolt-kutatott legszebb fejezete. A szellemi építkezésnek, a hagyományok gyarapítva megőrzésének értékes példája Bagu Balázs könyve, amely 1848/49 kárpátaljai helyi történetét építi be, oltja be közös történetünkbe.

Bagu Balázs a helytörténetírás és a néprajzi búvárkodás mestere, a kárpátaljai kutatók doyenje. Nevét nemcsak Kárpátalján, hanem a magyar nyelvterület egészen ismerik. Köteteit számon tartják, írásai magyarországi orgánumban is napvilágot láttak.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetét és utóéletét – szűkebb pátriájában, a történelmi Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros megyék területén – évtizedek óta kutatja. Ez a kötet, amelyet most kezünkbe vehetünk, ezen kutatások eredményeinek összefoglalása. Megismerjük a Kárpátalján folyó hadműveleteket, többek között a (hadosztályerejű) Kazinczy-hadtest és Munkács védőinek hadtörténetét, a helyi nemzetőrség szervezését és tevékenységét, mégpedig a kárpátaljai levéltári anyag fölhasználásával, aminek különös jelentőséget ad, hogy Urbán Aladár alapvető munkája (*A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Bp., 1973) a kárpátaljai

megyék iratanyagát nélkülözni volt kénytelen. Bagu Balázs kötetének értékét az is emeli, hogy a szerző eddig föl nem használt iratokat közül (például az ugocsai alispán jelentését).

A munka szerkezetileg önálló része a kárpátaljai 1848/49-es emlékhelyek ismertetése és fényképes dokumentációja. Az emlékművek és történetük érdekes adalék a dualizmus éveinek eszmetörténetéhez, a cseh és a szovjet impérium politizálásához, de a kárpátaljai magyar kisebbség és a többség mai tudati állapotához is. Az emlékhelyek, sírhelyek föl kutatásában Bagu Balázsnak meghatározó érdemei vannak.

Ez a jórészt eredeti kutatásokat hasznosító színvonalas könyv minden, a magyar történelemben búvárkodó, a magyar történelmet tanulmányozó érdeklődésére számot tarthat. Külön hangsúlyozom, hogy a kárpátaljai születésű, kötődésű történelmi szereplők föl kutatása, emlékezetbe idézése egyszerre erősíti a kárpátaljai magyarok (és nem magyarok) regionális tudatát, sorsközösségét, erősíti az egész magyarság és a kárpátaljai magyarok összetartozásának érzését.

Závodszy Géza

BEVEZETÉS

A történelmi Magyarország négy vármegyéje, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros – amelyeket együtt Kárpátaljának nevezünk – 1920-tól Csehszlovákiához, 1945-től a Szovjetunióhoz tartozott, ma pedig Ukrajnához.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kárpátaljai eseményeiről az eltelt 159 év alatt nem sokat tudtunk meg. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL – B. B.) polcain még okiratok sokasága hever feldolgozatlanul. A kutatómunka ma már nem könnyű, ismét a hatalmi szervek engedélyével lehetséges. A történések feltárása, földijeink szerepének tisztázása azonban múlhatatlan kötelességünk. Kutatásaim a KTÁL megsárgult okiratai mellett a *Bereg*, *Ung* és *Ugocsa* című hetilapok korabeli számain alapulnak.

Könyvemben többek közt három tanulmányt és néhány, a napisajtóban már megjelent cikket, valamint korabeli dokumentumokat ajánlok az olvasónak

Az első fejezetben a Kazinczy-hadtest Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben működő két dandárja mellett megismerhetjük az egész hadtest tevékenységét 1849. június 2-től kezdve a fegyverletételig; a méltatlanul elfelejtett, tragikus sorsú parancsnok, Kazinczy Lajos életútját; a rendelkezésre álló okiratok, könyvek alapján a hadtest tisztjeinek névsorát és sorsát. Sokukra meghasonlás, bujdosás, börtön, sorkatonaság várt. Nem alkudtak meg, nem szolgálták ki a szabadságharcot eltipró hatalmat. A passzív ellenállás útját választották. A kiegyezés után újra felemelkedés volt az életútjuk, egyvalamiben azonban hasonlítottak nagy elődeikhez, az aradi vértanúkhöz – hűek maradtak 1848 eszméihez.

A második fejezetben Munkács várának jelentőségéről, a hősies helytállásról, a podheringi csatáról és a Kazinczy-hadtest későbbi harcairól olvashatunk.

A harmadik fejezetben a szabadságharcra kapcsolatos kárpátaljai emlékhelyek (szobrok, emléktáblák, honvédsírok) feltérképezése és leírása található, beleértve a vidékünkön született és itt nyugvó jeles személyiségeket, az egykori nagy idők tanúit.

A negyedik fejezet két tanulmánya a szabadságharcban részt vett fiataloknak, illetve lelkeseknek állít emléket.

Az ötödik fejezet teljes egészében eseménynaptár, amely a forradalom kitörésétől a szabadságharc bukásáig rögzíti a történéseket, főleg kárpátaljai vonatkozásban.

Az utolsó fejezetben kaptak helyet a kutatómunkám során felfedezett korabeli okiratok, levelek stb. Az adatok forrását lábjegyzetekben közlöm, bízva abban, hogy azok révén a jövőbeni kutatók könnyebben eligazodnak majd ebben a témakörben.

Könyvem közreadásával szeretném elérni, hogy a vidékünkön felnövekvő ifjú nemzedékek megismerjék történelmi múltunk dicső napjait, hogy hőseink haza- és szabadságszeretete, elvhűsége példaként álljon előttük.

Bagu Balázs

Bátyú, 2007.

I. A KAZINCZY-HADTEST

A hadrend

Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros határvédelmére a kormány komolyabb haderőt nem tartott fenn, csupán a IX. hadtestet. Ahhoz, hogy megvédjék a szorosokat, a haderőt szét kellett volna forgácsolni. Ezt a tervet a katonai vezetőség elvetette, a határ védelmét nemzetőrökre bízta.

A beregszászi nemzetőrség megalakulásának jegyzőkönyve birtokunkban van.¹ Parancsnokává titkos szavazással Eötvös Tamás táblabíróvá választották meg, aki később a beregi nemzetőrség parancsnoka, majd kormánybiztos lett. Helyére Freyseyesen Gyulát² választották.

Az Ung és Ugocsa megyei nemzetőrség megalakulásának jegyzőkönyvét nem, csupán parancsnokaik, Buttler Sándor és Újhelyi Sándor életútját ismerjük.³

A máramarosi nemzetőrsegről semmilyen adattal nem rendelkezünk. Várady Gáborról, majd az ő helyére lépő Péterfi Andrásról tudunk.

Hol álltak nemzetőr csapatok, nem sikerült teljesen felderíteni. Tudunk viszont a nemzetőrök osztrákokkal vívott 1849. március 21-i új-galjátyni és 1849. május 9-i toronyai ütközetéről.

Kutatásaim során rábukkantam Egry János ugocsai alispán jelentésére.⁴ Az alispán megállapítja, hogy egyre sűrűbben fordulnak elő ellenséges beütések a határ túlsó oldaláról. Azt is tudjuk, hogy a munkácsi, az ugocsai és a 21. zászlóalj egyes századai felváltva teljesítettek szolgálatot Vereckén és környékén. Nemzetőrök állomásoztak Izán, Toronyán és Vereckén is.

A vidéken állomásozó magyar csapatok abban az időben a 19. (máramarosi) hadosztályhoz tartoztak. A hadosztályt alkotó két dandár egyikének élén 1849. február 13-tól Zurits Ferenc őrnagy, a Szatmár, Ugocsa és Máramaros megyében levő csapatok parancsnoka állt, a másik dandár s egyben a Zemplén, Ung és Bereg megyei csapatok parancsnoka 1849. április 5-től Lázár Vilmos őrnagy volt. Az észak-kelet-magyarországi határhoz tartozó csapatok hadrendje⁵:

¹ Bagu Balázs – Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*. Intermix Kiadó, Ungvár–Buda-pest, 1994.

² KTÁL, fond 10., op. 3., nr. 1061., 1-6. old.

³ Uo., fond 674., op. 12., nr. 1928., 1-2. old.

⁴ KTÁL, fond 10., op. 3., nr. 1061., 1-3. old.

⁵ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–1849*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 67. old.

Bangya János őrnagy, 35. honvéd zászlóalj.
Freyseysen Gyula őrnagy, nemzetőr zászlóalj.
Lázár Vilmos őrnagy, dandárparancsnok.
Martinyi Frigyes őrnagy, 21. honvéd zászlóalj.
Mészely Ferenc őrnagy, 22. zászlóalj.
Várady Gábor őrnagy, nemzetőr zászlóalj.
Zurits Ferenc őrnagy, dandárparancsnok.

1849. június 2-án a máramarosi 19. hadosztály parancsnokává ezredesi rangban Kazinczy Lajost nevezték ki. Feladata az északkeleti határ őrzése volt. Kazinczy és Wysocki hadosztályai együttesen alkották az északi hadsereget. Wysockinak 9000 embere és 34 lövege, Kazinczynak 3000 embere és 8 lövege volt.

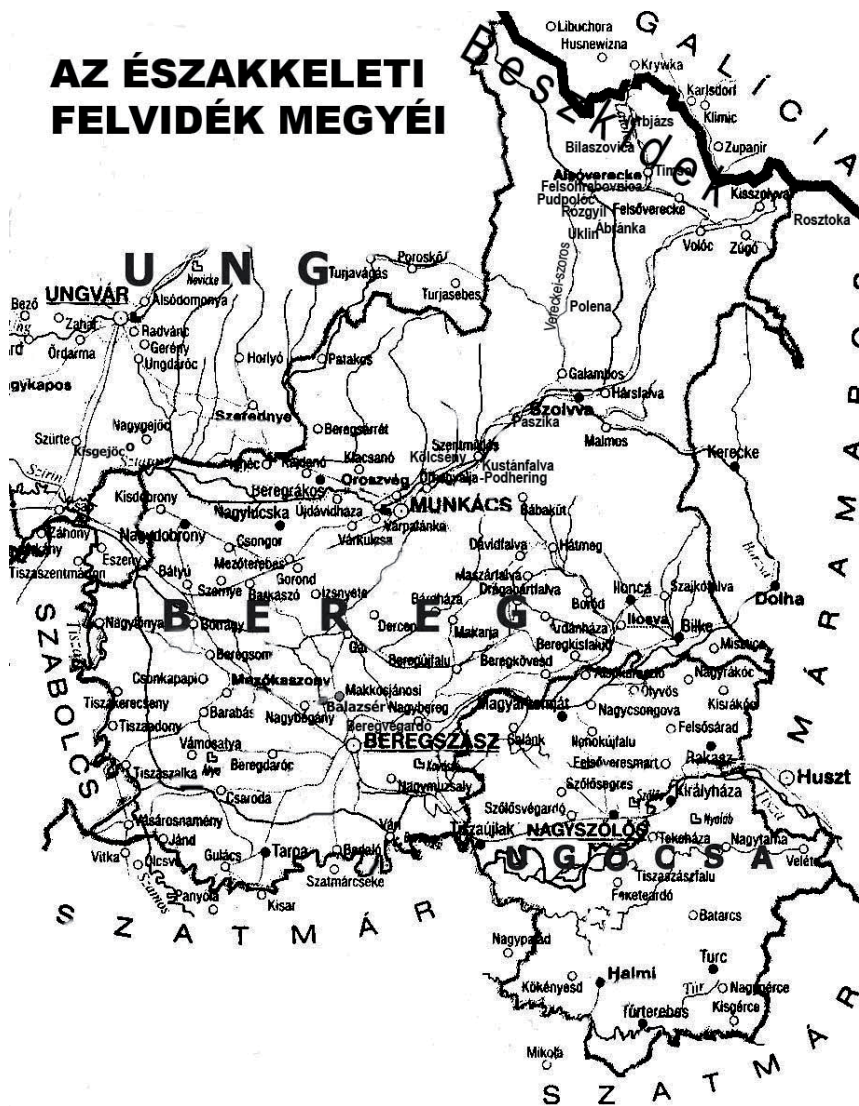
1849. június közepén a Dukla-szoroson át betörő orosz intervenciós hadsereggel szemben meg se kísérelték az ellenállást. Wysocki a túlerő elől visszavonult, Miskolcra utasította Kazinczyt, hogy a Tiszánál fedezze Vásárosnaményt. Az orosz haderők Kazinczyt elvágták Wysockitól és a feldunai hadseregtől, ezért Munkácsra Husztra hátrált. A magyar hadvezetés parancsai ellentmondóak voltak.

Kazinczy 1849. június 30-án felajánlotta hadosztályát Bemnek az erdélyi hadsereg támogatására, Bem viszont arra utasította, hogy az oroszok háta mögött igyekezzen zavart kelteni. Az 1849. június 6-án Huszton papírra vetett hadrend tudósít azokról az erőkről, amelyekkel a magyar hadvezetés ebben az időben az észak-keleti hadszíntéren (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben) rendelkezett⁶:

Hadtestparancsnok: Kazinczy ezredes.
Törzsfőnök: Kékessy őrnagy.
Tüzérfőnök: Jokschmann őrnagy.

⁶Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–1849*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 51. old.

AZ ÉSZAKKELETI FELVIDÉK MEGYÉI

19. hadosztály

Parancsnok: Zurits őrnagy.

20. honvéd zászlóalj: Bányafy őrnagy, 4 század, 700 ember.

21. honvéd zászlóalj: Amann százados, 6 század, 1110 ember.

91. honvéd zászlóalj: Újhelyi őrnagy, 5 század, 800 ember/ló.

106. honvéd zászlóalj: Pribék őrnagy, 6 század, 1110 ember/ló.

Tirol, krasznai és ugocsai vadászok, 6 fontos üteg: Spéry hadnagy, 6 ágyú, 103 ember, 53 ló; 3 fontos üteg: Simig hadnagy, 6 ágyú, 93 ember, 34 ló; ¼ fontos üteg: Rustyák őrmester, 2 ágyú, 13 ember, 1 ló.

20. gyaloghadosztály

Parancsnok: (nincs feltüntetve).

Törzsfőnök: Usener százados.

22. honvéd zászlóalj: Csuha százados, 6 század, 700 ember.

105. honvéd zászlóalj: Várady őrnagy, 6 század 1100 ember/ló.

Szatmári vadászok: Horváth százados, 6 század 300 ember/ló.

6 fontos fél üteg: Korányi főhadnagy, 3 ágyú, 1 tarack, 66 ember, 28 ló.

3 fontos fél üteg: Pruzsinszky hadnagy, 3 ágyú, 43 ember, 27 ló.

2/3 1 fontos üteg: Janovics tüzemester, 5 ágyú, 47 ember, 22 ló.

12. huszárezred: Tisztotzy százados, 1 osztály, 170 ember, 160 ló.

Irreguláris könnyű lándzsások: Zsolnay százados, 3 osztály, 360 ember, 160 ló.

1849. július 10-én Mészáros fővezér utasította Kazinczyt, hogy maradjon a helyén, Perczel parancsa szerint viszont vonuljon vissza Ungvárra és támogassa Görgei visszavonulását. Július 15-én Kazinczy Husztról elindult Ungvárra, hadtestét közben Knézich hadtestéhez csatolták. Mészáros Kassa megszállására utasította, Görgei pedig arra, hogy maradjon a helyén. Kazinczy július 27-én Ungvárról közölte Görgeivel, hogy az Uzsoki-szoroson keresztül Galíciába akar betörni. Ugyanezen a napon Bayer, Görgei vezérkari főnöke utasította, hogy Nagyállónál csatlakozzon hozzájuk. Estére azonban megváltozott a helyzet, Kazinczy új utasítást kapott: maradjon a helyén vagy menjen Bemhez Erdélybe.

1849. július 28-án a galíciai Kliminecnél lezajlott a hadosztály egyetlen vállalkozása. Kazinczy három százada a Vereckei-szorosnál átment Galíciába, és szétugrasztott két ellenséges századot. Elég nagy zsákmányt is ejtettek, többek közt harminc fegyvert. Kazinczy serege ekkor már komoly erőt jelentett: 7345 ember, 1065 ló.

1849. július 27-i hadrend:

Hadtestparancsnok: Kazinczy ezredes, táborhely Ungvár.

Törzsfőnök: Kékessy őrnagy.

19. hadosztály, táborhely Ungvár

21. zászlóalj két százada Polenán.

Hadosztályparancsnok: Bányafy őrnagy

Törzsfőnök: Usener százados

Tüzérparancsnok: Jokschmann őrnagy

20. honvéd zászlóalj. Parancsnok: Mecséry (Ágoston) százados. 6 század, 885 ember.

21. honvéd zászlóalj. Parancsnok: Amann őrnagy. 6 század, 871 ember.

105. honvéd zászlóalj. Parancsnok: Várady őrnagy. 6 század, 819 ember

Tirolai vadászok. Parancsnok: Romantovszky százados. 1 század, 140 ember.

6 fontos fél üteg. Parancsnok: Spéry hadnagy. 3 ágyú, 1 tarack, 65 ember, 56 ló.

3 fontos fél üteg. Parancsnok: Pollenics hadnagy.

20. hadosztály, táborhely Ungvár

Hadosztályparancsnok: Mészely őrnagy.

Törzsfőnök: ismeretlen.

22. honvéd zászlóalj. Parancsnok: Utassy százados. 6 század, 867 ember.

91. honvéd zászlóalj. Parancsnok: Bay őrnagy. 4 század, 635 ember.

106. honvéd zászlóalj. Parancsnok: Pribék őrnagy. 6 század, 1050 ember.

Sorszám nélküli honvéd zászlóalj. Parancsnok: Horváth százados. 4 század, 657 ember.

Szatmári vadászok. Parancsnok: Boros százados. 2 század, 205 ember.

Utászok. Parancsnok: Fornet százados. 1 század, 120 ember, 12 ló.

6 fontos fél üteg. Parancsnok: Simig hadnagy. 3 ágyú, 1 tarack, 49 ember, 47 ló.

3 fontos fél üteg. Parancsnok: Lángfy hadnagy. 3 ágyú, 46 ember, 23 ló.

Lovas hadosztály:

Ungvári tábor, Dercsényi-lovasok, 2 darab egy fontos ágyú Polenán, 5 darab egy fontos ágyú Máramaroszigeten.

Hadosztályparancsnok: Tiszotzky őrnagy.

Törzsfőnök: ismeretlen.

12. huszárezred. Parancsnok: Davidek százados. 2 század, 307 ember, 318 ló.

Ungvári lándzsások. Parancsnok: Zsolnay őrnagy. 2 század, 300 ember, 300 ló.

Gerilla lovasok. Parancsnok: Dercsényi százados. 1 század, 89 ember, 89 ló.

Fél tarack üteg. Parancsnok: Védhegyi hadnagy. 4 tarack, 55 ember, 31 ló.

3 fontos fél üteg. Parancsnok: Pruzsinszky hadnagy. 3 ágyú, 46 ember, 24 ló.

1 darab 1 fontos üteg. Parancsnok: Rustyák hadnagy. 6 ágyú, 66 ember, 64 ló.

Szekerész csapat, ungvári tábor

Parancsnok: Keczer őrnagy

Tartalék löszeres szekerek: 39 ember, 79 ló

Kazinczy 1849. július 30-án közölte Bayer vezérkari főnökkel, hogy csatlakozni kíván a fősereghez, ezért július 31-én elhagyja Ungvárt, és augusztus 2-án Tiszaújlaknál átkel a Tiszán. Július utolsó napjaiban Bem kérte, hogy Kazinczy hadosztályát bocsássák az ő rendelkezésére. Aulich hadügyminiszter augusztus 3-án, Görgei és Kossuth augusztus 5-én szintén így intézkedett.

Kazinczy augusztus 6-án Munkácsról elindult Erdély felé. Augusztus 15-én érkezett meg Désre, majd 20-án Zsibón egyesült Gál Sándor Bánffyhunyadi felől érkező csapataival. Itt kapta meg Görgei augusztus 16-án keltezett, fegyverletételre felszólító levelét. Augusztus 25-én tisztjei élén letette a fegyvert.⁷

Kazinczy Lajos életútja

A magyar történelem tizenhárom aradi vértanút tart számon, pedig Haynau Aradon tizenöt magas rangú tisztet végeztetett ki a fegyverletétel után. Először Ormai (Auffenberg) Norbert honvéd ezredest küldte bitófára. Hosszú vizsgálódás után következett az aradi tizenhárom, akik közül négyen – Dessewffy Arisztid, Kiss Ernő, Lázár Vilmos, Schweidel József – golyó által, kilencen – Aulich Lajos, Damjanich János, Knézich Károly, Lahner György, Leiningen-Westerburg Károly, Nagy-Sándor József, Pöltenberg Ernő, Török Ignác és Vécsey Károly – bitófán haltak mártírhálált. Megjegyezzük, hogy tizennegyedik aradi vértanúként Lenkey János tábornokot is szokás említeni,

⁷ *Adatok a Kazinczy-hadtest történetéhez, 1849.június 3. – augusztus 25.* Hadtörténeti Közlemények. 1943, 247. old.

akinek elméje elborult, és ezért nem hajtották végre rajta a halálos ítéletet. Szörnyű körülmények között halt meg 1850-ben az aradi várbörtönben.

A tizenötödik és egyben legfiatalabb vértanú a méltatlanul elfelejtett Kazinczy Lajos, a nagy író és nyelvújító Kazinczy Ferenc fia lett.

Kazinczy Lajos 1820. október 20-án született a Sátoraljaújhely melletti Széphalmon. „Feleségem október 20-ikán szerencsésen szülte meg hetedik élő gyermekemet”⁸ – jegyezte fel édesapja.

Élete végére Kazinczy Ferenc a nemzet szolgálatában elszegényedett és eladósodott, mint haszonbérlo maradt a családjával Széphalmon. A nehéz időkre legidősebb lánya így emlékezett: „Gyakran megesett, hogy házukban két-három napig nem láttunk kenyeret”.⁹

A fiúgyermek iskoláztatása nagy gondot okozott Kazinczynak. „Emil, Bálint és Lajos Patakon vannak collégiumban... Lajosnak igen jó feje van”¹⁰ – írta lányának, Ifigéniaának. 1831-ben a kolerajárvány Széphalmot sem kerülte el. Lajos is megbetegedett, de anyja kigyógyította. 1831. augusztus 23-án a kolera Kazinczy Ferencet is elragadta. Édesapja halálával Lajos életének első, boldog szakasza lezárult. Nehéz évek következtek. A három fiú taníttatása költségeinek egy részét a család rokona, Vay Ádám viselte. Később Lajos neveltetését Teleki József, a

református kollégium főgondnoka vállalta magára. Lajos 1835-ben Tullnban, az utász hadapródiskolában kezdte meg tanulmányait. A tullni császári-királyi katonaiskolában más magyarfiúk is tanultak, az oktatás nyelve a német volt. Itt ismerkedett meg Görgei Artúrral. 1839-ben, amikor kitűnő eredménnyel befejezte tanulmányait az utásziskolában, beosztották a 9. számú, Miklós orosz cár nevét viselő császári-királyi huszárezredhez. 1840-ben hadnaggyá nevezték ki. Rövid pesti tartózkodás után a csehországi Pardubitzban kijelölt állomáshelyére utazott. (Csehország abban az időben a birodalomhoz tartozott). Édesanyja, gr. Török Sophie, Kazinczy Ferenc felesége (1780–1842) 62 éves korában halt meg.

Kazinczy Lajos

⁸ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*. Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Katonai Kiadó, 1979, 11. old.

⁹ Uo., 17. old.

¹⁰ Uo., 17. old.

Kazinczy Lajos ezrede, a 9. huszárezred már Bécsben állomásozott. Itt ismerkedett meg Klapka Györggyel, aki a magyar nemesi testőrségnél teljesített szolgálatot. Ezredese, Lichtenstein herceg a segédtisztjévé tette, bizalmába és barátságába fogadta, állandóan a palotájában tartotta. Kazinczy Lajos belesodródott a herceg és Haynau közötti ellentétbe. Egy tréfás csíny végzetessé vált számára. A herceg Haynaut Kazinczy Lajos által meghívta ebédre. Ezzel Haynau közismert fukarságát akarta megtréfálni. Meghagyta Kazinczy Lajosnak, hogy az ebéd végeztével Haynau szeme láttára adjon egy-egy forintot az inasoknak. Az inasoknak előre megparancsolta: Kazinczy ajándékát ne fogadják el, Haynau ajándékát viszont igen, s nagy örömmel köszönik meg. Az eset közzájón forgott Bécsben, Haynau pedig Kazinczy Lajos esküdt ellenségévé vált.

1846-ban, nem sokkal főhadnaggyá való előléptetése után máig ismeretlen okokból távozott a hadseregből. Tullni iskolatársai közül Görgei 1845-ben, Klapka 1848 elején azért távozott a hadseregből, mert nem értettek egyet annak reakciós szellemével. Kazinczy esetében feltételezhető, hogy eladta a rangját, mert rendeznie kellett adósságait; az ilyesmi abban az időben nem számított kirívó esetnek. De az is valószínűnek tűnik, hogy a Haynauval való ellentéte miatt lépett ki a hadseregből.

1846. október 17-én gróf Péchy Emánuel főispán Zemplén vármegye „becsületbeli szolgabírójának” nevezte ki.¹¹ 1847. augusztus 5-én Zemplén vármegye táblabírájává választották, de ez is csak tiszteletbeli cím volt. Ekkor zempléni rokonainál lakott. 1848 elején legfiatalabb nővérénél, Ifigénianál tartózkodott Szabolcs megyében.

1848 tavaszán megkezdődött a nemzetőrség toborzása. Kazinczy Lajos Kisvárdán jelentkezett, az ott alakított nemzetőrséget tanította fegyverforgatásra. Amikor megindult a honvéd zászlóaljok szervezése, Pestre utazott, hogy felajánlja szolgálatait a Batthyány-kormánynak. Ekkor a 18. honvéd zászlóaljhoz osztották be, ahonnan az 1. számú utász zászlóaljba nevezték ki századosná. 1848 júniusában a szerbek elleni harcra jelentkezett az általa Kassáról ismert Bechtold Philipp császári-királyi altábornagynál, aki mellett parancsértisztí szolgálatot teljesített. Batthyány miniszterelnöknél kérvényezte tiszti beosztását.

1848 szeptemberében segédtiszt Ivánka Imre hadosztályában Pákozdon.

Pákozdnál derekasán helytállt a magyar sereg. Sikertelen megállítani Jellačić seregét, amely Budát és Pestet is fenyegette. A pákozdi győzelem után Kazinczy megbetegedett, Pestre utazott. Ezután a Lajta-menti parndorfi

¹¹ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 29. old.

táborba vonult be alakulatához.¹² 1848. október 30-án a Móga János vezette magyar sereg támadásra indult Bécs irányába, de Schwechatnál csatát veszített. A küzdelemben Kazinczy is részt vett.

Novemberben a belügyminiszter megbízta, szervezzen utász zászlóaljat Pozsonyban. Győr megerősítésének sáncmunkáját vezette, november végén őrnaggyá léptették elő.

A fiatal magyar honvédség állománya 1848. december végére érte el a 100 000 főt, természetesen ebben benne vannak a helyőrségek, az erdélyi, délvidéki egységek is. Ez a hadsereg érthető módon még nem akart döntő csatát vívni a létszám és a harci tapasztalatok vonatkozásában őt felülmúló ellenséggel.¹³

Kazinczy a második zászlóaljjal Győrből Budára ment, hogy átjárókat készítsen a visszavonuló magyar sereg számára a Dunán. Buda és Pest feladása után két utász zászlóaljjal Tiszafüredre rendelték, ahol Répásy Mihály hadtestéhez csatlakozott. Itt egy dandár megszervezésével bízták meg, s előléptették alezredessé. 1849. januárjában részt vett Perczelnek a szolnoki hídfő ellen intézett támadásában, amikor az osztrákokat sikerült Ceglédbercelig visszaszorítani. Dembiński seregében hadosztályparancsnok lett. Dembiński parancsa folytán Polgárra, Tiszalökre majd Rakamazra vonult, a Tiszán átkelve Miskolcra, Tornaljára ment. Megtámadta Franz von Schlik utóvédjét, de Piller ezredes hadosztálya nem érkezett meg, így visszavonult Kassára.

Február közepén megbetegedett, nem tudta ellátni hadosztály-parancsnoki teendőit. A kápolnai csatában „nézőként vett részt”.¹⁴

A kápolnai csatavesztés után a Klapka vezette I. hadtestben bízták rá egy hadosztály parancsnokságát. A tápióbicskei, isaszegi, nagysallói, komáromi csatákban hőiesen harcolt.

A debreceni országgyűlés 1849. április 19-én kinyilatkoztatta a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország függetlenségét. Kazinczy hadosztálya elérte a Garam folyót, hogy felmentse Komárom várát. Életének legnagyobb élménye a nagysallói csata volt, amelyben kitűnt példás hősiességével. Később, az aradi császári haditörvényszék előtt ennek kapcsán így vallott: *„Az április 19-ei nagysallói csatában tanúsított jó magaviseletemért Görgei tábornoktól a katonai érdemrend III. osztályát kaptam meg”*.¹⁵

¹² Parndorf (Pándorfalu) – település Ausztriában, a Fertő-tótól északra. 1921-ig Magyarország-hoz tartozott. (B. B.)

¹³ Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcainak története*. Budapest, 1972, II. köt., 156–157. old.

¹⁴ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 45. old.

¹⁵ Uo., 55. old.

Kazinczy bátor harcos volt, a hadoszlop élén állott, jó példát mutatott a katonáknak.

A császári udvar áprilisban Miklós orosz cár segítségét kérte a magyar szabadságharc eltiprásához. A cár még abban a hónapban két hadtestet indított útnak Galícián keresztül a magyar határ felé.

Kazinczy Lajos május közepéig betegeskedett. A Budát ostromló seregben ott volt, de az ostromban nem vett részt, mert a Csallóközben kellett átvennie egy önálló hadosztályt. Ekkor a 18. hadosztály parancsnoka. 1849. május 24-én ezredessé nevezték ki. Miután Görgei hadügyminiszter lett, 1849. június 2-án kinevezte Máramaros, Bereg és Ung vármegye haderőinek főparancsnokává. A 19. hadosztály a Wysocki vezette 18. hadosztállyal együtt Dembiński parancsnoksága alatt az Északi Hadseregbe tartozott. Két dandárjának vezetője Zurits Ferenc és Lázár Vilmos volt, főhadiszállása Munkács. Kinevezése után egy héttel Kazinczy közölte Zurits alezredessel, hogy átvette a három megye haderőinek parancsnokságát:

Kazinczy hadosztály, Zurits Alezredes úrnak, M. Sziget. Főhadiszállás: Munkács, Július 12-én, 849.

A folyó évi Június 2-én kelt, kivonatilag ide Mellékelt Hadügyminiszteri Parancsolat szerint, az Ungh, Bereg és Máramaros megyékben állomásozó összes hadierő parancsnokságom alá lévén helyezve, midőn Önt arról ezennel értesítem, kötelességül teszem Egyszer s mind hogy a Máramaros megyében létező hadierő létszámi kimutatását, s elhelyezését velem azonnal tudatni, s mint hivatalos jelentést ezentúl Munkácsi főhadiszállásomra küldeni sziveskedjék.

Kazinczy ezredes¹⁶

Kazinczy Munkácsról küldte jelentéseit Görgei hadügyminiszternek. Itt adta ki Szózatát, amelyben Ung, Máramaros, Bereg lakosaihoz fordult:

Szózat

Máramaros, Bereg és Ung megye lakosaihoz

A kormány rendeletéből ezen három megye hadifőparancsnokául neveztettem ki. A midőn a főparancsnokságot hazánknak egy fontos részében szükségesnek tartom nem csak polgári hatóságokat, hanem minden egyes polgárt felhívni: hogy nekem testvéri kezet nyújtván, igaz hazafiúi hévvel mindent megtegyen a haza javára és olyan nehezen szerzett függetlenségünk fenntartására szükséges.

¹⁶ KTÁL, A 19. hadosztály I. dandárjának okiratai 1848–49-ből, 10. old.

Polgártársak! Ha szent ügyünket egyesült erővel, Kitartással és lelkesedéssel támogatjuk, nincs erő a földön, mely minket legyőzhessen. Én ezen megyékben a már eddig is szép számmal létező erőt még jelentékenyebben szaporítandom. Az új csapatok alakításánál kénytelen leszek Polgártársaim közül majd ezt, majd azt, majd a művészt, majd kőművest segítségül felhívni. Elvárom tehát minden részről a legnagyobb készséget. A haza mindent kész pénzzel fizet, önöknek pedig a legszebb alkalom nyílik készségök legfényesebb kitüntetésére. Részemről legszentebb kötelességemnek tartom hazánk határait megtartani és nem csak a személyes bátorságra, sőt minden egyesnek magánbirtoka felett őrködni: a jó hazafi nálam mindig oltalmat talál, szent ügyünk árulói ellenben érdemlett büntetésüket veendik.

Polgártársak! Még egyszer felhívlak titeket együtt munkálódásra és barátságos egyetértésre; részemről tett ígéreteimet szentül meg fogom tartani és bizalmatokat megnyerni fő törekvéseim leend. Intézkedéseim a három megye kormány bizosaival mindenkor összhangzásban fognak történni.

Kazinczy Ezredes¹⁷

A Kárpátokon keresztül vezető utak ellenőrzésére őrhelyeket állított fel Veresmarton, Izán, Kövesligeten és Körösmezőn. Egyik dandárja Husztot, a másik Máramaroszigetet tartotta megszállva. Zurits Ferencnek és Lázár Vilmosnak megparancsolta, hogy a Galíciából Magyarországra vezető hegyi utakat zárják le. 1849. június 23-i jelentésében így írt:

Nézetem szerint ide egy önálló hadtestre van szükség – az egyik Ung és Bereg számára: főhadiszállása Munkácson –, a másik csupán Máramaros számára: főhadiszállása Sziget; a lovasság Beregszász környékére jönne. Megkísérlettem mindent seregem szaporítására, de ez a lakosságnak, ha nem is éppen ellenséges, minden bizonnyal nagyon közönyös hangulatával szemben kivihetetlen. Mindenekelőtt kérek: 1. némi segítséget gyalogságban, ha más nem, újoncokat vagy legalább a 20., 21., 105., 106. honvéd zászlóaljak kicserélését, melyek itt szedelve, egy megbocsáthatatlan hibából mindjárt itt is alkalmaztattak.¹⁸

Se Kazinczy gyöngé hadosztálya, se Wysocki hadteste nem állhatta útját a Paszkevicz vezette hatalmas orosz főseregnek. A négy magyar seregnek 152 ezer embere és 510 lövege, míg az osztrák hadseregnek 177 ezer embere és 629 lövege volt. Az osztrák hadsereget természetesen az orosz beavatkozás nélkül fel tudták volna tartóztatni.

¹⁷ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 67. old.

¹⁸ Uo., 70. old.

Kazinczy az orosz beavatkozás első napjaiban még bizakodó Wysockitól kapott jó híreket napiparancsban közölte:

Fő hadi Szállás, Munkács, Június 23-án 1849. Örömmel tudatom a hadtesttel, miképp az éjjel vett tudósítás szerint folyó hó 19-én össze ütközés történt Bátfa körül a mieink és a hazánkba berohant osztrák muszka hadsereg között: testvéreink vitézül vissza verték a szabadság leigázására betódult zsoldosokat. 200 huszár több mint 600 kozákot elkergetett, és Sztopkón egy vitéz altiszt 18-ad magával a százat haladó ellenséget kiűzte a városból. Szolgáljon ez mindnyájunk serkentésére!

*Kazinczy Ezredes*¹⁹

Wysocki az orosz csapatok előhadával találkozott, de nem várta be a főereget, június 21-én visszahúzódott Kassára. Kazinczynak megparancsolta, hogy a Tiszánál fedezze Vásárosnaményt. Az orosz hadsereg Debrecen felé való előnyomulása miatt Kazinczy hadteste visszavonult Husztról. Kazinczy az alábbi levelet írta a munkácsi várparancsnokának:

*Kazinczy ezredes Mezőssy őrnagy várparancsnok úrnak! Tudatom önnel miszerint én seregemmel ma éjszaka Munkácsot elhagyom, utamat Máramarosnak véve, hol további rendeleteket várok. Buzdításra, lelkesedésre önnek szüksége nincs, becsületes magyar jelleme, derék bátor szíve jót áll arról, hogy a reá bízott várat utolsó emberig megvédeni. Munkács 849. Jún. 30.*²⁰

Kazinczy a Felső-Tiszánál, Huszt körül összpontosította csapatait. Július 10-én parancsot kapott Perczel Mórtól, akihez akkor beosztották, hogy nyomuljon előre Ungvárra, és támogassa Görgei tábornok visszavonulását az oroszok elől Tokajig. Július 15-én levélben értesítette a tábornokot, miszerint 8000 fős hadtestét 18-19-én összpontosítja Munkácson.²¹

Kazinczy a Vereckei-hágón keresztül Galíciába küldött öt gyalogos és egy lovas századot, valamint három háromfontos ágyúból álló különítményt. Július 28-án a galíciai Kliminecnél történt összecsapás után az oroszok visszavonultak. Nem volt ez nagy hadművelet, de nyugtalanította az oroszokat.

Görgei július 25-én Miskolc környékéről írta Kazinczynak, hogy ha elég erősnek érzi magát és helyzetét, maradjon az eddigi felállásban, ha

¹⁹ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 73. old.

²⁰ Uo., 75. old.

²¹ Uo., 82. old.

pedig nem, csatlakozzék hozzá. Július 27-én Kazinczy futárja megérkezett Szerencsre, de Görgei távolléte miatt a vezérkari főnök utasította, hogy Nagykálló táján csatlakozzon hozzájuk. Este megérkezett Görgei, aki új futárt indított Kazinczyhoz, hogy maradjon a helyén vagy csatlakozzon Bemhez Erdélyben. Kazinczy Ungvárra való érkezéséről nincsenek pontos adatok, de annyi bizonyos, hogy július 30-án már innen írt Görgeinek. Nem kapta meg az új utasítást, de közölte, hogy 31-én elhagyja Ungvárt, augusztus 2-án átkel a Tiszán. A tiszaujlaki átkelést megakadályozta az orosz hadosztály bevonulása a Tiszántúlra. Görgei július 27-i levelére azt válaszolta, hogy a helyén marad, mert igen előnyös állást és sok ottani gyárat kell védelmeznie a hegyekben.²² Ezzel egy időben további utasításokat kért.

Elvágva a többi magyar seregtől, Kazinczy magára maradt. Görgei három hadtestből álló serege Aradra vonult vissza. Aulich hadügyminiszter augusztus 3-án utasította Kazinczyt, hogy menjen át Bemhez. Augusztus 5-én Kossuth Aradról a következő utasítást küldte Görgeinek Nagyváradra: „...Kazinczy hadosztályával siessen (ha ugyan igaz, hogy Szatmárban van) a beszercei ellenség megveretését segíteni, ez kimondhatatlan fontos és sürgetős.”²³

Görgei augusztus 5-én Nagyváradról felszólította, hogy Bemmelle keresse az összeköttetést. Bemtől is levelet kapott Kolozsvárról, aki utasította, hogy nyomuljon Erdélybe és Naszódnál foglaljon állást. Kazinczy csapatai augusztus 6-án hagyták el Munkácsot és Beregszászon, Máramarosszigeten keresztül, a Gutin-hegységen átkelve elérték Erdélyt. Munkács várának védői Mezőssy parancsnokkal a helyükön maradtak.

Kazinczy és hadteste nehéz menetelésben igyekezett eljutni Erdélybe. Naszódnál vagy Besztercénél kívánt Bemhez csatlakozni. Nem tudta, hogy Bem a vesztes csaták után Déva felé indult. Kazinczy egyesült az észak-erdélyi honvéd csapatok maradványaival. 1849. augusztus 20-án a Kazinczy-hadtest megérkezett Zsibóra. 1849. augusztus 13-án Görgei már letette a fegyvert az oroszok előtt, erről azonban csak szóbeszéd járt a katonák között. Augusztus 23-án Kazinczy megkapta Görgei fegyverletételre felszólító levelét. Két lehetséges maradt: harc a túlerővel vagy a fegyverletétel. A kihallgatási jegyzőkönyvben így emlékezett vissza ezekre a napokra:

...Augusztus hónapban egy igen sürgős levelet kaptam (még Huszton) Bemtől azzal a felszólítással, hogy azonnal nyomuljak Erdélybe, és Naszódnál foglaljak állást. Tüstént megindultam Máramarosszigeten és Kapnikbányán keresztül Désre, az előőrszem augusztus 15-én érkezett ide. Összeköttetést

²² Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú* 84. old.

²³ Uo., 85. old.

*kerestem a Kolozsvárt parancsnokló Kemény ezredessel, de megtudtam, hogy Bánffyhunyadra húzódott, mert Grotenhjelm orosz altábornagy megtámadta. Menet közben azt a hírt kaptam, hogy időközben Gál ezredes vette át Kemény ezredestől a parancsnokságot, és Zsibóra, tehát éppen az én hátam mögé vonult vissza. Nem volt más választásom, nekem is oda kellett mennem és egyesülnöm ezzel a hadtesttel. Itt hallottam először, bár még csak szóbeszéd témájában, hogy Görgei a hadtestével letette a fegyvert. Gál ezredes hadteste már teljesen felbomlott, az emberek többsége szétszéledt. Átvettem az egész sereg parancsnokságát, négy hadosztályra osztottam, 12 ezer emberem volt 56 ágyúval. Grotenhjelm Désre vonult.*²⁴

Kazinczy Kékessy alezredest egy orosz törzstiszttel Nagyváradra küldte, hogy megbizonyosodjék róla: valóban letette-e a fegyvert Görgei. 1849. augusztus 25-én a zsigárdi Wesselényi kastélyban aztán ő is letette a fegyvert Grotenhjelm tábornok előtt. Őt és a vele maradt tiszteket hadifoglyokként Margitán át Nagyváradra kísérte egy könnyű lovas osztag. Kazinczy bízott az oroszok emberségében és jóakaratában. a fegyverletételt követően kedvenc lovát az egyik orosz tisztnek ajándékozta, mondván: „Ezredes úr! Fogadj a tiszteletem zálogául. 14 csatában volt velem.”²⁵

Szeptember 8-án 120 tisztjével együtt Aradra vitték. Kazinczy fegyverletétele után már csak Komárom, Pétervárad és Munkács maradt magyar kézen.

Kazinczy Lajos ügyét 1849. október 1-én kezdték tárgyalni. A kivégzések hallatán rádöbbsent kilátástalan helyzetére.

Október 13-án halálra ítélték. 1849. október 24-én délután öt órakor Haynau hívatta. Ördögi gúnnyal fogadta. Értesítette, hogy most érkezett Pestről, elhozta ítéletét, amit fel is olvasott: „Felségsértés bűntényéért a fennálló törvények értelmében minden vagyonának elvesztése mellett lőpor és golyó által leendő kivégzésre ítéltetett, mely haditörvényszéki ítéletet a magyarországi és erdélyi seregek fővezére, tábornagyszernagy báró Haynau Ömlesztésére megerősített.” Ezután azt kérdezte, elégedett-e Kazinczy az ítélettel; mert ha nincs, reá van bízva a további intézkedés. „Hogy értsem ezt?” – kérdezett vissza Kazinczy. „Úgy, hogy én Önt nem főbelövetem, hanem felakasztatom, s tudja meg, ezt azért a forintos huncutságért kapja, amit a hercegnél elkövetett.”²⁶

1849. október 25-én reggel hét órakor vitték a vesztőhelyre. A sortűz eldördülése előtt hazáját méltatta: „Isten, ne hagyj el szerencsétlen hazámat!”²⁷

²⁴ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 106. old.

²⁵ Váci János: *Jelentés Széchalomról*. Akadémiai Értesítő, 1911, 550. old.

²⁶ Uo., 556. old

²⁷ Uo., 557. old.

Három puska együttes tüze oltotta ki az életét. Az aradi várfal tövében földelték el. Teteme ma is ott nyugszik az aradi vársánc árkában.

Kivégzésének körülményeiről nagyon kevés adat maradt fenn. A többi vértanú haláláról megvannak a lelkészek, a szemtanúk visszaemlékezései, a búcsúlevelek. Tény, hogy Kazinczy Lajos volt az 1848/49-es szabadságharc utolsó vértanúja: tekintettel a nemzetközi tiltakozásra és az orosz cár neheztelésére, az osztrák minisztertanács 1849. október 26-án rendeletet hozott a további kivégzések felfüggesztéséről.

Kazinczy Lajost méltatlanul felejtettük el. Becsületességére jellemző, hogy megszökhett volna, de nem tette. Kiváló szervező volt, mindig oda küldték, ahol szükség volt rá. Tevékenysége 1849. június 2. és augusztus 6. közt kapcsolódott vidékünkhez. Munkácson nyolcezer fős hadtestet állított fel 32 ágyúval.

Ennek a nagyszerű embernek az emléket Kárpátalján egyetlen utca, iskola sem őrzi, pedig az ő neve és dicső tettei elválaszthatatlanok vidékünkben. Hadtestének soraiban nemcsak magyarok, ruszinok is szép számmal harcoltak. Mindenképpen méltó arra, hogy nevét emléktábla, szobor, iskola, cserkészosztag örökítse meg.

Kazinczy Lajosról az első hivatalos megemlékezés 1911. május 20-án volt, amikor unokaöccse, Kazinczy Gábor (nem azonos az író-politikus Kazinczy Gáborral, 1818–1864) a saját költségén mellszobrot állíttatott a fiatalon kivégzett Kazinczy Lajosnak Széphalmon. A szobrot Tóth András debreceni szobrász (Tóth Árpád költő nagyapja) tervezte és készítette. Az ércöntést Stassny és Novák műintézete végezte. A mellszobor honvéd tábornoki egyenruhában, tölgyel díszítve ábrázolja Kazinczy Lajost. A 230 cm magas, tömör harasztí kőből készült talapzat szép összhangba olvad a mauzóleummal és Kazinczy Ferenc sírkövével. Maga a mellszobor 90 centiméter magas, közel másfélszeres életnagyságú, bronz, sötét színre patinálva. A háttérben tuja és rózsabokrok díszlenek. A szobor felirata: *Kazinczy Lajos / honvéd tábornok / Főbelövetett Aradon / 1849. okt. 25-én / 29 éves korában / Dicső emlékének kegyelettel állította / unokaöccse, Kazinczy Gábor.*

A Sárospataki Iskolakerti Díszter bal oldalán található Kazinczy Lajos másik, szintén Kazinczy Gábor, a Pataki Diákok Szövetségének elnöke által állíttatott bronz mellszobra, amely 75 centiméter magas és 200 centiméteres talapzaton áll. Alkotója, Maugsch Gyula szobrászművész a széphalmi parkban álló szobor alapján készítette. 1931. szeptember 30-án avatták fel. Avatóbeszédet dr. Gulyás József gimnáziumi tanár és Rácz Gábor altábornagy mondott. A talapzat felirata azonos a széphalmi mellszobor feliratának öt sorával: *Kazinczy*

*Lajos / honvédtábornok / Főbe lövetett Aradon / 1849. október 25-én / 29 éves korában.*²⁸

A vértanú édesapja, Kazinczy Ferenc szülőfaluja, Érsemjén (ma: Románia) főterén emlékoszlopot és faragott kopjafát állítottak Kazinczy Lajos tiszteletére.

Kazinczy Lajos életének fontosabb eseményei²⁹

Született: 1820. december 20-án Széphalmon.

1826. október 30.: első levele édesanyjához.

1829. szeptember: két fiútestvérével együtt a sárospataki kollégiumban tanul.

1831. augusztus 23.: édesapja, Kazinczy Ferenc halála.

1835. november: elkezd tanulmányait a Bécs melletti Tulln kadétiskolájában, ahol megismerkedik Görgeivel.

1836. október 20.: tizenhatodik születésnapján emlékkönyvébe verset ír Kazinczy Gábor.

1839. augusztus: levelet kap gróf Teleki Józseftől, a Magyar Tudós Társaság elnökétől.

1840: hadnagyi kinevezése a cs. kir. hadseregben.

1841: katonaként szolgál Csehországban.

1843: a bécsi magyar testőrségnél megismerkedik Klapka Györggyel.

1846: főhadnagyi rangban kilép a császári hadseregből.

1847. augusztus 5.: Zemplén vármegye közgyűlésén Petőfivel együtt tiszteletbeli táblabíróvá választják.

1848. június: a szabadságharc kezdetétől önkéntes parancsörtsízt a Délvidéken.

1848. szeptember 13.: századosi rangban segédtisztté nevezik ki Ivánka Imre hadosztályába.

1848. szeptember 29.: részvétele a pákozdi ütközetben.

1848. október 30.: a schwechati csata.

1848. november 21.: az „utászkar parancsnoka” Győrött, felhívással fordul a néphez.

1848. november 27.: őrnagyi kinevezése.

1848. december: a császári hadsereg benyomulásakor zászlóaljával Budára vonul, hogy utászaival a honvédcapatok részére biztonságos átjárókat készítsen a Duna jegén.

²⁸Horkay Lajos: *Közkincsek. Sárospatak szobrai, domborművei, emléktáblái*. Sárospatak, 1997, 114. old.

²⁹Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 114. old.

1849. január: ezredesként dandárparancsnok, csapatával a Tiszántúlra vonul.

1849. február: hadosztályparancsnok Dembiński seregében. Északon Tornaljáig jutva megtámadja Schlik császári altábornagy hadtestét.

1849. március: Klapka hadtestével részt vesz a Cibakházánál folyó hadműveletekben.

1849. április: a tápióbicskei, isaszegi, váci, nagysallói, komáromi csatában harcol. Megkapja a III. Osz. Érdemjelet.

1849. május: Buda ostromához vonul, de ott új feladatot kap, egy önálló hadosztály parancsnokságát veszi át a Csallóközben.

1849. június 2.: a kormány Máramaros, Bereg, Ung vármegye hadi főparancsnokává nevezi ki.

1849. június 23.: munkácsi főhadiszállásáról részletes jelentést küld Görgei hadügyminiszternek.

1849. július: Munkács és Huszt környékén 8 ezer fős hadtestet állít fel 32 ágyúval.

1849. július: az oroszokkal szemben fedezi Görgei délre vonulását Tokajig.

1849. augusztus: Bemtől felszólítást kap, hogy Erdélybe nyomulva csatlakozzon hozzá. Hadtestével Désig jut, de Bem akkorra elhagyja Erdélyt, így a csatlakozási terv megghiúsul.

1849. augusztus 20. körül: Zsibónál egyesül az észak-erdélyi honvéd csapatok maradványaival, s a velük együtt alkotott sereg fölött átveszi a főparancsnokságot.

1849. augusztus 23.: megkapja Görgei Stein ezredesnek, a dél-erdélyi honvéd csapatok parancsnokának küldött, fegyverletételre felszólító levelét.

1849. augusztus 25.: a zsibói Wesselényi-kastélyban ő is leteszi a fegyvert Grotenhjelm orosz tábornok előtt.

1849. szeptember 8.: miután az oroszok átadják az osztrák katonai bíróságnak, az aradi várba kerül.

1849. október 1.: a cs. kir. rendkívüli haditörvényszék megkezdi kihallgatását.

1849. október 6.: tizenhárom tábornok kivégzése Aradon.

1849. október 13.: haditörvényszéki tárgyalás és ítélet Kazinczy ügyében.

1849. október 24.: felolvassák neki a Haynau által megerősített halálos ítéletet.

1849. október 25.: kivégzése az aradi vár északi sáncában.

A Kazinczy-hadtest tisztjei

A nagy idők hősei életrajzi adatainak közreadása kettős célt szolgál: követendő példák felmutatását és ösztönzést további kutatásokra a családi levéltárakban (születési és halotti bizonyítványok, fényképek stb.), a temetőkertekben (sírok, sírfeliratok) az egykori szabadságharcosok életútjának teljesebb megismerése és megismertetése végett. (Ezzel kapcsolatban minden értesítést szívesen veszek – B. B.)

A Kazinczy-hadtest tisztjeiről az alábbiakat sikerült eddig kideríteni.

1. Freyseysen Gyula (1822–1877)

1822-ben született Munkácson. Nemesi családban látta meg a napvilágot. Jogot végzett. 1848 tavaszán szolgabíró volt Bereg megyében. 1848 szeptemberétől százados, a 200 főnyi beregi önkéntes nemzetőr század parancsnoka. Részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1849. február 2-től honvéd őrnagy Perczel seregében. 1849. május 26-tól a Bereg megyei nemzetőrség, július közepétől egy 1200 fős mozgósított nemzetőr zászlóalj parancsnoka Vásárosnaményban. A zsibói kapitulációig szolgált. 1850 januárjában Kassán sorozóbizottság elé állították. Később Bereg megye alispánja, végül kataszteri igazgatója. 1867–1868-ban a Bereg megyei honvédegylet tagja, hivatalnok. 1877 decemberében hunyt el Munkácson. Sírja ismeretlen.³⁰

2. Újhelyi Sándor (1812–?)

1812. december 13-án született az Ugocsa megyei Tiszabökényben. Birtokos nemesi család sarja. Apja gazdálkodó. A bécsi hadmérnöki akadémián végezte tanulmányait. 1848. augusztus 16-tól az Ugocsa megyei nemzetőrség őrnagya. 1849 nyarán a Kazinczy-hadtestben szolgált. Későbbi sorsa ismeretlen.³¹

3. Várady Gábor (1820–1904)

1820. november 11-én született Máramarosszigeten kisbirtokos nemesi családban. Apja megyei főjegyző. Tanulmányait az eperjesi jogakadémián végezte. 1839–1843 közt volt hadfi és nemesi testőr, majd ügyvéd. 1848 nyaratól a máramarosi nemzetőrség századosa. 1848 novemberében részt vett Katona Miklós őrnagy sikertelen erdélyi expedíciójában. 1848 decemberétől nemzetőr zászlóalj parancsnoka, feladata Máramaros megye határainak védelme. 1849 februárjában önkéntes nemzetőr zászlóalj szervezője és parancsnoka. 1849

³⁰ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 151. old.

³¹ Uo., 151. old.

májusának végétől Máramaros vármegyében az alakulatából szervezett 105. honvéd zászlóalj parancsnoka őrnagyi rangban. Ott volt a zsidói fegyverletételnél. Az 1850-es években emigrációban élt. 1861-ben és 1865-től országgyűlési képviselő. Később Máramaros vármegye alispánja, író, ellenzéki politikus. 1904. november 12-én hunyt el Máramarosszigeten.³²

4. Dercsényi István (1815–1872)

Nagybégányban született. Apja Dercsényi Ferenc földbirtokos, Bereg megye táblabírája. 1833–1836 közt az 1. huszárezredben szolgált. Testvére Dercsényi László, az 1848/1849-es szabadságharc huszár századosa és Dercsényi Kálmán huszár főhadnagy. 1848 nyaratól nemzetőr százados, majd a beregi önkéntes nemzetőr század tagja. Részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1849 februárjától egy beregi önkéntes lovas század szervezője és parancsnoka a Vereckei-szoros őrsegénél. A nyári hadjárat idején Kazinczy hadtestében szolgált. A szabadságharc veresége után Törökországba menekült. Távollétében, 1852-ben Pesten kötél általi halálra ítélték. 1867–1868-ban a beregi honvédegylet tagja. Nagybégányi földbirtokosként halt meg.³³

5. Gróf Buttler Alexander (1818–?)

A bajorországi Bambergben született főnemesi családban. Kilépett bajor királyi főhadnagy. Örökség révén magyar honos nagybirtokos Ung megyében. 1848. szeptember 15-től őrnagy, az Ung megyei önkéntes nemzetőr század parancsnoka. November 26-tól az előbbiből alakuló 54. honvéd zászlóalj parancsnoka. 1849 januárjától dandárparancsnok Perczel hadtestében. Június 20-tól gyalogos hadosztály parancsnoka a II. hadtestben. Július közepétől szolgálton kívüli. A szabadságharc veresége után Bajorországba száműzték. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja. Elhalálkozásának helye és sírja ismeretlen.³⁴

6. Bangya János (1817–1868)

1817. december 2-án született a felvidéki Apajon kisbirtokos nemesi családban. Apja megyei táblabíró. A nagyszombati katonai nevelőintézetben tanult. 1834–1835 között hadfi és nemesi testőr volt, majd újságíró Bécsben, később Pozsonyban. A pozsonyi országgyűlés alatt a *Pressburger Zeitung* munkatársa, később Pesten a *Der Ungar* című lap segédszerkesztője volt. 1848. szeptember 1-től százados a Zrínyi önkéntes (októbertől: 35. honvéd)

³² Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 325. old.

³³ Uo., 682. old.

³⁴ Uo., 119. old.

zászlóaljban. 1848. december 1-től őrnagy és a 35. zászlóalj parancsnoka. 1849 júniusától dandárparancsnok, majd tábori térparancsnok a Kazinczy-hadtestben. 1849. augusztus 1-től alezredes. A zsibói fegyverletételkor Komáromba menekült, ahol a katonai rendőrség parancsnoka lett. Klapka ezredessé léptette elő. Komárom feladása után emigrált. 1852-től jelentéseket küldött a bécsi titkosrendőrségnek. Az 1852-ben Magyarországra utazó Dembińskinének (egy lengyel származású őrnagy felesége, Vogel Emília) hamis útlevelet szerzett. Azt viszont nem tudhatta, hogy Dembińskiné személyében kolléganőt árul el. Ugyanis értesítette a pesti rendőrséget Dembińskiné érkezéséről, akit letartóztattak, de a bécsi rendőrség utasítására sietve kiengedtek a pesti börtönből. Bach belügyminiszter a szabadságharc elfojtását követő évben százezer forintot fordított az egész kontinenst behálózó ügynökhálózatra, amelytől négyezer jelentést kapott. A nyugat-európai emigráns hírekről Párizsból Csernátony Lajos, Londonból Varga István, Brüsszelből pedig Bangya János tájékoztatta Bécset. 1854-től a török hadsereg ezredese. Konstantinápoly rendőrfőnökeként halt meg 1868. február 16-án.³⁵

7. Lázár Vilmos (1815–1849)

1815-ben született Nagybecskereken, Torontál megyében. Vagyontalan, nemesi származású, magyar (örmény eredetű). 1834–1844-ben a 34. gyalogezredben szolgált, majd alhadnagyként kilépett. Az első magyar központi vasút főpénztárnoka. 1848. október 16-tól főhadnagy a 39. honvéd zászlóaljnál, november 1-től százados az 1. utászezredben. 1849. február 1-től utászkari őrnagy, Répásy tábornok segédtisztje. Április 5-től a zempléni hadmegye és az itt lévő csapatok parancsnoka. Június közepétől hadosztályparancsnok, július 16-tól ugyanitt alezredes. Július 30-tól a IX. hadtest parancsnoka. Augusztus 12-én Bem tábornok ezredessé léptette elő. Augusztus 18-án hadteste mindegy 4600 főnyi maradványával Lugosnál letette a fegyvert. Aradon golyó általi halálra ítélték és kivégezték.³⁶

8. Martinyi Frigyes (1801–1868)

1801-ben született a Pest megyei Maglódon. Vagyontalan nemesi származású. Gimnáziumot végzett. 1818-tól közcitéz, 1845-től főhadnagy a 32. gyalogezredben. 1848. június 13-tól százados a 3. honvéd zászlóaljnál, december 1-től őrnagy, a 21. zászlóalj parancsnoka. 1849. április 22-én egy önálló csapat élén megverte Barco osztrák tábornok csapatát a Munkács melletti Podheringnél. 1849. június közepétől hadosztályparancsnok a

³⁵ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 98. old.

³⁶ Uo., 218. old

Szolnokon–Cegléd térségében alakuló tartalék (utóbb X.) hadtestben. Végül ugyanitt alezredes. Aradon 12 évi várfogságra ítélték. 1852. végén kegyelmet kapott. 1867–1868-ban a Nógrád megyei Erdőtarcsán élt, hazafiak támogatták. 1868-ban halt meg a Nógrád megyei Dengelegen.³⁷

9. Mészely (Kalchbrenner) Ferenc (1813–?)

1813. július 1-én született Szombathelyen. Vagyontalan, nemesi származású. Bölcsész akadémiát végzett. 1831-től hadfi, 1843-tól főhadnagy a 60. gyalogezredben. 1848 nyarán részt vett a délvidéki harcokban. 1848. szeptember 27-től százados a 22. zászlóaljnál. 1849. február 14-től ugyanitt őrnagy, zászlóaljparancsnok. Júliustól dandárparancsnok a Kazinczy-hadtestben. Későbbi sorsa ismeretlen.³⁸

10. Zurits Ferenc (1812–?)

A Sopron megyei Szarvskőn született polgári családban. A nagyváradi katonai nevelőintézetben tanult. 1830-tól 1848 júliusáig a 37. gyalogezredben szolgált. Kilépett főhadnagy. 1848 júliusától a debreceni nemzetőrség kiképző tisztje, szeptembertől százados. Két század önkéntes nemzetőr, a „veresszalagosok” parancsnoka az aradi ostromseregben. 1848. december 18-tól őrnagy, a 68. zászlóalj parancsnoka. 1849. február 13-tól a Szatmár, Ugocsa és Máramaros vármegyei csapatok parancsnoka. A Mészáros Lőrinc hadügyminiszter által a védseregek támogatására Felső-Magyarországon szervezett nyolcezer fős új hadosztály egyik dandárjának parancsnoka. 1849. április 29-től alezredes, majd hadosztályparancsnok Kazinczy seregében. 1849. május 29-én 3. osztályú katonai érdemrenddel tüntették ki. Zsibónál tette le a fegyvert. 1850 júniusában, négyhónapi vizsgálati fogság után kegyelmet kapott. Élete végéig Debrecenben élt. Halálának időpontja és sírhelye ismeretlen.³⁹

11. Kékessy (eredetileg Blauhorn) Mihály (1818–?)

Pécsett született vagyontalan polgári családban. Apja német származású kereskedő. A székesfehérvári katonai nevelőintézetben tanult. 1836-tól közkövész, 1847 végén hadnagy a 12. gyalogezredben. 1848. június 19-től főhadnagy a 8. honvéd zászlóaljnál. 1848. szeptember 27-től százados a 13. zászlóaljban, 1849 januárjától a zászlóalj parancsnoka. 1849 júniusának elejétől a Kazinczy-hadtest karségédje. 1849. augusztus 1-től őrnagy és vezérkari főnök, Kazinczy léptette elő. A zsibói fegyverletételig szolgált. 1849–1867 közt emigrációban

³⁷ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 239. old.

³⁸ Uo., 239. old.

³⁹ Uo., 344. old.

élt. 1867–1868-ban a Baranya megyei honvédegylet tagja. Halálának helye és időpontja ismeretlen.⁴⁰

12. Jokschmann Károly (? –1868)

Polgári családban született, feltehetően német származású. Volt császári-királyi bombázkari őrmester, kincstári mérnök Oravicán. 1848 júniusában a bánsági bányavidéken nemzetőri tűzérüteget szervezett. 1848. július 16-tól ennek parancsnoka a bánati hadszíntéren. 1848. október 19-től főhadnagy, november 6-tól százados, a beregi löszergyár parancsnoka. 1849. április 1-től őrnagy, Munkács várának tűzérparancsnoka. 1849. júniusától a Kazinczy-hadosztály, majd a Kazinczy-hadtest tűzérparancsnoka a zsibói fegyverletételig. 1867–1868-ban az ungvári honvédegylet tagja. 1868-ban hunyt el Ungváron, sírja ismeretlen.⁴¹

13. Bányafy Ferdinánd (1813–1886)

A Szepes vármegyei Lőcsén született. Vagyontalan, nemesi származású. Jogot végzett. 1832-től hadfi a 12. gyalogezredben, majd nemesi testőrként szolgált. 1844-től főhadnagy a 62. gyalogezredben. 1848. augusztus 15-től százados a 2. honvéd zászlóaljnál. 1848. november 11-től őrnagy, a 20. zászlóalj parancsnoka. 1849 júniusától dandárparancsnok, júliustól hadosztályparancsnok a Kazinczy-hadtestben. A zsibói fegyverletételig szolgált. A császári hadbíróság Nagyváradon 10 évi várfogságra ítélte. 1854-ben Theresienstadtból szabadult amnesztiával. 1867–1868-ban a pesti honvédegylet tagja. 1886-ban halt meg Budapesten.⁴²

14. Amann Ferenc (1797–?)

Obertiesingben (Württemberg) született. Vagyontalan, polgári származású, német nemzetiségű. 1822-től közvitéz a 6. huszárezredben, 1840-től főhadnagy a 4. helyőrségi zászlóaljnál Munkácson. 1848. szeptember 27-től százados a 21. zászlóaljban, 1849. július 16-tól ugyanitt őrnagy és zászlóaljparancsnok. Kazinczyval együtt Zsibónál tette le a fegyvert. Aradon 16 évi várfogságra ítélték. 1852-ben kegyelmet kapott. További sorsa ismeretlen.⁴³

⁴⁰ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 296. old.

⁴¹ Uo., 186. old.

⁴² Uo., 101. old.

⁴³ Uo., 90. old.

15. Pribék Miklós (1811–1856)

Az Ung megyei Székón született vagyontalan nemesi családban. Jogot végzett. A szabadságharc kitörésekor az Ungvári járás főszolgabírája volt. 1849. április 2-től az Ung megyei mozgó nemzetőr zászlóalj őrnagya, május 30-tól az előbbiből alakuló 106. zászlóalj parancsnoka a zsigóói fegyverletételig. Néhány havi fogság után, 1850 márciusában Kassán kegyelmet kapott. 1856-ban halt meg Ungváron. Sírja ismeretlen.⁴⁴

16. Usener Gustaw (1809–?)

Polgári származású, német. Kilépett porosz királyi tüzérhadnagy. Vasúti mérnökként dolgozott Düsseldorfban. 1848 novemberétől hadnagy a 2. zászlóaljnál. 1849. január 1-től ugyanitt főhadnagy, április 30-tól százados. Júniustól dandár-, majd hadosztály-vezérkari tiszt Kazinczy hadtestében. Július 16-tól őrnagy. A zsigóói fegyverletételig szolgált. Pesten sorozó bizottság elé állították, majd kiutasították az országból. 1852-től Londonban élt. További sorsa ismeretlen.⁴⁵

17. Csuha Péter (eördögfalvi, 1813–?)

Édesapja Csuha Mihály földbirtokos, vármegyei táblabíró. Római katolikus vallású. Volt hadfi, gazdálkodó Ung megyében. 1827–1832 közt a 39. gyalogezrednél szolgált. 1848 nyarán hadnagyi rangban a megyei nemzetőrség segédtisztje lett. Október 12-én főhadnagy a 34. honvéd zászlóaljnál, október 12-én százados a 22. honvéd zászlóaljnál. A kiegyezés után az Ung megyei honvédegylet tagja. Halálának időpontja és sírhelye ismeretlen.⁴⁶

18. Horváth János (lomnicai, 1802 v. 1805–1876)

Pálócon született, református. Egy bécsi katonaiskolában nevelkedett. 1820–1838 között a 60. gyalog- és a 10. huszárezredben szolgált. Volt őrmester, gazdatiszt. 1848. június 13-tól hadnagy és segédtiszt a 9. honvéd zászlóaljnál. Szeptember 13-tól ugyanitt főhadnagy, a délvidéki hadszíntéren szolgált. November 11-én százados a 45. zászlóaljban. 1849 januárjának elején megbetegedett. Júliustól egy szám nélküli újonc honvéd zászlóalj parancsnoka a Kazinczy-hadtestben. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja. 1876-ban megyei levéltárosként halt meg Ungváron. Sírja ismeretlen.⁴⁷

⁴⁴ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 271. old.

⁴⁵ Uo., 326. old.

⁴⁶ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988, 156. old.

⁴⁷ Uo., 268. old.

19. Mecséry Jakab (1831–1908)

Kőszegen született. Evangélikus, nőtlen. 1846-ban a tullni utásziskola hallgatója. 1848. szeptember 1-től hadfi az 5. huszárezredben. 1848 októberében itthon lévő tartalék századával a honvédséghez csatlakozott. 1849. február 1-től hadnagy, április 18-tól főhadnagy a 12. Nádor huszárezred egyik alakuló osztályánál. Július 1-től alszázados ugyanitt, a Kazinczy-hadtestben. A szabadságharc veresége után közlegényként besorozták a császári hadseregbe. Lovassági századosként szerelt le 1863-ban. A Nemzeti Lovarda nyugalmazott igazgatójaként halt meg 1908-ban Budapesten.⁴⁸

20. Utassy Károly (1814–1884)

A Pest megyei Kalocsán született. Nemesi származású. 1834-től önkéntes, 1847-től hadnagy a 3. huszárezredben. 1848. április 30-án kilépett a császári királyi hadseregből. Június 13-tól főhadnagy a 3. honvéd zászlóaljnál, szeptember 27-től százados a 22. zászlóaljban. 1849. augusztus 1-től őrnagy (Kazinczy nevezte ki), zászlóaljparancsnok. A zsidói fegyverletételig szolgált. 1867–1868-ban az Ugocsa megyei honvédegylet tagja, 1875-ig járásbírói írnok. 1884-ben halt meg a Bereg megyei Kaszonyban. Sírja ismeretlen.⁴⁹

21. Bay Bertalan (1829–1893)

1829. március 1-én született a Bereg megyei Surányban. Középnemesi családban nőtt fel. Bölcséletet hallgat. 1845-től hadfi az 5. tüzér-, majd a 12. huszárezrednél Csehországban. 1848. szeptember 27-én hadnaggyá nevezték ki a 21. zászlóaljhoz. Október 19-től főhadnagy, 1849 januárjától százados, május 30-tól őrnagy, az újonnan alakuló 91. zászlóalj parancsnoka. A zsidói fegyverletételig szolgált. 1867–1868-ban a birtokán gazdálkodott. 1890-ben a Bereg-, illetve a Szabolcs megyei honvédegylet tagja. 1893-ban halt meg a Szabolcs megyei Tardoson.⁵⁰

22. Keczer Sándor (1800–?)

A Sáros megyei Laspatakon született. Birtokos, nemesi származású, kilépett huszárhadnagy. 1848. szeptember 11-től főhadnagy, nemzetőr segédtiszt, október 19-től százados a 20. honvéd zászlóaljnál. 1849. július 16-tól őrnagy, a Kazinczy-hadtest szekereszkarának parancsnoka. 1867–1868-ban a Sáros megyei honvédegylet tagja. Halálának időpontja és helye ismeretlen.⁵¹

⁴⁸ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 403. old.

⁴⁹ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 326–327. old.

⁵⁰ Uo., 100. old.

⁵¹ Uo., 194. old.

23. Dolinay Mihály (1822–?)

Az Ung megyei Turjaremetén született. Nemesi származású. 1843-tól hadfi a 37. gyalogezrednél, 1844-től nemesi testőr Bécsben. 1848. július 20-tól főhadnagy a 11. zászlóaljban, szeptember 29-től százados a 21. zászlóaljban. 1849. május 12-től őrnagy az 1. vadászrezdénél. 1849. januárjától egy önkéntes vadász zászlóalj parancsnoka a Kazinczy-hadtestben. A zsigárdi fegyverletételig szolgált. A bukás után bujkált, de elfogták. Néhány havi fogság után, 1851-ben Pesten kegyelmet kapott. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegyelet tagja. Halálának időpontja és sírhelye ismeretlen.⁵²

24. Szász Dániel (1831–?)

1831. május 18-án született Kézdivásárhelyen (Háromszék, Erdély). Kisbirtokos, nemesi származású. Apja katonai intézeti nevelőtanár. A kézdivásárhelyi katonai nevelőintézetben végzett. 1847. január 16-tól hadfi a 15/1. határőr ezrednél. 1848 augusztusától részt vett a délvidéki, majd a Jellačić elleni harcokban. Októberben zászlóaljával a honvéd sereghez csatlakozott. Novembertől százados a 86. honvéd zászlóaljnál. 1849. augusztus 15-től vezérkari őrnagy a Kazinczy-hadtestben. 1849. május 1-én 3. osztályú katonai érdemrenddel tüntették ki. Aradon sorozóbizottság elé állították, de mint alkalmatlant elbocsátották. 1854–1859 közt százados a török seregben. 1867–1868-ban Kézdivásárhely főjegyzője, a helyi honvédegyelet tagja. 1869-től reaktivált honvéd százados, 1875-től őrnagy. 1878-ban elbocsátották. 1890-től Kézdivásárhelyen élt. Halálának időpontja és helye ismeretlen.⁵³

25. Mezőssy Pál (1801– ?)

Az Abaúj megyei Nagybodolón született vagyontalan nemesi családban. Kilépett hadnagy. 1819–1824 közt a 3. huszárezredben szolgált, majd Zemplén megyei hivatalnok. 1848. augusztus 12-től főhadnagy a Zemplén megyei lovas nemzetőrségnél. Október 1-től százados a 34/1. gyalogezredben. Decembertől a pesti laktanyák főfelügyelője. 1849. január 15-től Munkács várának parancsnoka. Tavasszal a Galíciából benyomuló osztrák csapatokra gyakran kitört a várból, és csapatának ürge harcmozdulataival sok bajt okozott az ellenségnek. 1849. június 15-től őrnagy. Munkács várát csak akkor adta át Karlovics orosz tábornoknak, amikor követein keresztül meggyőződött a világozi fegyverletételtől. Augusztus 26-án este hét órakor nyitotta ki az erőd kapuit. 23 ágyút, 60 különböző fegyvert, 1 zászlót, 12 ezer töltényt és egyhavi

⁵² Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 137. old.

⁵³ Uo., 305. old.

élelmet adott át az ellenségnek. Aradon 18 évi fogságra ítélték. 1850 nyarán kegyelmet kapott. További sorsa ismeretlen.⁵⁴

26. Kralovánszky László (?–?)

Nemesi származású. „Doktor és uradalmi hivatalnok” Munkácson. 1848 nyarán a helyi nemzetőrség századosává választották. 1848. október 22-től a munkácsi vár parancsnokának helyettese. 1849. május 21-től hadbíró százados a máramarosszigeti rögtönítélő törvényszéknél. Végül Munkács várának térparancsnoka annak feladásáig. Az 1850-es években vasgyári felügyelő Munkácson. 1867–1868-ban a Bereg megyei honvédegylet tagja. További sorsa ismeretlen.⁵⁵

27. Lőrinczy (Lőrinc?) József (?–1873)

Nemesi származású, kincstári hivatalnok Ung megyében. 1848. április 2-től főhadnagy az Ung megyei önkéntes zászlóaljnál. 1849. május 18-tól főhadnagy a Kazinczy-hadtest 106. zászlóaljában, végül ugyanitt százados. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja. Valószínűleg Ungváron temették el.⁵⁶

28. Újhelyi Lőrinc (1828–1910)

Az Ugocsa vármegyei Tiszaújhelyen született 1828-ban. Apja Újhelyi Zsigmond birtokos. Írnok Ugocsa vármegyénél. 1848 őszén önkéntes, majd őrmester a Munkácson alakuló 21. zászlóaljban. Decembertől 1849 februárjáig részt vett a felső-tiszai harcokban, majd zászlóaljával a tartalékhhoz került. 1849. május 4-én hadnagy, május 29-én főhadnagy, végül százados a Kazinczy-hadtest 91. honvéd zászlóaljánál. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja. Birtokos, megyei hivatalnok. 1910-ben halt meg Munkácson. Sírja ismeretlen.⁵⁷

Nagy idők tanúi

A szabadságharc nemzetőrei című, Szakáll Mihállyal közösen írt munkánkban (Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994) a szabadságharc több mint száz alsóbb rangú tisztjének, illetve közvértéként szolgáló katonájának felkutatott adatait adtuk közre. Időközben az *Ung* és *Bereg* című korabeli folyóiratokban, valamint Bona Gábor könyvében újabb adatokra bukkantunk a vidékünkéről elszármazott szabadságharcosokkal kapcsolatban. Álljon itt az ő nevük is.

⁵⁴ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 238–239. old.

⁵⁵ Uo., 346. old.

⁵⁶ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 319. old.

⁵⁷ Uo., 624. old.

1. Gulácsy Zsigmond (?–?)

Ung megyei illetőségű, nemesi származású. Ügyvéd. 1848 decemberétől őrmester az Ung megyében alakuló önkéntes lovasszázadnál. 1849. május 8-tól hadnagy, majd főhadnagy a 3. Ferdinánd huszárezrednél. Később a IV. (bácskai) hadtestben Irinyi dandárparancsnok segédtitstje. Augusztus 8-án alszázados a 18. Attila huszárezrednél az aradi tartalék hadtestben. További sorsa ismeretlen.⁵⁸

2. Czompoly (1861-től: Szepesy) Miklós (1806–1874)

Hosszúmezőn (ma: Dovhe Pole) született. Nőtlen, volt altiszt. 1848 szeptemberétől az Ung megyei önkéntes nemzetőr csapat főhadnagya. Részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1848. november 1-től százados az 54. zászlóaljban. A szabadságharc után gazdatiszt. 1861-ben emigrált, századosként szolgált az olaszországi magyar légióban. (Az olaszországi magyar légio anyakönyve szerint számvivő őrmester, a tisztí névsorban nem szerepel.) Később hazatért. A kiegyezés után az Ung megyei honvédegylet tagja. 1874 novemberében a szegények kórházában halt meg Budán.⁵⁹

3. Sztankóczy András (1805–1867)

Ungváron született kisnemesi családban. 1824-ben közvitész, 1843-ban alhadnagy a 34. porosz herceg gyalogezredben. 1848. szeptember 27-től főhadnagy. Október 19-től százados a Nyíregyházán szerveződő, majd a felső-tiszai hadtestben harcoló 43. zászlóaljnál. 1849 februárjától a világosi fegyverletételig az említett katonai egység, illetve az I. hadtest térparancsnoka. Aradon 12, majd 10 évi fogságra ítélték. 1851-ben kegyelmet kapott. Az 1850-es években földbérllő Egerben. 1867-ben a Heves megyei honvédegylet elnökévé választották.⁶⁰

4. Svidnitzky János (1807–1894)

1807. január 20-án született Remetén. Vagyontalan kisnemes. Gimnáziumot végzett. 1827-ben közvitész, 1847-ben hadnagy a 10. Vilmos huszárezrednél. Ezredének négy százada részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1848. október 1-től honvéd huszár főhadnagy, a szabadságharchoz csatlakozott alakulatának raktárparancsnoka. 1849. február 19-től alszázados a tartalék századnál. Április 18-tól főszázados, ezrede 1. századának parancsnoka. A Kmetty-hadosztályban a borosjenői fegyverletételig, 1849. augusztus 20-ig szolgált. Aradon előbb halálra, majd nyolcévi várfogságra ítélték. 1852-ben szabadult amnesztiával,

⁵⁸ Ung című folyóirat, 1887. január 9., 4. old.

⁵⁹ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 240. old.

⁶⁰ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 590. old.

ettől kezdveapidíjas írnok Kassán. A kiegyezés után kataszteri hivatalnok Ungváron. 1867–1868-ban és 1890-ben az Ung megyei honvédegylet tagja. 1894-ben halt meg Ungváron. Sírja ismeretlen.⁶¹

5. Lorenczy Ferenc (1802–1878)

Születési helye ismeretlen. Nemesi származású. 1849 áprilisától százados. A szabadságharc leveréséig a három századból álló Ung és Szabolcs megyei lovas csapat parancsnoka a felső-magyarországi IX. hadtestben. (Lehetséges, hogy azonos Lőrinczy Ferenc 10. huszár ezredbeli századossal). 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja. Ungvár város közgyámjaként halt meg 1878-ban. Sírja ismeretlen.⁶²

6. Dercsényi László (1822–1899)

Dercenben született. Édesapja Dercsényi Ferenc középbirtokos, 1848 márciusában az országgyűlési küldöttséget Bécsbe kísérő ifjak egyike. 1848 áprilisától fogalmazó a magyar pénzügyminisztériumban. 1848. augusztus 24-től a Kossuth huszárezred önkéntese. Az erdélyi hadjárat során főhadnagyi, majd főszázadosi rangot kapott. 1849 májusában, a bánsági hadjárat idején Bem 3. osztályú katonai érdemrenddel tüntette ki. 1849. május 22-én Versecen lábát törte, de augusztus 13-án átvette százada parancsnokságát Nagyikindán. 1849. augusztus 18-án Dévánál tette le a fegyvert. A szabadságharc veresége után rövid időre besorozták a császári hadseregbe, majd visszavonult birtokára. Csak a kiegyezés után vállalt közeleti szereplést. 1871–1893 közt törvényszéki bíró. Bírói tevékenysége elismerésül királyi tanácsossá nevezték ki. 1867-től a Bereg megyei honvéd egyesület tagja, 1890-től elnöke. 1893-tól Lónyay Sándor főispán ajánlására haláláig megyei levéltárnok. 1899. április 21-én helyezték örök nyugalomra a derceni családi kriptában.⁶³

7. Csatáry (Niesner) Antal (1821–1850)

Pécsett született. Vagyontalan, polgári származású. 1838-tól hadfi a 3. Vértes ezredben. 1848 júniusától hadnagy a 7. könnyű lovas ezrednél, szeptember 27-én a 18. honvéd zászlóalj főhadnagyává nevezték ki. Október 19-től a 13. huszárezrednél alszázados, december 16-tól százados a 14. huszárezredben. (Itt szolgált alszázadosként Niesner Antal bátyja, Niesner János is, aki 1817-ben született – B. B.) 1849. augusztus 10-től ugyanitt őrnagy, a borosjenői fegyverletételig osztályparancsnok. Aradon 16 évre ítélték. A munkácsi várbörtönben halt meg.⁶⁴

⁶¹ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 559. old.

⁶² Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 694. old.

⁶³ *Bereg* című folyóirat, 1899. április 25.

⁶⁴ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 12–30. old.

8. Podoski Piotr (1820–1866)

1820. február 12-én született Lubica városban (Galícia). Vagyontalan, nemesi származású lengyel. A bécsújhelyi katonai akadémián végzett. 1838-tól zászlós, 1848. június 16-tól főhadnagy a 34/3. gyalogezredben. Júliustól részt vett a délvidéki harcokban. 1848. szeptember 27-től alszázados. 1849. január 17-től százados a honvéd sereghez csatlakozott zászlóaljnál. Március 1-től őrnagy, az említett zászlóalj parancsnoka. Április 26-án, a komáromi csatában 3. osztályú érdemjelet kapott. Április végétől a világosi fegyverletételig dandárparancsnok a III. hadtestben. Königrätzben több évi várfogságot szenvedett. Aradon 16 évi várfogságra ítélték. 1856-ban szabadult amnesztiával. 1866. május 26-án hunyt el Szolvyván. Sírja ismeretlen.⁶⁵

9. Szikszay Tamás (1806–1886)

A Zemplén megyei Véke községben született. Kisbirtokos, nemesi származású. 1824-től közsítész, 1846-tól főhadnagy a 10. huszár ezrednél. 1848. szeptemberében részt vett a Jellačić elleni harcokban. Októbertől a honvéd sereg oldalára álló ezrede tartalék századának parancsnoka. 1848. december 24-től alszázados, majd százados. 1849. február 16-tól őrnagy és osztályparancsnok, április 11-től a VII. hadtest törzsparancsnoka. Július közepén áthelyezték az aradi tartalék hadosztály lovasságához. A világosi fegyverletétel után Aradon előbb 5 évi várfogságra ítélték, majd 1850. február 27-én kegyelmet kapott. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja, gazdálkodó. 1886-ban hunyt el Ungváron. Sírja ismeretlen.⁶⁶

10. Torday Ede (1822–1884)

Születési helye ismeretlen. A szabadságharc kitörésekor Ung megyei hivatalnok. 1848. október 20-án hadnagy a Munkácson szerveződő 21. honvéd zászlóaljnál. 1849. március 8-án főhadnagy az 1. honvéd vadászrezredben. 1849. július 20-án százados ugyanitt a felső-magyarországi IX. hadtestben, majd a 3. vadászrezred 10. századának parancsnoka az erdélyi hadszíntéren. Súlyosan megsebesült. Az 1850-es években gazdálkodó Baranya megyében. 1861-ben ugyanitt főjegyzővé választották. A kiegyezés után kincstári ügyész Ungváron. 1867–1868-ban az Ung megyei honvédegylet tagja. 1884-ben hunyt el Ungváron.⁶⁷

⁶⁵ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 268. old.

⁶⁶ Uo., 311. old.

⁶⁷ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 624. old.

II. MUNKÁCS VÁRÁNAK SZEREPE A SZABADSÁGHARCBA

A munkácsi nemzetőrség

A XIX. század közepére a munkácsi vár hajdani fénye erősen elhalványult. Stratégiai jelentőségét a Rákóczi-szabadságharc után nagyjából elvesztette, a legszükségesebb javításokon kívül semmiféle építkezés nem folyt rajta. Némi változás csak a XVIII. század közepén történt, amikor a nemzetközi helyzet alakulása következtében Ausztria és Oroszország között fennállt a konfliktus veszélye. 1769-ben császári hadmérnökök felügyelete alatt kezdődtek el a vár megerősítésének munkálatai, de ezek során a sziklacsúcon emelkedő vár általános képe lényegesen nem változott. A legjelentősebb változás következtében a külső sáncművek eltűntek. A sáncokon belül keletkezett rétek a vár alatti Palánka község lakóinak birtokába kerültek. Maga a község lassan terjeszkedett az egykori külső vár területén. Északra, a vársík és a Latorca folyó között, a hajdani a hídfőerődítmény helyén kukoricaföldek voltak, a vársík többi részét legelőnek használták.

A munkácsi uradalmat, amely korábban a Rákócziak birtoka volt, a király 1729-ben a Schönborn-családnak adományozta, a vár azonban megmaradt a kincstár kezelésében. Ettől kezdve a várat hadianyagok raktárául használták. 1787-ben II. József császár meghagyta, hogy az itt őrzött hadianyagokat a Nándorfehérvárt ostromló sereg táborába szállítsák.¹

Egy 1782-ben kelt császári rendelet értelmében a munkácsi várat 1782–1789 közt állami fogházzá alakították át, ahová főleg politikai foglyokat internáltak.² Nevezetesebb foglyai közé tartozott Kazinczy Ferenc, báró Riedele, I. Ferenc császár volt nevelője, aki köztársasági eszméiért került ide, Jiří Ružička cseh zeneszerző, Hormayer német történész, Alexander Ypsilanti görög szabadságharcos, volt orosz császári vezérőrnagy, Franz Reindl kapitány, I. Ferenc császár merénylője stb.

Tovább rontott a vár állapotán a tűzvész, amit 1834. július 27-én Rasko várkapitány gazdasszonyának gondatlansága okozott. A vár kigyulladt és leégett. Ekkor fel akarták számolni, később a helyreállítás mellett döntöttek, de csak a legszükségesebb épületeket és falakat hozták rendbe.

1848 tavaszán a vár parancsnoka Franz Laube őrnagy volt két századnyi Hartmann ezredbeli gyalogossal; körülbelül ugyanilyen létszámú katonai egység állomásozott a városban is gróf Mayerberg parancsnoksága alatt.³

¹ Soós Elemér: *A munkácsi vár*. Hadtörténeti Közlöny, 1910, 546. old.

² Uo.

³ Lehoczky Tivadar: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848/49-ben*. Munkács, Kroo Hugo kiadása, 1899, 25. old.

Maga Munkács abban az időben jelentéktelen kisváros volt, mintegy 4000 főnyi magyar, ruszin, német és zsidó nemzetiségű lakossággal. Földrajzi fekvése azonban – a Galiciából Magyarországra és Erdélyből a Felvidékre vezető utak kereszteződésénél – a fellendülés ígérését rejtette magában. Jórészt az északról lassan beszivárgó zsidó betelepülőknek köszönhetően hamarosan a környék jelentős kereskedelmi központjává nőtte ki magát.

A márciusi események híre viszonylag gyorsan eljutott Munkácsra is. A pesti történetekről tudósító falragaszt, amit külön bizottmány adott ki Pesten azzal a céllal, hogy az eseményekről tájékoztassa a vidék lakosságát, március 18-án már olvasni lehetett a városban. Az országos hangulatnak megfelelően itt is kitűzték a nemzeti lobogókat, kokárdákat.

A nemzetőrség felállítását elrendelő törvénycikk értelmében Bereg vármegyében is megalakultak az első nemzetőr egységek, kezdetben Munkácson, Tarpán, Beregszászon, Nagyberegen és Mezőváriban. Munkácson a városi hatóság a kezdeményező polgárok javaslatára március 30-án kezdte szervezni a nemzetőrséget, amelybe hamarosan 371 keresztény és 251 zsidó lakost írtak össze. Parancsnoka Ruzsák Alajos kiszolgált gránátos altiszt lett századosi minőségben. Ez a nemzetőrség már a húsvéti római katolikus és görög katolikus ünnepeken díszőrséget adott, illetve rendőri feladatokat látott el.

Július 26-án felsőbb intézkedésre a nemzetőrséget átszervezték, két századra osztották a már említett Ruzsák Alajos, illetve Nedeczey Ferencz József parancsnoksága alatt. A zsidó nemzetőrök szolgálata terén nézeteltérések merültek fel, mivel ők szombaton és más vallási ünnepeiken megtagadták a fegyverviselést, amit a keresztények sérelmeztek, sőt, kigúnyolták őket. A zsidó hitközség előljárói augusztus 29-én emiatt kérvényt nyújtottak be a városi hatósághoz, amelyben kifejtették, hogy ők önként ajánlották fel életüket a hazáért, de keresztény honfitársaik ezt gúnyal fogadták és kirekesztették őket. A sérelmeket ekkor orvosolták, de az altisztek kiválasztásánál továbbra is gyakran mellőzték a zsidó vallású nemzetőröket. Az antiszemitizmus mindazonáltal más városokhoz képest igencsak mérsékelt volt.⁴

A nemzetőrség felfegyverzésének kérdése állandóan napirenden szerepelt. A megye közgyűlése 1848. május 26-án a minisztérium figyelmébe ajánlotta a nemzetőrség felfegyverzését, annál is inkább, mivel a megye az ország határvidékén feküdt, és így a támadásoknak is jobban ki volt téve. Bár a megye és Munkács város a saját erejéből is igyekezett enyhíteni a fegyverhiányt, a nemzetőröknek gyakran mégis csak lándzsa jutott.⁵

⁴ Urbán Aladár: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán*. Budapest, 1973, 48. old.

⁵ Lehoczky: i.m. 11. old.; Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*.

A nemzetőrség létszáma azonban a nehézségek ellenére is növekedett: április végére Bereg megyében elérte az 1180, augusztus-szeptember folyamán pedig a 6000 főt. A nemzetőrség megyei parancsnoka Eötvös Tamás lett.

Kezdetben úgy tűnt, az országban végbement változások nem érintik a munkácsi várat, ahol továbbra is császári őrség állomásozott. A helybeliek azonban hamarosan követelni kezdték, hogy a vár falára is nemzetiszínű lobogót tűzzenek ki a sárga-fekete zászló helyébe. A város képviselőtestülete bizottságot küldött a várparancsnokhoz azzal a felhívással, hogy a nemzeti zászlót mint a magyar szabadság és államiság jelképét tűzze ki. Laube ezt nem ellenezte, de kijelentette, hogy nincs nemzetiszínű lobogója. Amikor újra felszólították a háromszínű lobogó kitűzésére, udvariasan azt válaszolta, hogy mivel feljebbvalóitól ilyen parancsot nem kapott, a városi hatóság kérését nem teljesítheti.

A politikai foglyok szabadulása

Az első felelős magyar minisztérium még április végén elrendelte az ország váraiban fogva tartott politikai elítéltek szabadon bocsátását. Mivel a munkácsi várban is több elítélt raboskodott, az utasítás Franz Laube várparancsnokra is vonatkozott, ő azonban vonakodott ennek eleget tenni, ezért a munkácsi polgárok hatvan fős küldöttsége Kralovánszky László vezetése alatt felment a várba, és az emberiség nevében követelte a foglyok szabadon bocsátását. Laube arra hivatkozott, hogy a budai főhadparancsnokságról erre nem kapott közvetlen parancsot, de hajlandónak mutatkozott arra, hogy a foglyok sorsára vonatkozóan sürgős információt kérjen Bécsből. A kedvező válasz gyorspostán nyolc nap múlva megérkezett, és így a várban őrzött politikai foglyok, köztük azok a katonatisztek, akik a lengyel kiegészítésű Mazzuchelli ezredből az 1840-ben tervezett galíciai felkelés szervezői voltak, hét év után végre kiszabadultak. A munkácsi polgárok diadalmenetben kísérték őket a városba, ahol a szabadság mártírjaiként üdvözölték őket. A volt foglyokat polgárházaknál helyezték el, ahol magyaros vendégszeretettel részesültek. A kiszabadultak között volt Auffenberg (Ormai) Norbert is, aki később a honvéd vadászezredek szervezője lett, és a szabadságharc veresége után Haynau első aradi áldozataként került az 1848/49-es vértanúk közé.⁶

⁶ A kiszabadult foglyok közül többen (például Agonas Pompejus) beálltak a szerveződő honvéd seregbe (B. B.)

Huszárcsapatok hazatérése

Az országban élénk érdeklődést váltottak ki a külföldön szolgáló, magyar sorozású ezredek legénységének hazatérési próbálkozásai. Az első felelős minisztérium egyik legfőbb gondja a magyar ezredek hazahozatala volt, amibe elvileg a bécsi kormányzat is beleegyezett. A 10. Vilmos huszárezred négy századát Magyarországra vezényelték. A gyakorlatban azonban a csapatok hazahozatalának ügye igencsak elhúzódott, a kisebb-nagyobb egységek csak lassan, vontatottan érkeztek be. Emiatt gyakoriakká váltak az önkényes hazaindulások. A hivatalosan szökésben lévő katonák egy részének útja Munkácson át vezetett. Május 21-én Vereckén átbejött Münster főhadnagy, május 27-én Schultz főhadnagy, de megelőzte őket Várady káplár, aki a 6. Württemberg huszárezredből szökött meg. A hónap vége felé már több huszárcsapat elindult hazafelé. Ezeket a Kassán, Munkácson és Máramárosszigeten állomásozó osztrák katonaság erővel igyekezett visszatartani. Május 31-én váratlanul megjelent Munkácson a 10. Vilmos huszárezred egy százada Körösy kapitány parancsnoksága alatt, amelyet a város nagy lelkesedéssel és vendégszeretettel fogadott.⁷ A 10. huszár ezred 2. őrnagyi osztálya június 5-én érkezett Munkácsra, ahol a helyi császári parancsnokság megkísérelte visszatérítését, ám eredménytelenül, mert a huszárok kijelentették, hogy a magyar kormány alárendeltségébe tartozóknak tekintik magukat.

A császáriak kivonulása a várból

A délvídeken fellángoló harcokkal kapcsolatban Mészáros Lázár hadügyminiszter úgy rendelkezett, hogy az országban lévő katonaság könnyebb mozgósítása érdekében áthelyezéseket hajt végre, ennek folytán Munkácsra érkezett a 20. Hartmann ezred újabb százada, és ezzel a galíciai sorozású ezrednek már nyolc százada állomásozott a vidéken.⁸ A Hartmann ezred tisztikara rendkívül ellenségesen viszonyult a magyarországi eseményekhez, később soraikból került ki több aradi vérbíró.⁹

A városban elterjedt a hír, miszerint a munkácsi császári katonaság május 27-én Ungvárra indul, hogy onnan ezer darab puskát hozzon a várba. Erről Freyseysen Gyula nemzetőr százados már május 26-án jelentést tett Uray Pál Bereg megyei alispánnak, az ügy azonban hamarosan elcsendesült.¹⁰

⁷ Nemeskürty István: *Kik érted haltak, szent világszabadság*. Budapest, 1977, 67. old.

⁸ Uo., 67. old.

⁹ Lehoczy Tivadar: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848/49-ben*, 26. old.

¹⁰ Uo., 46. old.

Közben a nem magyar sorozású ezredek fokozatosan kivonták az országból. Szeptember 4-én a magyar hadügyminiszter elrendelte a 7. Hardegg vértés ezred áttelepítését Somogy és Baranya megyéből Galíciába. Ez az ezred október 17-én érte el Munkácsot, 19-én pedig Vereckét, sok kiadást okozva a megye számára.¹¹ Szeptember 29-én és október 4-én a hadügyminiszter nevében gróf Török Bálint tudatta Bereg megyével, hogy a 2. Schwarzenberg ulánus ezred szintén a megyén át vonul Galíciába, és útközben a községek lássák el a csapatokat. Az ezred október 20-án érkezett Munkácsra, 22-én Vereckére, ahonnan tovább menetelt Galíciába. A helyzet kiéleződését jelezte, hogy Szatmár megye előre értesítette Bereg megye bizottságát: mivel az említett ezred Munkács felé tart, ügyeljen, nehogy az ellenséges érzelmű ezred elfoglalja a várat.

A munkácsi várban még mindig császári helyőrség állomásozott. A nemzeti lobogót az Országos Honvédelmi Bizottmány rendelete ellenére sem tűzték ki. Franz Laube a fiatalabb tisztek nyomása alatt arra hivatkozott, hogy előjáróitól nem kapott parancsot a lobogó kitűzésére, sőt, a bécsi kormány október 3-i manifestuma éppen ellenkező értelmű utasításában ezt megtagadta. Az osztrák helyőrség és a városi polgárság közötti feszültség fokozódott. A császári csapatok parancsnoksága úgy döntött, hogy a csapatokat összevonja és az eddig polgárházaknál elszállásolt katonákat kaszárnyaszerűen helyezi el. Ebbe a városi hatóság is beleegyezett, mivel így a polgárok megszabadultak a beszállásolástól. A város a katonaság ellátását is hajlandó volt fedezni.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1061. sz., Bereg megyének címzett leiratában tudatta, hogy Galíciából olyan katonaság készül betörni Magyarországra, amelyet nem a Honvédelmi Bizottmány rendelt be, és így ellenségnek tekintendő; szigorúan meghagyta a megyének, hogy mindazokat az utakat és szorosokat, amelyek Galíciából Magyarországra vezetnek, torlaszolja el, és az ellenség betörését tőle telhetően gátolja meg.

Híre terjedt annak is, hogy a 20. Hartmann ezredet Munkácson akarják összpontosítani, amit alátámasztani látszott a tény, miszerint az ezred 9. százada Ungvárról váratlanul Munkácsra érkezett. Piattoli őrnagy, a Hartmann ezred Máramaroszigeten állomásozó 2. zászlóaljának parancsnoka értesítette Bereg megye hatóságát, hogy október 20-án 605 főből álló csapattal, a törzsskarral és tisztekkel Munkácsra érkezik, onnan pedig másnap Szerednye felé halad tovább, tehát a megye gondoskodjon előfogatokról, élelemlről és kenyérről. Máramaroszigetre rendelték a zászlóalj Kapnikbányán és Nagyabányán állomásozó századait is, ez utóbbiak azonban rögtön tovább indultak Kassa felé.

¹¹ Lehoczky Tivadar: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848/49-ben*, 52. old.

Az eddig Munkácson állomásozó és most Munkácsra érkezett századokat a vár alatt, Palánkán összpontosították Karl Knorek főhadnagy parancsnoksága alatt, így ott már négy Hartmann század állomásozott, nem számítva a vár helyőrségét. A haderők Munkács alatti összpontosítása érthetően nyugtalanította a magyar hatóságokat, annál is inkább, mivel megfelelő ellenerőt nem tudtak felvonultatni. Szintay Pál kormánybiztos október 25-én Uray Pál alispánhoz beterjesztett iratában jellemezte a munkácsi viszonyokat, kiemelve, hogy az ellenséges katonaság hangulata percről percre veszélyesebb; további századokat is várnak, a polgárok nyugtalanok, s hogy Munkácsnak mint fontos stratégiai pontnak elfoglalására az osztrákok mindent meg fognak tenni. *„Fegyverkezünk, s bizonyára a hazának hasznosabb szolgálatot nem tehetnénk, mintha ezen katonaságot lefegyverezhetnénk, mely előbb-utóbb fegyvereit ellenünk fordítandja. Erőnk nincsen, a nemzetőrség disolutioban, önkénteseink meg nem érkeztek, honvéd újoncaink fegyvertelenül, mondhatni meztelenül állanak”* – írta Szintay, hangsúlyozva, hogy a kialakult helyzetben haladéktalanul szükség van a megye segítségére, továbbá arra, hogy az önkéntesek és rajtuk kívül ezernyi nemzetőr azonnal induljon Munkácsra. Rámutatott, hogy csak összpontosított erőkkel érhető el siker, és jelezte, pénz is kell a zsoldok kifizetésére. Kérte, hogy az újoncokat Mezőváriból indítsák el Munkácsra, akárcsak a máramarosiakat, amiről a máramarosi kormánybiztost már értesítette.¹² Uray Pál alispán a Pestről érkezett 200 gyutacsos löfegyvert az önkéntesek közötti szétosztás céljából elküldte Munkácsra.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány igyekezett a nemzet ügyének megnyerni vagy lefegyverezni az osztrák gyalogságot, erre utasította Mihályi Gábor máramarosi kormánybiztost, Mann József Máramaros megyei bizottmányi elnök is erre kérte Szintay János beregi kormánybiztost. Az elképzelés azonban meghiúsult. Laube kijelentette, hogy a vár alatt táborozó katonaság nincs neki alárendelve, és csak az élelmiszert kapja a vár raktáraiból, a zsoldot nem; egyébként a katonaság a máramarosi századok beérkeztével október 21-én úgyis eltávozik, tehát nincs ok a nyugtalanságra.

A máramarosi zászlóalj elszállásolását és élelmezését a város megtagadta, ezért a katonaság felgyújtással fenyegette meg a várost. Szintay tárgyalásai a sorgyalogság tisztjeivel eredménytelennek bizonyultak. Szerencsére kezdtek beérkezni a környékbeli nemzetőrök és az újoncok, így az osztrákok jobbnak látták a rövidebb utat választani: Szerednye helyett Vereckét útba ejtve elindultak Galícia felé. A beszkidí határon záróvonalat alakítottak ki, hogy a Galiciából Magyarország felé tartó, szökött katonai egységeket feltartóztassák.

¹² Lehoczky Tivadar: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848/49-ben*, 65. old.

Munkácson helyreállt a nyugalom, bár Laube a vár helyőrségével továbbra is helyén maradt. A városba megérkeztek a segítségül hívott nemzetőrök és újoncok. Máramarosból honvéd újoncok jöttek, Fejér Antal hadnagy parancsnoksága alatt a beregszászi nemzetőr század, október 23-án a tarpai század Székely József főhadnagy vezetésével. Ezek, valamint a kaszonyi és más nemzetőr századok a 21. honvéd zászlóalj újoncaival kiegészülve – bár embereik nagyjából csak lándzsával vagy kiegyenesített kaszával voltak felszerelve – elegendő erőt képeztek ahhoz, hogy a 250 fős várbeli császári helyőrséget elgondolkoztassák.

Laube várparancsnok beleegyezett, hogy a vár külső kapuja előtt magyar nemzetőrséget helyezzenek el, amely kitűzte a nemzeti lobogót és megszállta a vár bejáratát. A 2. helyőrségi zászlóalj egy százada Podheringbe vonult, ahol október 26-tól november 7-ig állomásozott, majd a Hartmann ezred felgyógyult katonáival végleg elvonult.¹³

Nem sokkal ezután, amikor meggyőződött arról, hogy az idegen ezredek valóban kivonulnak az országból, a magyar sorozásúak beérkeznek és fölesküsznek a magyar alkotmányra, a vár körül pedig egyre több csapat összpontosul, az őrség elhatározta, hogy kivonul a várból. Laube utóda, Benczek parancsnokló százados ezzel kapcsolatban feltételül szabta, hogy néhány tekintélyes munkácsi polgárt túszként magával vihessen a határra, nehogy a környékbeli nép beléjük köthessen. Joó Alajos és más munkácsi polgárt magukhoz véve a császáriak november 13-án vonultak ki a várból. A helyükre Kralóvánszky László százados vezetésével, lelkes zeneszóval bemasíroztak a derceni, gáti, izsnyétei és beregvégárdói nemzetőrök. A családos és földművelő nemzetőröket azonban hamarosan a 21. honvéd zászlóalj újoncai váltották fel.

Amikor a nemzetőrök bevonultak, a munkácsi vár inkább fegyházhoz, mint erődhöz hasonlított. A felső várban Zrínyi Ilona hajdani lakosztálya az elköltözött császári parancsnoknak és tisztjeinek szolgált lakásul, akik azokat szinte teljesen üresen hagyták hátra. A középső várban voltak a rabok cellái, míg az alsó kapu feletti keskeny házban a foglár és családja, valamint a számvívó tiszt lakott. A várat megszálló honvédség a középső vár udvarát Rákóczi-térnek nevezte el, amit fel is vésett az udvar nyugati oldalépületének falára; a felirat mindmáig ott van, jól olvasható.

A magyarok 38 várfoglyot és sáncrabot találtak a várban. Ezek közül 19 katonai fegyenc volt, a többi polgári rab.

A határon a helyzet egyre fenyegetőbbnek tűnt, a munkácsi vár pedig nem volt felkészítve az ellenállásra, ezért fontossá vált a vár megerősítése. Eötvös Tamás, akit időközben a vár parancsnokává neveztek ki, intézkedett

¹³ Lehoczky Tivadar: *Bereg megye és a munkácsi vár 1848/49-ben*, 68. old.

néhány ágyú – 2 mozsár és 12 vaságyú – beszerzéséről a kabolapolyánai (ma: Kobilecka Poljana) vashámorból. A fegyvereket kezelő tűzérek a környék iskolázottabb ifjai közül kerültek ki, akiket Nagy Ábrahám és Decső Károly főhadnagy tanított meg az ágyúk használatára. A kabolapolyánai hámból 16 ágyút szállítottak a munkácsi uradalom frigyeshalvi vasgyárába, ahol kifűrták és felszerelték őket. Itt nemcsak különféle ágyúgolyókat és bombákat gyártottak, hanem szuronyokat, lándzsákat és egyéb fegyvereket is.

A vár elhanyagolt alsó sáncait rendbe hozták, amihez a munkácsi polgárok munkáját vették igénybe; a napszámban végzett munkáért bért is fizettek. 1849 nyarán, amikor Kazinczy serege Munkácson állomásozott, a csapatok ezekben a sáncokban táboroztak.

A magyar hadügyminisztérium 1848. október 16-i hatállyal, alezredesi rangban a korábbi parancsnokot, Franz Laubét nevezte ki, akit novemberben ideiglenes jelleggel Eötvös Tamás váltott fel. 1849. január 15-én őrnagyi rangban Mezőssy Pál lett a vár parancsnoka. Rajta kívül a vár tisztikarához tartozott Kralóvánszky László térparancsnok, Wehle Károly utászkarai főhadnagy (1849. február 27-től: százados), báró Barkóczy Ferenc, a 21. honvéd zászlóalj főhadnagya, Kosztka Károly mérnökkari tiszt, Nozák Sándor erődítési számvevő, Christ Ferenc várbeli tábori lelkész, Köller Ferenc élelmezési tiszt, Schmoll erődítési számvevő, Dör Antal élelmezési raktárnok, Francz Mihály hadnagy, fogházi számvevő, Dr. Zehmann József főhadnagy törzsorvos, Piller Arnold katonai orvossegéd, Kurusta Márton élelmezési hadnagy. A várórség zömét a 21. honvéd zászlóalj katonái adták, de szolgáltak itt más egységek is, például a német légión egy százada, amely Henryk Rembowski kárpáti lengyel lövész légiónjának itt szolgáló csapatrészét váltotta fel 1849 nyarán.

A lengyel önkéntesek

A magyar forradalom megsegítésére igyekvő lengyel önkéntesek egyike útja Munkácson keresztül vezetett. Irányi Dániel kormánybiztos október 22-én Eperjestről utasította a szolgabírákat, hogy előfogatokkal menjenek a határra, és ne csak szabadon bocsássák be az ide igyekvő lengyeleket, hanem gondoskodjanak a szállításukról és élelmezésükről is, majd irányítsák őket összpontosításuk helyére, Kassára. Ezt az utasítást a Bereg megyei bizottmány elküldte a munkácsi bizottmányhoz további intézkedés végett. Ekkor szép számmal keltek át lengyelek a határon. Október 28-án bejött Sebelowski és Krizsanowski csapata, majd Zunkowski Izidor egy másik csapattal, novemberben Peter Ortinatik és Karel Ziemlitzki.

Eperjesen Rembowski vadászrezdet szervezett, amely januárban elindult Munkács felé, mivel Rembowski Munkács védőseregét kívánta megerősíteni. Eötvös Tamás Bereg vármegyei nemzetőr őrnagy január 22-én jelentette a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy Rembowski őrnagy 350 főnyi csapatával „bekérezkedett” a várba. Ugyanakkor Szintay János is tudósította Kossuthot, hogy Rembowski 300 embere a várban van. Rembowski Kossuthnak küldött jelentésében azt írta, 699 embere áll Munkácson és 400 fegyverre van szüksége. Valójában ez az ezred mindössze 200-250 emberből állhatott. A csapatot Munkácson szívesen fogadták, mert a vármegye védelmére szervezett katonai erő gyarapításának jelét látták benne. A megye katonai és polgári hatóságai minden támogatást megadtak a csapat fejlesztéséhez. Mivel a megerősödött osztrák határvédelem miatt Galiciából már csak kevés emberre számíthatott, Rembowski a helyi szlovák és ruszin lakosság körében toborzott katonákat. Vadászrezde végül elérte a tervezett 600 fős létszámot. Csapatát öt századra osztotta, felállított egy szakasznyi lovasságot és fél üteget három ágyúval. Katonái azonban fegyelmezetlenek voltak. Az állandó kihágások idővel ellenük fordították a helyi lakosságot. Rembowski kétszer is beütött Galiciába, de említésre méltó eredmény nélkül. A kormány végül Debrecenbe rendelte, ahová némi huzavona után (február 15-én Ungváron volt, 25-én Beregszászban, stb.) meg is érkezett. Itt egységét feloszlatták, katonáit más lengyel egységekhez osztották be.¹⁴

Rembowski 1849 nyarán tűnt fel ismét, a már említett kárpáti lengyel lövész légio parancsnokaként Kazinczy Lajos hadtestében.

A határ megerősítése

1848 végén az egyre élesedő helyzetben gondoskodni kellett a határőrizet megerősítéséről. Ide önkéntes nemzetőröket, majd inkább honvéd egységeket vezényeltek. Novemberben a 21. honvéd zászlóalj alegységei teljesítettek itt szolgálatot, majd ide rendelték a 22. honvéd zászlóaljba besorozott román újoncokat is.

A határvonalat szemrevételezte Szintay János, Eötvös Tamás és Pulszky Sándor alezredes, akik kijelölték a legalkalmasabbnak tűnő védelmi pontokat. A Vereckei-szoros déli kijáratánál, Vezérszállás (Pudpolóc) községnél és a felsőhrabovnicai Rozgyil-hegynél kidöntötték az évszázados tölgyeket, hevenyészett sáncokat emeltek. A völgysszorosok védelmére Munkácsról ágyúkat is szállítottak.¹⁵ November végén a dobronyi nemzetőrök is Vereckére vonultak.

¹⁴ Kovács István: *A légio*. Budapest, 1989, 156–159. old.

¹⁵ Lehoczky: i.m. 71. old.

Az általános felbuzdulás a munkácsi vár köztörvényes rabjaira is hatott, közülük többen jelentkeztek honvédeknek, és jelentkezésüket Mészáros Lázár hadügyminiszter is jóváhagyta.¹⁶

Február végén és március elején különösen gyakorivá váltak az összetűzések az osztrák határőrökkel, a Barco altábornagy dandárjába beosztott 4. Deutschmeister ezred 1. zászlóalja ugyanis Máramarosig portyázott, és többször összecsapott a magyar határvédő erőkkel. Az ezred három százada Langsfeld százados és báró Riesenfels főhadnagy vezetése alatt február 28-án és március 10-én, illetve 17-én a Máramaros megyei Toronya helységeknél keveredett konfliktusba a magyar egységekkel. Priszlopon előbb Noswitz káplár három szakasza támadt egy magányos házba szorult nemzetőrökre, majd Franz Schwarz hadnagy és Boynger őrmester ugyancsak három szakasszal; március elején az Oparec faluban állomásozó harmadik század Rolletschel hadnagy vezetésével a Beszkid körül csapott össze a magyarokkal, március 16-án Holjatinnál váltottak lövéseket velük.

Március 20-án Barco altábornagy parancsára a Deutschmeister ezred és a Hartmann ezred négy-négy százada, valamint báró Merville ezredes külön négy százada két ellenkező irányból ismét megtámadta a Toronya helységeknél gyülekező magyar csapatokat, amelyeket a térdig érő hóban történt felvonulás után Novoszelicén túl kitartó küzdelemben sikerült visszaszorítaniuk. A nyilvánvalóan eltúlzott osztrák adatok szerint a csatának 140 magyar áldozata volt, 500 pedig fogságba esett.

A kisebb-nagyobb portyázó osztrák egységek gyakran mutatkoztak a határszéli Bilaszovica és Verbias környékén is, de a határra kirendelt magyar csapatok rendszerint visszaszorították őket. Ilyen jelentéktelen összecsapásokra került sor a Beszkidon, Volócon és a Laturka völgyében. A határvonalat őrző csapatokat gyakran váltották: szolgáltak itt munkácsi nemzetőrök Nedeczey Ferencz József vezetése alatt, ugocsai nemzetőrök, Matheidesz százados vezetése alatt Borsod megyei kaszások, majd ismét a 21. honvéd zászlóalj egyes századai. Ung megye határán is hasonló volt a helyzet, ahol Riczkó Lőrincz nemzetőr őrnagy ütött be Galíciába, felgyűjtött egy osztrák őrtanyát és zsákmányt is szerzett. Márius 26-án a Beszkid alatt fekvő Verbiáson az uradalmi kocsmában a 21. honvéd zászlóalj mintegy ötven katonája és tisztje tartózkodott. A tisztek Dobozy Dániel századosi kinevezését ünnepelték, elmulasztva a szükséges elővigyázatossági intézkedéseket: őrzőjárat és őrszemek kiállítását. A honvédek ittlétéről értesültek a határ túloldalán levő osztrák egységek. A 4. Deutschmeister ezred 4. és 5. százada Merville ezredes vezetésével éjfélkor megindult Kliminecről. A 4. század Pruckner százados

¹⁶ Lehoczky: i.m. 78. old.

irányításával egyenesen Verbiasnak vonult, az 5. század Lütgendorf százados parancsnoksága alatt Zsupanya helység felől közeledett, Meissl hadnagy hetven emberrel szintén külön, Thaler hadnagy csapata Rosztoka felől menetelt. A megbeszélt ponton egyesültek, majd Kühne hadnagy vezetésével megrohanták a kocsmát. A meglepett honvédek az ablakból löni kezdték rájuk, de hamarosan elnyomták őket. A bekövetkezett zűrzavarban több tisztnek és katonának sikerült elmenekülnie, Dobozy Dániel és egy közbíró azonban elesett, több tisztet és katonát foglyul ejtettek az osztrákok. A foglyokat később besorozták a Deutschmeister ezredbe. Közülük Guthy Antal néhány hét múlva megszökött Stájerországból, és hosszas bujdosás után éppen akkor érkezett a fővárosba, amikor a honvédek bevették Buda várát. Visszakerült zászlóaljához és tovább szolgált.

A császári hadaktól elszenvedett rajtaütések megtorlásaként március 28-án a Bangya János őrnagy parancsnoksága alatt Munkácsról kiinduló 35. honvéd zászlóalj megtámadta a Beszkid-hegyen emelt mellvéd mögött táborozó Hartmann ezredet. A császári katonákat elűzték, az ottani kocsmát pedig felégették. A megfutamított ellenfelet üldöző magyar csapatok eljutottak a menekülő osztrákok által felgyújtott Kliminecbe. Másnap Bangya és Dercsényi István egységei megszállták Krefka települést, ahol felgyújtották a császári katonák szálláshelyeit, élelmet zsákmányoltak, majd elhajtották a lakosság jószágait.¹⁷

A határ megerősítésére más intézkedések is történtek. Mészely őrnagy, a 22. honvéd zászlóalj parancsnoka március 27-én Vucskómezőről jelentette Zuritsnak, az 1. dandár parancsnokának, hogy a folyóvölgyekben csapatokat irányított a hegyek felé.¹⁸ Amann Ferenc, a 21. honvéd zászlóalj századosa szintén jelentést küldött az 1. dandár parancsnokságának a Fehér-Tisza-völgyi határőrposztok állapotáról és a megtett intézkedésekről.¹⁹

Áprilisban az osztrák hadvezetés ezen a tájon is komolyabb intézkedésekre szánta el magát. A 4. Deutschmeister ezred Lembergben (ma: Lviv) állomásozó törzsének 2. zászlóalja április 14-én Sztrijben egyesült a 3. zászlóaljjal, és április 18-án megérkezett Klieminecre. Itt szerveződött Barco altábornagy dandárja, amely a 4. Deutschmeister ezred említett két zászlóaljából, a 9. Hartmann ezred egy zászlóaljából, két osztály (mintegy 450 fő) könnyűlovasból, 3 és 6 fontos ágyúkkal ellátott tüzéregéből, tíz lőszer- és hét málhás kocsiból állott. Összlétszáma körülbelül 3600 főt tett ki. A dandárt 150 galíciai fuvaros kísérte. A dandár jobbszárnyának fedezése céljából Barco a Deutschmeisterek 4. osztályát

¹⁷ KTÁL, fond 1000, op. 1. e., h. 1.

¹⁸ KTÁL, fond 1000, op. 1. e., h. 1., 4. old.

¹⁹ KTÁL, fond 1000, op. 1. e., h. 1., 4. old.

és a Hartmann ezred három századát Rosztokán és a hegygerincen át Timsor és Felsőverecke felé irányította, s mivel tartott a visszavonuló magyar csapatok rajtaütésétől, a tavaszi zápor ellenére a szabadban éjszakázott Alsóverecskén. Másnap hajnali 3 órakerőn belül indult a Deutschmeisterek 2. zászlóaljja Rossi őrnagy vezetése alatt Felsőverecskén és Volócon át a Vicsa völgyében Szolyva felé, egy órával később pedig útra kelt a dandár zöme, amely az országúton egy századot Kis-Abránkának irányított. A hátráló magyar csapatok mindenütt felszedték a hidakat és megrongálták az utat, eltorlaszolták a szorosokat, de nyíltan nem szálltak szembe a behatolókkal. Az akadályokon nehezen mozgó császáriak Felsőhrabovnicán túl a Rozgyil-hegyhez értek, ahol a magyarok nagy távolságból löni kezdték őket, de miután két ellenséges század csatárláncba fejlődött és megindult feléjük, gyorsan visszavonultak Munkács felé, ellenállás nélkül feladva előnyös állásaikat.

A császáriak szűk völgyeken és bevágott, de nem védett szorosokon áthaladva április 20-án este elérték Polenát. Itt az uradalmi major udvarán rakott tüzek körül éjszakáztak (Polenán az áprilisi éjszakák még meglehetősen hűvösek), míg a Volócon áthaladó biztosító osztag 11 órás nehéz menetelés után Hársfalvára és Szolyvára érkezett, és lakóházakban elszállásolva töltötte el az éjszakát. Az előző napon báró Warkotsch főhadnagy az 1. Chevaux-légers ezredből Alsóverecskén nagy mennyiségű szeszt, élelmet, szénát, 50 zsák zabot, Schwartz főhadnagy pedig 19 szarvasmarhát rekvirált a Schönborn-uradalomtól. A polenai major raktárából és a kamrákból minden élelmet magukhoz vettek és elfogyasztottak a császári katonák, ráadásul reggel a parancsnok aznap esti ellátmányul még 6 ökröt, 40 köböl rozst és elegendő zabot rendelt a gazdatisztszektől. Április 21-én a Latorca völgyében lefelé haladva Paszikaig jutottak, ahol a híd és az erdészlak között letáboroztak. Az eddig külön menetelő egységek itt egyesültek (Rossi osztaga is csatlakozott), és itt töltötték az éjszakát. Másnap reggel öt órakerőn belül a dandár Szentmiklóson át megindult Munkács felé, elővédjében a 9. ezred egy zászlóaljával, egy lovas osztállyal és két ágyúval. Szentmiklóson Köller főhadnagy a Hartman ezred 2. zászlóaljának 2. századával harácsolás céljából hátra maradt: 35 mérő zabot „vételezett” Benker Sámueltól, az ottani uradalmi gazdatisztszektől, ezen kívül erőszakkal megszerzett nagy mennyiségű bort, szeszt és egyéb élelmet, miközben egy Polenán hátrahagyott csapat a rozst öröklötte és kenyeret süttetett a kocsmá bérőjénél.

Annak ellenére, hogy rendelkezésére állt a 35. honvéd zászlóalj, Bangya itt sem kívánt harcba bocsátkozni, hogy feltartóztassa az ellenséget, inkább megkezdte a visszavonulást a síkság felé. Martinyi ezzel nem értett egyet, és a saját felelősségére elhatározta, feltartóztatja a császáriakat; e célból a megyei hatóságoktól kért segítséget. Bangya közben elvonult Beregszász felé.

A podheringi csata

Martinyi úgy döntött, Podheringnél várja be és tartóztatja fel a közelgő ellenséget. A helyet jól választotta meg, hiszen a völgyet két oldalról magas hegyek övezték, közvetlenül a Szarka-hegy alatt folyt a Latorca, amelyen mindenképpen át kellett kelnie az ellenfélnek, hogy a szoroson túl kezdődő síkságra kijusson. A Latorca általában nem volt áthatolhatatlan akadály az átkelni szándékozó előtt – nyáron helyenként még egy kisgyerek térdéig sem ért –, de akkor április volt, a hóolvadás és az esőzések annyira megduzzasztották, hogy az átkelés magányos ember számára is veszélyes volt, ráadásul a Latorcát a Szarka-hegy alatt átívelő híd pallóit Martinyi felszedette, csak a gerendák maradtak.

A betörés hírére megindult a környékbeli magyar csapatok lázas összpontosítása. Mandics Pál, aki a Woroniecki féle vadász zászlóalj 64 emberét kísérte Debrecenbe, és útközben Beregszászon megpihent, Péchy Pál felszólítására Munkács felé fordult, hogy csatlakozzon a védőkhöz. Útközben csapatahoz hozzácsapódott egy szintén Munkács felé tartó honvéd tüzérszakaszh is két 3 fontos kis ágyúval. Ide igyekezett Amann százados is. A lengyel vadászokat Gátig fogatokon szállították, innen gyalog mentek tovább. Voltak azonban kishitűek is: Mandics különféle, feloszló honvéd- és nemzetközi csapatrészekkel szembesült. Koch Mihály honvéd főhadnagy, akivel a gáti Veres-kocsma környékén találkozott, azt a tanácsolta neki, ne vigye mészárszékre a legénységet. Munkács környékén találkozott Bangya őrnaggyal is, aki közölte: Beregszászba siet népfelkelést szervezni, mert nagy a veszély, ő azonban csak menjen Podheringbe és jelentkezék Martinyi századosnál. Végül Munkácson találkozott Szomjas és Csapó századossal, akik szintén a bőrüket igyekeztek menteni.

Miután a munkácsi Csillag szállóban megéjszakázott, Mandics másnap kivonult a Munkáctól négy kilométerre levő podheringi hídhöz, és jelentkezett Martinyi századosnál, aki közölte vele, hogy a legjobb belátása szerint intézkedjen. Mandics a híd munkácsi feljárójánál torlaszt emeltetett, csapatát pedig a ma is itt álló kocsmánál elterülő uradalmi kertekben helyezte el.

Mások sem tétlenkedtek. A falu felett emelkedő Szarka-hegy tetején, ahol a XV–XVI. században kolostor állt, és ahonnan belátni a Latorca egész völgyét, 18 méter hosszú és 10 méter széles megtisztított, másfél méter magas földhányással védett terepet alakítottak ki, amelyen a munkácsi várból ide szállított két 6 fontos ágyút helyezték el. Ezeket Mezőssy Pál várparancsnok csak kellenként engedte át. Az ágyúk kezelését Andrejkovics (Andori) Endre

tűzmesterre bízták, aki ökrökkel vontatta fel a két vaságyút a mintegy 40 méter magas hegy tetejére. (A hegy oldala meglehetősen meredek; a folyó felől még gyalogosan sem lehet felkapaszkodni rajta). A honvédek két 3 fontos ágyúját a Latorcánál, földtöltések mögött helyezték el. Az ágyúk fedezetéül ugyanitt sorakoztak fel a beregszászi, a surányi és a csarodai nemzetőrök; a hídtól balra a munkácsi nemzetőrség többnyire vadászfegyverekkel, jobbra a 21. honvéd zászlóalj két százada; Amann Ferenc csapata a folyó túlsó oldalán lévő timsógyárat szállta meg; maga Martinyi Bangya 35. honvéd zászlóaljának egy századával és a vadászokkal a hídtól lefelé húzódó töltés mögött foglalt állást. A vidékről berendelt lándzsás és kaszás nemzetőrök a falu körül nyüzsgtek, Dercsényi István gerillái Nagylucska felé rándultak ki kémszemlére.

Mindeközben a munkácsi lakosság meglehetősen nyugtalanzkodott, attól tartva, hogy a visszatérő Hartmann ezred katonái bosszút állnak a városon. Ugyanekkor Munkácson vonult át a csendbiztosok kíséretében felrendelt, kaszákkal, lándzsákkal és puskákkal felszerelt vidéki nemzetőrség is, amely szintén Podhering felé tartott, és a Kustánfalva környékén emelkedő hegyhátaikat foglalta el. A szomszéd megyékből is vártak nemzetőröket.

Április 22-én reggel, miután az elővédként megindult Hartmann ezred egyik zászlóalja, egy lovas osztály és 2 ágyú, majd a dandár zöme áthaladt Szentmiklóson, a völgyben elhelyezett két ágyú megkezdte a tüzelést, a 2. zászlóalj pedig elterelő hadműveletként Kölcsey felé indult, hogy a Latorcán túl elhelyezkedő magyar sereg állásait és erejét felderítse. A dandár tovább nyomult előre, míg az üteg többi része és három század a 2. zászlóalj támogatására indult.

Az elővédet képező Hartmann zászlóalj (a Szentmiklóson visszamaradt 2. század kivételével) az országot északnyugati részén nyomult előre a timsógyár irányába. Állományából egy század rögtön csatárláncba bontakozott, a másik század a csatárláncot támogató alakzatba, két század a jobbszárny mögött mint tartalék fejlődött fel és nyomult előre. Az átkaroló támadásra szánt haderőt a Deutschmeisterek 12 százada képezte az Obava patak és az országot között húzódó fásor túlsó oldalán, és Kölcsey északkeleti kijárata felé haladt, a lovas osztályt – az üteg fedezetéül hátra hagyott 2. szakasz kivételével – az Obava patak mentén Frigyesfalva déli kijáratához rendelték a jobbszárny biztosítására.

A császáriak két tarackja a hídtól kétezer lépésre vonult fel, de mielőtt a tüzelést megkezdhatték volna, a Szarka-hegyen felállított két 6 fontos löveg néhány szerencsés lövéssel harcképtelenné tette őket. A fedezetükre rendelt lovasság többször megkísérelte a tarackokat visszavonni, a magyarok hatásos lövegtüze azonban ezt megakadályozta. Ekkor a négy 6 fontos löveget az úttól

keletre eső körtefához vontatták előre, ahol azok élénk tüzelésb kezdtek a védők ellen; ennek azonban csak annyi hatása volt, hogy néhány lövedék a hegy oldalába csapódott, amitől a hegy tetején bámészkodók ijedten szétrebbentek. A Szarka-hegy tetején álló magyar ágyúk ekkor ezeket az ellenséges lövegeket vették tűz alá, és annyi eredményt értek el, hogy az osztrák tüzekek ágyúikat kénytelenek voltak a közeli majorhoz visszavonni. A Hartmann zászlóalj ellenállás nélkül foglalta el a timsógyárat, mivel Amann százados két századával az ellenséget puskalövésnyi távolságra sem várta be, Kölcseyen és Klastromalján át egészen Lucskáig hátrált, majd bevonult a munkácsi várba, így ténylegesen az ütközetben nem vett részt. A timsógyárnál a csatárlánc, magához vonva a támogató századot, a mostani vasúti híd környékén a Latorca jobb partján lévő füzest és rekettyést szállta meg, és élénk tűz alá vette a védőket, különösen a két 3 fontos löveget, amelyeknek érzékeny veszteséget okozott.²⁰ Ezek az ágyúk ugyan megkísérelték elűzni a Hartmannokat, de azok holttérben, a tüzelés elől biztonságban voltak. Andrejkovics tüzmeister azonban figyelte a heves tüzelésre, és a Szarka-hegyen álló két 6 fontos löveget, hogy azok a meredek csúcsról le ne zuhanjanak, vontató kötelekkel a fákhoz erősítette és egészen előre vonta őket. A füzest megszálló Hartmannokat olyan pusztító kartácstűz alá vette, hogy azok kénytelenek voltak ismét visszahúzódni a timsógyárhoz.

Ez alatt az átkaroló támadásra irányított két Deutschmeister zászlóalj, miután Kölcseyben nem talált ellenállásra, attól délnyugatra összpontosult a folyón való átkeléshez, és e célból Komberger, a 9. ezred főhadnagya a dandár összes utászával egy átjáró készítéséhez fogott. Martinyi őrnagy felismerte a veszélyt: ha az átkelés sikerül, az osztrákok nemcsak elvágják a visszavonulási útját, de gyenge, kiképzetlen csapatával a további ellenállás is lehetetlenné válik. Ezt megakadályozandó, a két 3 fontos löveget és egy század honvédet Kölcseynnel szembe rendelt, ahonnan azok gyorsan tűz alá vették az átkelőhelyet. Vashara, a 9. ezred századosa ugyan megkísérelt a folyón átúsztatni, hogy biztosítsa az átjáró elkészítését, de érzékeny veszteségek árán – miután ő maga is súlyosan megsebesült –, kénytelen volt visszatérni.

Végül Wahrlich Bubna ezredes próbálkozott átkelni a Deutschmeistereivel, de a tomporán halálosan megsebesülve éppen úgy visszafordult, mint a lovas osztály, amikor Habermann ezredes szintén megsebesült, vagy mint gróf Franz Bubna őrnagy a császári Cheveaux-légerektől, aki Kölcsey alatt, a fordulón túl akart osztályával a Latorcán átúsztatni, de sikertelenül, mert halálos lövést kapott. Megsebesült gróf Catty főhadnagy is, Barco tábornok alól pedig

²⁰ Lehoczky: i. m. 98–99. old.

kilőtték a lovat. Délután 3 órakor Barco elrendelte az általános visszavonulást Kölcseyen át az Obava patak mentén, amit elég rendben végre is hajtottak. A magyarok tüzzel nem üldözték őket, mert erősen megfogyatkozott a lőszerkészletük.

Barco döntését bizonyára befolyásolta az a meggyőződés, miszerint a magyarok Podheringnél és Munkácson nagy haderővel, tömérdek ágyúval és jól kiképzett, szervezett honvédséggel rendelkeznek, így minden szorost kellően fedeznek és védenek. Ráadásul elterjedt egy álhír is, hogy Máramarosból tekintélyes segédhad tart a pudpolóci szoros felé és észak felől az Ung megyei felkelők a Turja völgyén át oldaltámadásra készülnek ellene. Attól tartott, elzárják előle a visszavonulás útját, ezért Podheringnél félbeszakította a csatát, majd sietve visszavonult Galíciába.

Az ellenfél elvonulása után a magyar honvédség és a tüzérség együtt maradt, arra az esetre, ha az ellenség netalán visszafordulna, a helyén legyen. Martinyi intézkedett arról is, hogy a Gát felé elvonult századok azonnal visszatérjenek.

A Szarka-hegy ormán Andrejkovics egyedül maradt a tüzéreivel, mert a hegygerincen összegyűlt nemzetőrök és bámészkodók még az ütközet folyamán távoztak onnan. Este, amikor a munkácsi várból megérkezett a lőszerutánpótlás, és a szekér a meredek, felázott úton nem tudott felmenni a hegyre, a lőszer mindaddig lent maradt, amíg a helybeli görög katolikus lelkész és harangozója zsákban, a hátán fel nem vitte az ágyúkhöz.

A Gátról visszarendelt 35. zászlóaljbeli század késő este megérkezett Kölcseybe, ahol egyesült a védelemben részt vett századdal, és éjjelkor a gerillák kíséretében az ellenfél üldözésére indult. Polena felett, Uklinnál sikerült utolérniük a császáriakat, és az utóvédből hét katonát foglyul ejteniük. Négy nap múlva a Verhovinán újabb hét katonát ejtettek foglyul. Ezeket a munkácsi várba kísérték és ott tartották őket fogva.²¹

A délutánig tartó csatározásban a két Bubnán kívül még Cordier őrnagy sebesült meg halálosan. Habermann ezredes, a tüzérségtől egy kapitány és két főtüzér életveszélyesen megsebesült. Sokan (osztrák adatok szerint huszonheten) elestek, 46 ember pedig megsebesült. Barco angol lován kívül több ló is megsebesült, két ágyút leszereltek. A magyarok közül két tüzér és hat honvéd elesett, Dancinger József vadász főhadnagy és a Zrínyi század egy hadnagya megsebesült.²²

²¹ Lehoczky: i. m. 100–101. old.

²² Csicsery József: *A podheringi csata*. Ludovika Akadémia Közlönye, XXIV. évf., XII. füzet; Geschichte des k. k. Inf. Regimentes Hoch und Deutschmeister, No. 4., pag. 549.

A podheringi csata (1849. április 22.) vázlatos térképe

A visszavonuló ellenfél április 23-án Alsóhrabovnicán és Vereckén volt, 24-én Kliminecen. Bubna április 25-én meghalt, rendelkezése szerint az ezredet báró Merville vette át, az 1. zászlóaljat Brucker százados. A Deutschmeister ezred 1. zászlóalja Kliminecen maradt, a 2. pedig Zsupanyán és Karlsdorfban, ahonnan naponta vonult ki egy-egy század a határ őrizetére.²³

Lázár Vilmos őrnagy, a 19. (máramarosi) hadosztály 2. dandárjának parancsnoka április 23-án, tehát már az ütközet másnapján csapataival Szerednyén át Munkácsra érkezett, ahonnan hamarosan Polenára ment. Itt sikerült egy tiszti zavargást elfojtania, majd a munkácsi várba látogatott. Nyilvánosan megdicsérte Andrejkovics tűzmestert, akit méltónak tartott az érdemrendre és az ütközetben szintén kitűnt Lángfy László tűzmesterrel együtt hadnagyi rangra terjesztett fel.²⁴

Időközben az orosz betörésről szállongó hírek hatására az északkeleti határt tovább erősítették. Szükségesnek találták a vicsai, latorcai és a pinyei folyóvölgyek, valamint a pudpolóci Napóleon-kő alatti szoros, az Uklin feletti Rozgyil, a Kamen és a vele szemben lévő Koszak-hegy, a Mencsul körüli átjáró, a szolyvai havasok alatt álló Zsdimir-hegy és a Paszika feletti

²³ Csicsery József: *A podheringi csata*, 10. old.

²⁴ Lehoczky: i. m. 105. old.

Sólyomkő eltorlaszolását. A munkálatokat Bánfy és Nemegeyi őrnagy, Bangya, Dobrojevics, Kossuth Sándor alezredes és Kazinczy Lajos ezredes irányította, illetve ellenőrizte.

Ellentmondó utasítások

Június 2-án a 19. hadosztály parancsnokává Kazinczy Lajos ezredest nevezték ki. Feladata az északkeleti határ védelme volt. Főhadiszállását Munkácson üttötte fel, bár Munkács vára mint erőd rég elvesztette fontosságát. Kinevezéséről innen írt Zurits Ferencnek, az 1. dandár parancsnokának, innen jelentette Görgei hadügyminiszternek, hogy átvette a hadosztály parancsnokságát, de egész hadosztálya egy fegyvertelen, szervezetlen embercsoport.²⁵ Június 23-i keltezésű, Görgeinek címzett jelentésében részletesen jellemezte helyzetét Ung, Bereg és Máramaros megyében. Véleménye szerint a rábízott határszakaszt a rendelkezésére álló erőkkel nem lehet megvédeni, ugyanakkor vissza sem vonulhat, mert csapatai nagy jelentőségű sóbányákat, lőpor- és puskaanyagokat, valamint vasöntő telepet fedeznek. Szükségesnek látta egy hadtest megszervezését az északkeleti határon, amelynek egyik hadosztálya munkácsi főhadiszállással Ung és Bereg megyében állomásozna, a másik Máramaros megyében szigeti főhadiszállással. Ezt az elképzelést bő két héttel a jelentés megírása előtt, már június 6-án megvalósította; amúgy is gyenge hadosztályát hadtestté alakította át, amely két nagyon hiányos hadosztályból állt. Ez merőben önkényes intézkedés volt, ami abból is kitűnik, hogy Kazinczy hadosztályát Mészáros július 16-i, a hadügyminiszterhez intézett levele szerint a Knezich parancsnoksága alatt álló III. hadtesthez osztották be, tehát hivatalosan még mindig hadosztálynak számított.²⁶

A Kazinczy-hadtest 1849. július 6-án Huszton papírra vetett hadrendje tudósít azokról az erőkről, amelyekkel a magyar hadvezetés ebben az időben az északkeleti hadszíntéren – Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyében – rendelkezett. Ebből kitűnik, hogy csapatainak összlétszáma 7299 ember volt 23 ágyúval.

Kazinczy 19. hadosztálya és Wysocki IX. hadteste alkotta együttesen az északi hadsereget. Mivel Wysockinak is csak 9 ezer embere és 34 lövege volt, a Dukla-szoroson át június közepén betörő orosz intervenciós hadsereggel meg sem kísérelhették a szembeszállást. Wysocki az elsöprő túlerő elől visszavonult és Miskolcra utasította Kazinczyt, hogy a Tiszánál fedezze Vásárosnaményt.

²⁵ *Adatok a Kazinczy Hadtest történetéhez.* Hadtörténeti Közlemények, 247. old.

²⁶ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú,* 70. old.

Az előrenyomuló oroszok azonban Kazinczyt hamarosan úgy Wysockitól, mint a feldunai hadseregtől elvágták. Ebben a kényszerhelyzetben június 30-án Munkácsról Husztra hátrált.²⁷

A magyar hadvezetés nem tudott Kazinczynak világos parancsokat adni. Egymást követték az egymásnak ellentmondó parancsok. Június 30-án Kazinczy Bemhez fordult, és felajánlotta hadosztályát az erdélyi hadsereg támogatására. Bem ezt visszautasította, és meghagyta Kazinczynak, hogy az oroszok háta mögött igyekezzen zavart kelteni. Ugyanezt parancsolta neki július 10-én Mészáros fővezér is, de ugyanebben az időben kapott parancsot – valószínűleg Perczeltől, akinek ekkor alakuló közép-tiszai hadseregéhez beosztották – arra is, hogy vonuljon Ungvárra, és északról támogassa Görgei visszavonulását (amit délről Perczelnek kellett támogatnia az orosz főssereggel szemben.) Kazinczy július 15-én jelentette, hogy megindul Ungvár felé és július 18/19-én valószínűleg Munkácsra lesz. Ezen a napon azonban Kazinczy hadosztályát Knezich hadtestéhez csatolták, majd Mészáros Kassa megszállására utasította. Július 25-én Görgei felszólította, hogy ha elég erősnek érzi magát, maradjon eddigi állásaiban, ha nem, csatlakozzon öhozzá. Július 27-én Görgei vezérkari főnöke, Bayer ezredes utasította, hogy siessen Nagykálló környékén csatlakozni hozzájuk. Estére azonban változott a helyzet, Kazinczyhoz újabb futár indult azzal a rendelkezéssel, hogy maradjon a helyén vagy menjen Bemhez Erdélybe.²⁸ Ez a futár még nem érkezett meg Kazinczyhoz, amikor az előző levélre válaszolva július 30-án Ungvárról közölte, maga is csatlakozni kíván a főssereghez, ezért 31-én elhagyja Ungvárt, és augusztus 2-án Tiszaújlaknál átkel a Tiszán. Július 27-én Ungvárról még azt a szándékát jelezte Görgeinek, hogy jóváhagyás esetén az Uzsoki-szoroson át betör Galíciába.²⁹

Július utolsó napjaiban Bem már maga kérte, hogy Kazinczy hadosztályát bocsássák a rendelkezésére. Aulich hadügyminiszter augusztus 3-án, Görgei és Kossuth pedig augusztus 5-én ebben az értelemben intézkedett. Bem azonban július 31-én Segesváron vereséget szenvedett, így nem találkozhatott Kazinczyval, aki nem értesült a vereség híreről, ezért augusztus 6-án Munkácsról elindult Erdély felé.³⁰ Beregszásznak tartott, de mivel tudomására jutott, hogy az orosz egységek már a Tiszántúlon portyáznak, Szatmárnak fordult, és augusztus 22-én megérkezett Zsibóra.

²⁷ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 72. old.

²⁸ Uo., 82. old.

²⁹ *Adatok a Kazinczy Hadtest történetéhez*, 247. old.

³⁰ Pásztor Emil: *A tizenötödik vértanú*, 75. old.

A vár feladása

Munkács vára mélyen az orosz seregek háta mögött maradt. Kazinczy seregének elvonulása után mozgó nemzetőrök és gerillák portyáztak a megyében és őrködtek a határok mentén. Ezek lefegyverzésére és Munkács várának megszállására az orosz vezérkar Karlovics tábornokot küldte ki a 4. gyalog hadosztály 2. dandárának hét zászlóaljával, egy szakasz utásszal, négy század ulánussal, két könnyű üteggel és tizenöt napi élelemmel. Arra a hírre, hogy a munkácsi magyar csapatok száma eléri a 12 ezer főt, ezt a kontingenst megerősítették hat zászlóaljjal és egy üteggel. Ezzel az oroszok elsőprő fölénybe kerültek a várőrséggel szemben, amelyben csak a 21. és a 92. honvéd zászlóalj, valamint a Rembowski lengyel önkénteseit felváltó német légió egy százada maradt.³¹

Augusztus 19-én a vár alá Lucska felől érkező Karlovics kiküldte az orosz sereghez rendelt Puzner császári hadbiztost és Szavin orosz századost, hogy felszólítsa az őrséget a kapitulációra, mivel Görgei fegyverletételével a szabadságharcnak vége. A vár tisztjei rövid tanácskozás után úgy döntöttek, hogy előbb hitelt érdemlően meggyőződnek a helyzetről, és csak azután határoznak. Kérték, hogy tiszteket küldhessenek Görgeihez, megbizonyosodni arról, hogy valóban nincs értelme a további ellenállásnak. Karlovics ebbe beleegyezett, így maga Kralovánszky László helyettes várparancsnok ment el két tisztje kíséretében Görgeihez Nagyváradra, aki ismertette velük a helyzetet, és levelet írt Mezőssy várparancsnoknak. Kralovánszky augusztus 25-én visszaérkezett Lucskára, és ott a gazdatiszti lakásban megállapodtak a kapitulációs feltételekben. A várőrség katonáit és tisztjeit hadifoglyoknak tekintették.³² Az átadási okiratot augusztus 26-án délelőtt írták alá, és délután a felső vár udvarán az őrség – két honvéd zászlóalj, a német légió százada, valamint néhány gerilla és tüzer, összesen 1329 közlegény és 29 tiszt – zeneszó kíséretében letette a fegyvert. Átadtak még 26 ágyút, 600 különböző löfegyvert, 12 ezer töltényt és egy hónapra való élelmiszert.

A legénységet Lucskán az uradalmi tengeri górékba és csűrökbe zárták, majd másnap Kassára kísérték, ahol átadták őket az osztrák parancsnokságnak. Útközben a kíséző orosz katonák nem akadályozták meg a szökéseket, amivel a foglyok közül sokan éltek is.

Augusztus 27-én, az orosz seregek elvonulása után Munkácsra érkezett egy osztrák gyalogos zászlóalj Schwandtner alezredes vezetése alatt, aki átvette Karlovicstól a várat.

³¹ Lehoczky: i. m. 138. old.

³² Lehoczky Tivadar: *Munkács város új monográfiája*. Munkács, 1907, 272–275. old.

A várbörtön

A munkácsi vár hamarosan a fogságba esett szabadságharcosok börtönévé vált. 1850-ben 77 fogoly raboskodott itt, közülük 15 fő sáncmunkára, a többi vasban vagy vas nélkül várfogságra ítélve. Az ítéletek 2 évtől 16 évig terjedtek. Itt raboskodott Dessewffy Lajos őrnagy (16 évi várfogságra ítélve), Fornszek Sándor huszár őrnagy (16 év), gróf Festetich Ernő százados, Perczel László, Sebő Alajos huszár ezredes (akinek tápióbicskei párviadala Riedesel őrnaggyal mintául szolgált Jókainak Richárd és Palvicz Ottó párbajához *A köszívű ember fiai* című regényben).

Később is szállítottak ide rabokat, köztük Eötvös Tamás volt beregi főispánt és kormánybíztost. A rabok közt 1850-ben 15 olasz, 14 lengyel nemzetiségűt tartottak nyilván.

1855-ben a munkácsi várat törölték a katonai erősségek sorából, az itt őrzött katonai és polgári foglyokat más börtönökbe szállították. A várat átadták a polgári hatóságoknak kerületi fegyintézeté váló átalakítás céljából.

III. A SZABADSÁGHARC EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc vidékünkön található emlékhelyeiről a mai napig nem jelent meg összefüggő tanulmány. A korabeli okiratok hozzáférhetetlenek voltak, de a kutatókat sem jellemezte céltudatossággal párosuló, kitartó szándék a fehér foltok eltüntetésére ebben a témakörben. A budapesti Mandátum Kiadónál 2002-ben megjelent *1848/49-es emlékhelyek* című könyvből a szerkesztők gondatlansága folytán oldalak maradtak ki, valamint az emlékhelyek fényképei, korabeli okiratok másolatai, ráadásul a kiadványból mindössze néhány példány jutott el Kárpátaljára. Ettől eltekintve legfeljebb kisebb írások jelentek meg a szabadságharc itteni eseményeiről (a nemzetőrség szervezése, a podheringi csata stb.), de az emlékhelyekről semmi. Ez a tanulmány az első kísérlet az emlékhelyek teljességre törekvő (de természetesen nem teljes) feltárására és bemutatására. Az emlékhelyeket, a róluk készült fényképeket megyénként és helységenként ismerheti meg az olvasó.

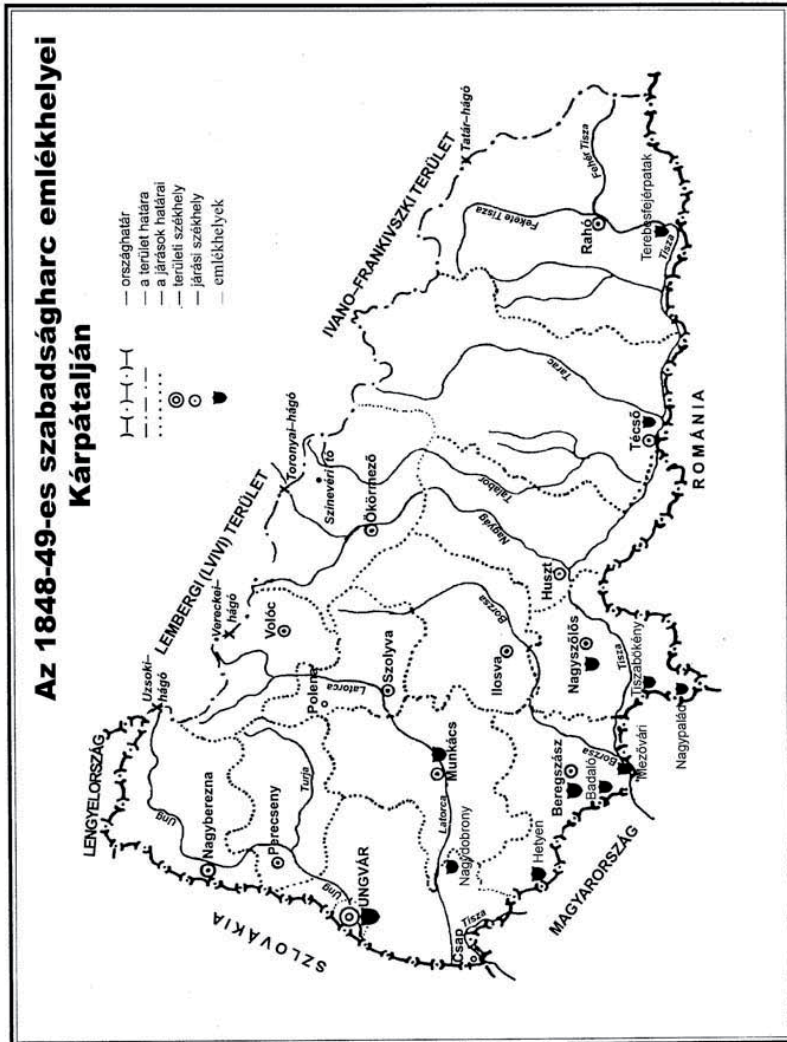
UNG

Ung megye a szabadságharc idején nem esett a hadak útjába, de az itt élő magyarokat és ruszinokat megcsapta a szabadságharc szele, közülük sokan beálltak a nemzetőrök soraiba. Az ungi nemzetőrség bizottmányi ülése már 1848. június 27-én javasolta a hadügyminisztériumnak, hogy a 600 fős nemzetőrség élére az általuk ajánlott gróf Buttler Sándor (Alexander) nemzetőr kapitány, Vöneký József nyugdíjas őrnagy, Pribék Imre és Bökényi Mihály nyugdíjas századosok állíttassanak. Gróf Buttler Sándort 1848. szeptember 15-én (7453. sz. nádori rendelet a *Közlöny* 101. számában) nevezték ki őrnagyi rangban az ungvári gyalogos nemzetőrség parancsnokává, miután a korábban kinevezett Vöneký József gyalogsági őrnagy lemondott erről a tisztségről (2277. sz. nádori rendelet a *Közlöny* 80. számában).

Batthyány rendelete alapján összeült az Ung megyei bizottmány, amely Ljahovics János főesperes, Szobek Antal, Korláth György és Horváth János személyében kijelölte megbízottjait a nemzetőrök összeírására.¹ A megye 81 településén elvégzett összeírás megtalálható a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban.² A listában feltüntették az összeírtak nevét, eddigi tisztségét,

¹ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

² KTÁL, *Ung megye főispáni iratai*, fond 4., op. 10., 221. old.

lakcímét, polgári állását és alkalmasságát. A 81 közül 30 településen éltek magyarok, a többi ruszin település volt. Ez is bizonyítja, hogy a szabadságharcban szép számmal vettek részt ruszinok.

Miután a 200 fős ungi önkéntes század 1848. szeptember 26-án elindult Szolnokra, a Galícia felől fenyegető betörés miatt a hadügyminisztérium utasította a megyét, hogy tartsa vissza az önkéntes nemzetőrséget, de a megye azt válaszolta, hogy a már útban levő 200 önkéntest nélkülözni tudja.

Ung vármegye követei az 1848. július 2-án megnyíló országgyűlésen: Pribék Antal (Szobránc), Olcsvári Gábor (Ungvár), Fekete Lőrinc (Kapos), Kandó Kálmán (Szerednye).³

Az 1848/49-es emlékhelyek közül Ung vármegyében maradt fent a legkevesebb. A megye nemzetőreinek településenkénti teljes névsora mindmáig ismeretlen, az ungi járás teljesen hiányzik. A nagy idők Ungban elhunyt tanúi közül eddig 27 fő adatait sikerült felkutatni, de mindössze hármójuk sírja ismert. A névsor:

Andrejkovics (Andori) Endre (1824–1897) főhadnagy. Ungváron, a vár alatti temetőben helyezték örök nyugalomra 1897. február 22-én.⁴

Báró Bémer László (1784–1862) római katolikus püspök. Ungváron hunyt el.⁵

Csicsery Antal (1822–1896) honvéd százados. 1896. március 6-án temették el Ungváron.⁶

Dobrojevics Jakab (1804–1879), a Kazinczy-hadtest századosa. Ungváron hunyt el.⁷

Petrovai Ákos (1823–1893) százados. 1893. március 31-én temették el Ungváron.⁸

Fekete Jenő Tivadar (?–1858) huszár alszázados. Ungváron hunyt el.⁹

Gergely János (1812–1864) alezredes. Ungváron halt meg.¹⁰

Horváth János (1802–1876) százados A Kazinczy-hadtest honvéd zászlóaljparancsnoka. Ungváron hunyt el.¹¹

Joskschmann Károly (?–1868) őrnagy, a beregi löszergyár parancsnoka. Ungváron hunyt el.¹²

³ Gracza György: *Az 1848–49-iki szabadságharc története*. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) kiadása, II. köt., 12. old.

⁴ Ung című lap, 1897 február.

⁵ Gracza György: *Az 1848–49-iki szabadságharc története*, V. köt., 959. old.

⁶ Ung, 1896. március 8.

⁷ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 176–177. old.

⁸ Ung, 1893. április 2.

⁹ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 204–205. old.

¹⁰ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek...*, 159–160. old.

¹¹ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 268–269. old.

¹² Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek...*, 186. old.

Krain János (1814–1857) alezredes. Ungváron halt meg.¹³

Orosz Ignác (1822–1898) huszár alszázados. Az Ung megyei Őrön (ma: Őrardma) hunyt el.¹⁴

Plathy István (1821–1886) őrnagy. 1886. március 26-án hunyt el Ungváron.¹⁵

Polányi István (1818–1897) hadbíró százados. 1897. március 11-én hunyt el Ungváron.¹⁶

Pribék Miklós (1811–1856) őrnagy. Ungváron hunyt el.¹⁷

Réthy Pál (1820–1883) százados. 1883. április 17-én hunyt el Ungváron.¹⁸

Sárossy Károly (1823–1893) százados. 1893. december 31-én helyezték örök nyugalomra Ungváron a Kálvária-temetőben.¹⁹

Szoták Mihály (1814–1898) százados. Ungváron hunyt el.²⁰

Bánóczy Ferenc (1831–1886) honvéd hadnagy. 1886. december 31-én hunyt el Ungváron, a Kálvária sírkertben temették el.²¹

Lőrinczy (Lőrincz) János (?–1873), a Kazinczy-hadtest századosa. Ungváron hunyt el.²²

Plathy Gusztáv (1832–1887) honvéd. 1887. augusztus 12-én hunyt el Szerednyén.²³

Svidnitzky János (1807–1894) huszár főszázados. Ungváron hunyt el.²⁴

Lorenczy (Lőrinczy?) Ferenc (1802–1878) az Ung és Szabolcs megyei lovas csapat parancsnoka. Ungváron hunyt el.²⁵

Szikszay Imre (1821–1887) főhadnagy. 1887. január 20-án hunyt el Ungváron, a Kálvária sírkertben temették el.²⁶

Teőke Vilmos (1814–1887) huszár hadnagy. 1887. szeptember 20-án temették el Ungváron.²⁷

¹³ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek...*, 212. old.

¹⁴ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 450. old.

¹⁵ *Ung*, 1883. március 26.

¹⁶ *Ung*, 1897. március 14.

¹⁷ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek...*, 271–272. old.

¹⁸ *Ung*, 1883. április 12

¹⁹ *Ung*, 1894. január 7.

²⁰ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 379. old.

²¹ *Ung*, 1887. január 9.

²² Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 379. old.

²³ *Ung*, 1887. augusztus.

²⁴ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 559. old.

²⁵ Uo., 694. old.

²⁶ *Ung*, 1887. január 23.

²⁷ *Ung*, 1887. szeptember.

Popovics Bazil (1796–1864) püspök. 1864. október 19-én hunyt el Ungváron.²⁸

Thoma János (1820–1883) nemzetőr tiszt. 1883. december 27-én hunyt el Ungváron.²⁹

Nehrebeczky György (1830–1899) főhadnagy. 1899. február 26-án hunyt el Budapesten. Holttestét hazaszállították és Homokon (Ung vármegye) a családi birtokon temették el.³⁰

Ung megye 1848/1849-es emlékhelyei közül ismert: báró Bémer László emléktáblája (Ungvár), Szegelethy János síremléke (Ungvár), Zombory Antal síremléke (Nagydobrony).

Ungvár

A város eredete a történelmi múlt kódébe vész. Előnyös földrajzi fekvése folytán feltehetőleg már az őskorban is lakott hely volt. Anonymus szerint Álmos hadai vették be Ungvár várát. Kézai Simon, IV. (Kun) László király papjának krónikája szintén megemlékezik Ungvárról. A város nevének magyarázata a történelem folyamán sok vitát váltott ki. Némelyek az *Ung* (mint folyó) és a *vár* (mint erősség) összevonásával magyarázzák, mások az Ung szóban személynevet vélnek felismerni; az elnevezés szláv eredetetzetése téves. A szlovák *Uh*, ukrán *Uzs* másodlagos alak, a magyar Ung szabályos denazalizációja. vö. *muka*, ill. magyar *munka*, ahol a magyar átvétel megőrizte a szlávból eltűnt nazálist. 1851-ben a városnak 8015 lakosa volt.³¹ 1910-ben 16919, ebből magyar 13590, német 1151 fő, szlovák 1219. 1989-ben 116101, ebből magyar 9179.³² A 2001-es népszámlálási adatok alapján a lakosok száma 115568 fő, ebből ukrán 90143, magyar 7972 fő.

A szabadságharc idején Ungváron is megalakult a nemzetőrség. 1848 áprilisában a nemzetőrök száma már 450 fő volt. A szabadságharcos katonai alakulatok közül rövid ideig a Kazinczy-hadtest táborozott a városban és környékén.

Ungvár temetőiben 25 egykori szabadságharcos nyugszik, de egyelőre csak egyikük síremléke ismert.

²⁸ Bendász István: *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kiadása, 1997, 59–78. old.

²⁹ Uo., 128. old.

³⁰ Uo., 171–172. old

³¹ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Pesten, 1851-ben Kozma Vazulnál, II. köt., 242. old.

³² Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 228. old.

Bémer László (1784–1862)

Bezdédi és kisbákai báró Bémer László 1784. április 8-án született a Szabolcs megyei Kisbáka községben. Szülei: báró Bémer Antal és báró Döry Krisztina. Tanulmányait Egerben és Ungváron végezte. Egerben szentelték pappá 26 éves korában, és Gyöngyösre nevezték ki káplánnak. 1812-ben Kunszentmártonban lett plébános. Nevéhez fűződik a kunszentmártoni városháza ünnepélyes felszentelése 1813-ban. Négyéves ottani működéséről elismerően emlékeznek meg a fennmaradt okiratok. 1816-tól 14 éven át Fényeslitkén plébános. 1830-ban egri kanonok, kispópst lett, a hétszemélyes tábla ülnöke. 1843. február 10-én nagyvárad püspök. Bárói rangjánál fogva tagja az országgyűlés felsőházának. Jelen volt az 1840–1844-es országgyűlésen, amely többek közt a jobbágyok személyi szabadságáról szavazott. Talán az ő szavazata döntötte el, hogy az országgyűlés államnyelvvé nyilvánította a magyar nyelvet a latin helyett. Mint felsőházi tag, 1849. március 15-én részt vett a debreceni katolikus templomban a nemzetgyűlés tagjai és a Honvédelmi Bizottmány részvétele mellett reggel kilenckor kezdődő ünnepi szentmisén, ahol a szertartást – fényes segédlettel – ő végezte. Jelen voltak a Kossuth-család tagjai is.

1849. április 14-én Bémer László a Függetlenségi Nyilatkozatra adta szavazatát, s ezzel elfogadta a Habsburg-ház trónfosztását, Kossuth Lajos ideiglenes kormányzóvá választását. Az egyházmegye papjait körlevélben utasította a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetésére.

A szabadságharc idején támogatta a nagyvárad fegyvergyárak működését. Beleegyezett a beszállásolásokba, Várad és Szentmárton között fekvő vadaskertjét kárpótlási igény nélkül átadta hadiipari célokra.

A szabadságharc leverése után, 1849. december 24-én (szenteste) az osztrák kormány elfogatta, letartóztatta és a pesti Újépületbe vitette. Haditörvényszék elé állították. Felségsértés vádjával először kötél általi halálra ítélték, amit „kegyelemből” húsz évi várfogságra változtattak. A közvélemény nyomására, a szentszék közbenjárására a király törölte a fogságot is, azzal a feltétellel, hogy püspökségéről lemondva ausztriai kolostorba vonul. Ennek eleget tett, 1850 áprilisában lemondott püspökségéről és Mária-Ensendorba ment, ahonnan Tirolba, az Innsbruck melletti neustadti bencés kolostorba költözött. Itt írta egyetlen vallásos művét *Leiki vezér, vagyis állhatatosságra és erényre buzdító különféle gyakorlatok* címmel (Bécs, 1851–1853).

1859-ben elvesztette szemévilágát. Ekkor hazaengedték Magyarországra. Budapesten, Sátoraljaújhelyen, Perbenyiken, végül Ungváron élt, ahol 1861–1862-ben a Laudon-család adott számára otthont. A családhoz fűződő rokoni kapcsolatait nem sikerült kideríteni.

Érdemei elismeréseként 1861-ben Nagyváradon megkapta a képviselőtestület tiszteletbeli tagja címet.

1862. november 4-én halt meg. A korabeli sajtóban haláláról nem adtak hírt. Mivel Ungváron hunyt el, indokoltnak tűnt a feltételezés, miszerint a ma már romos Laudon-kriptában helyezték nyugalomra, de a feljegyzésekben erre nézve nem voltak konkrét utalások. Az újabb kutatások folytán előkerült adatokból derült ki, hogy bár Ungváron halt meg, holttestét később Nagyváradra szállították és a székesegyház kriptájában temették el újra.

Bémer László személye annyira a közérdeklődés figyelmében állt Ungváron, hogy a házat, ahol meghalt, emléktáblával jelölték meg. Az emléktáblát a zalatnai kőfaragó szakiskolában készítették el. Felirata: *Itt élte utolsó éveit / 1861–1862-ben / A magyar szabadságharc mártírja / Br. Bémer László / nagyváradai latin szert. rk. püspök / kegyelet jeléül / Laudon-család 1911.*

Báró Bémer László emléktáblája Ungváron

A Szobránc (egy időben: Szovjet) utcai 27. szám alatti, bemeszeléssel eltüntetett emléktáblát 1991-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Ungvári Városi Szervezete állította helyre, azaz tette láthatóvá. A ház eredeti tulajdonosa, amelynek falán 1911-ben elhelyezték, Ungvár egyik közismert családja volt, amelynek minden tagját a Kálvária-sírkertben temették el. Érdemes megemlíteni, hogy ifj. Laudon Sándor (1828–1900) a gimnáziumot Ungváron,

az egyetemet Budapesten végezte el, és 1868-tól élete végéig szülővárosa királyi főgimnáziumában tanított. Kertje, amelybe a világ minden tájáról telepített fákat és cserjéket, igazi botanikai látványosság volt Ungváron.

Báró Bémer László püspökről, a magyar szabadságharc mellett bátran kiálló felsőházi tagról már hetekkel emléktáblája felavatása előtt cikksorozatot közölt az *Ung* című hetilap. (Az avatási ünnepségről szóló tudósítás részleteit lásd a Mellékletekben – B. B.)

Szegelethy János (1831–1911)

Szegelethy (Szögelethy, Szegeleti) János sírhelyének kiderítését a véletlen segítette.

Szegelethy János a Borsod megyei Diósgyőrön született, református. Diák-önkéntesként állt be Kossuth seregébe. Előbb a 21. honvéd zászlóaljban szolgált mint vörössipkás. 1849 májusától őrmester, majd hadnagy Kazinczy hadtestének 106-os zászlóaljában a zsidói fegyverletételig.

1851 januárjában besorozták a 34. gyalogezredbe, de még ugyanazon év szeptember 25-én leszerelték. 1867 és 1890 között pénztárnok, az Ung megyei honvéd egyesület tagja. 1911. március 12-én hunyt el Ungváron. Három gyermeke gyászolta: Szegelethy Ilona tanítónő, Szegelethy János szegedi polgári iskolai tanár és Szegelethy István nagybereznai számvivő.³³

A *Kárpáti Igaz Szó* adta hírül, hogy a KMKSZ Ungvári Városi Szervezete megkoszorúzta Szegelethy János sírját. Engem Rétyné Bulecza Rozália vezetett el a Kálvárián álló, fehér mészkőből készült, fekete márványtáblával ellátott síremlékhez, amit alacsony beton- és vaskerítés vesz körül. Előtte hatalmas, korhadozó hársfa állt, amely eltakarta a sírt. 2000 tavaszán, mielőtt a temető igazgatósága kivágatta a hársfát, a síremléket leemelték a helyéről és a sírra fektették, nehogy összetörjön. Félő volt, hogy nem állítják vissza. Rétyné Bulecza Rozália ezzel kapcsolatban többek közt ezt írta levelében: „... *Én a síremlék sorsát figyelemmel kísérem, folyamatosan sürgetem a temető vezetőségét. Beadvánnyal fordultam magyarságszervezeteinkhez is, kérttem, szorgalmazzák a helyreállítást – hallgatás...*”

³³ *Ung*, 1911. március 20.

Szegelethy János síremléke Ungváron

Az odafigyelés, az utánajárás végül eredményesnek bizonyult, 2001-ben helyreállították a síremléket, amely immár megújulva áll a sírkert főbejáratának közelében. Részlet a márványtábla feliratából: *Szegelethy János / 1848/1849. honvédhadnagy / †1911. III. 12. / neje / Mattyasovszky Szemidia / †1864. II. 12. / Emeltette / fia, Szegelethy István, / a család utolsó tagja / 1941.*

Petőfi Sándor (1823–1849), akinek Bem őrnagyi rendfokozatot adományozott, de azt a felsőbb szervek csak akkor erősítették meg, amikor a költő – többek közt Mészáros Lázár hadügyminiszterrel történt összetűzése miatt – lemondott arról, hivatalosan nem volt a magyar hadsereg tisztje, tevőleges részvétele a szabadságharcban közvetlenül nem kötődik vidékünkhöz. Ennek ellenére – a nemzet költője iránti méltányosságon túl – besorolása a hadsereg törzstisztjei közé indokolt³⁴, ahogy az Ungváron tiszteletére állított emléktábla és szobor is.

³⁴ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban.*

Petőfi Sándor emléktáblája Ungváron

Az emléktáblát a ma már Petőfi nevét viselő tér közelében álló, művészeti szakiskolának otthont adó épület falán helyezték el. Felirata: *Ezen a téren állott a Feketesas-vendéglő, / melyben 1847. július 11-12-ike közötti éjjel / PETŐFI SÁNDOR / megszállott. / Emelte a Gyöngyösy Irodalmi Társaság / 1911-ben.* (Az avatási ünnepségről szóló tudósítást lásd a Mellékletekben – B. B.)

A tér közepén álló, egész alakos Petőfi-szobrot, Ferenczy Béni Kossuth-díjas művész alkotását 1990. szeptember 29-én avatták fel Göncz Árpád magyar és Leonyid Kravcsuk ukrán államfő, valamint több ezer fős érdeklődő tömeg jelenlétében. (Tudósítás a Mellékletekben – B. B.)

A szobrot, amelynek egy-egy hasonmása Gyulán, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban, valamint Ecuadorban és Milánóban áll, a Magyar Köztársaság ajándékozta Ungvárnak.³⁵

³⁵ Erdélyi Gábor: *Petőfi visszatért városunkba*. Kárpáti Igaz Szó, 1990. szeptember 30.

Petőfi Sándor szobra Ungváron

Nagydobrony

Árpádkori település. A Dobrony helynév szláv eredetű személynévből keletkezett magyar névadással. Eddig nem találtunk arra vonatkozó adatokat, hány dobronyi lakos harcolt Kossuth seregében

Nagydobronynak 1851-ben 1171 lakosa volt.³⁶ 1910-ben 3033, ebből magyar 3027; 1989-ben 5550, ebből magyar 5250 fő.³⁷ A 2001-es népszámlálási adatok alapján lakosainak száma 5607, ebből magyar 5072, ukrán 168, cigány 336 fő.

A nagydobronyi köztemető egyik távoli zugában áll Zombory Antal honvéd százados síremléke.

Zombory Antal (1826–1900)

Születésének helye ismeretlen. Valószínűleg nemesi származású, jogot végzett. Joggyakornok, Ung megye országgyűlési követének írnoka. 1848

³⁶ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*, I. köt. 271. old.

³⁷ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 207. old.

szeptemberében közvitéz az Ung megyei nemzetőröknél. Részt vett a Jellačić elleni harcokban. 1848 szeptemberében kinevezték hadnaggyá. A feldunai hadtest 54. zászlóalja az ő csapatából alakult. Később a központi mozgó seregnél szolgált. 1849. április 8-tól az 1. honvéd vadászrezred főhadnagya. Július 25-én már százados, a 4. vadászrezredben alakuló 7. század parancsnoka. A szabadságharc leverését követő évekből sorsára nézve nincsenek adatok. Az 1867-es kiegyezés idején az Abaúj (ma: Borsod-Abaúj-Zemplén) megyei honvédegylet tagja. Később erdész a Zempléni-hegységben fekvő Telkibányán.³⁸

Valószínűleg az 1870-es évek végén került Nagydobronyba az itt megnyílt postahivatal kinevezett vezetőjeként. Erre utal síremléke feliratának egy sora is: M. K. (Magyar Királyi – B. B.) postamester.

Zombory Antal síremléke Nagydobronyban

³⁸ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 675. old.

A két méter magas, szürke márványból készült, rombusz alakú síremlék feliratának teljes szövege: *Itt nyugszik / Zombory Antal /48-as honvéd százados / M. K. postamester / 1826–1900 / Béke poraira.*

BEREG

1848. április 4-én Szeles Gábor elnöklete alatt a beregszászi városi tanács ülése kimondta az őrsereg megalakulását, amelynek ideiglenes parancsnokává Eötvös Tamás táblabíróvá választották meg. (Az ülés jegyzőkönyvét lásd a Mellékletekben – B. B.) Meghatározták, hogy csak „tisztá jellemű” ember lehet nemzetőr. A sereg számára „a város oroszlány címerével két zászlót készíttetni határozatott”.³⁹ Részlet a zászló feliratából: „...béke, rend s szabadság”.⁴⁰ Fegyverről minden nemzetőrnek magának kellett gondoskodnia. Április 5-én a városi vendéglőben megválasztották a tiszteket is.

A beregszászi őrsereg megalakulása volt az első lépés ahhoz, hogy a megye többi járásaiban is megalakuljon a nemzetőrség. A megye négy járásában – Tiszaháti, Felvidéki, Kaszonyi, Beregszászi – kezdték meg a szervezést. A nemzetőrök településenkénti névsora ismeretlen, csak a mezőkaszonyiról és a nagyberegiről vannak adatok.

Április végén a Bereg megyei nemzetőrség létszáma 1180 fő volt⁴¹, augusztus végére pedig elérte a 6000 főt. A Vay Ferenc nyugalmazott őrnagy parancsnoksága alatt szerveződött Bereg-Ung-Zemplén megyei lovas nemzetőr osztály létszáma 1848 nyarán 100 fő.

A Bereg megyei nemzetőrség pecsétjét a Sárospataki Református Kollégiumban őrzik. Felirata: *A Bereghi M(agyar) N(emzet) ŐR(ség) Őrnagyi Pecsét.* Anyaga sárgaréz, kerek, vésett felirat, középen a 48-as címer, szélessége 3,2 cm. Leltári száma: C 1966. 2.

Csoma Sándor bátyúi iskolaigazgató tulajdonában van egy másik 1848-as pecsét, amit az édesapjától örökölt, s amely arról tanúskodik, hogy Bereg megyében a szabadságharc idején önkéntes század is szerveződött. Ennek felirata: *A Beregi Önkéntes Század Hiv(atalos) pecsétje 1848.*

Az 1848. május 31-re összehívott országgyűlés Bereg megyei követei: Budai Sándor, Román Ferenc (Munkács), Lónyai Menyhért (Beregszász), Szintay János (Kaszony).⁴²

³⁹ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994, 162. old.

⁴⁰ Uo., 163. old.

⁴¹ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei.* 19. old.

⁴² Gracza György: *Az 1848-iki szabadságharc története*, II. köt., 18. old.

*A Bereg megyei nemzetőrség
őrnagyi pecsétje*

*A beregi önkéntes század
pecsétje*

A nagy idők tanúi közül Bereg megyében Balogh László, Buzáth Károly, Lehoczky Tivadar, Léway József, Bertók János, Kóródy Katona Gáspár, Szikszay Károly, Láng István (Munkács), Baczó József, Bloksay István, Ekkel György, Nagyidai Berzsenyi Antal (Beregszász) síremlékét sikerült felkutatni.

Beregszász

A 2001. évi népszámlálásig Kárpátalja egyetlen magyar többségű városa volt. Korábbi nevének (Lampertháza) előtagja később a beregi ispánság, illetve Bereg vármegye nevével cserélődött fel, mert az Árpád-kor végén itt volt a beregi ispánság székhelye, ahol a megyegyűléseket tartották. Lakossága: 1851 – 3983 fő; 1989 – 29116, ebből magyar 15125 fő; a 2001-es népszámlálás alapján 26050, ebből magyar 12779 fő.⁴³

Eötvös Tamás (1800–1867)

1800. május 26-án született Vásárosnaményban, nemesi családban. Jogot végzett. Fiatal korától részt vett a vármegye közéletében. Aktívan bekapcsolódott gróf Széchenyi István reformmozgalmába.

1832-ben fősolgabíróságot vállalt, a vármegye négy évre képviselőjének választotta a pozsonyi országgyűlésbe, ahol ellenzéki politikus lett.⁴⁴

1835-ben másodalispánná választották meg. Ekkor alapította a Bereg Megyei Kaszinót, amely rövidesen a kulturális élet központja lett Beregszászban. 1841-ben visszaköltözött Vásárosnaményba, ahol táblabíróként dolgozott.

⁴³ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 64. old.

⁴⁴ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 347. old.

1848-ban a forradalom győzelme után azonnal kardot kötött. Március 26-án öt választották meg a beregszászi nemzetőrség parancsnokává. Később a megyei nemzetőrség megszervezését, kiképzését és felszerelését is magára vállalta. Csakhamar 1800 fegyveres nemzetőr állt a parancsnoksága alatt. 1848 novemberétől 1849. január 15-ig a munkácsi vár parancsnoka volt.

Munkács várának békés úton való bevételéért, a császárhű várőrség békés távozásának kikényszerítésében betöltött szerepéért Ung vármegye honvédelmi bizottmányának kormánybiztosává nevezték ki. Lázár Vilmos, az északi hadsereg dandárparancsnoka többek közt így írt róla: *„Ungváron megismerkedtem Eötvös Tamás kormánybiztossal, akinek megjelenése nálam bizalmat keltett. Tevékeny, kellemes társalgású ember. Tizennégy nap alatt legalább tizenötször értesített az ellenség közeledéséről: és valóban, midőn Barco támadást intézett Munkács felé Podheringre, utamban Varannótól Ungvárig hat gyors postát kaptam ügetve, vágatva. Ezen levelekben még rajzok és egész hadi rendelkezések (diszpozíciók) is voltak.”*

Eötvös Tamás elévülhetetlen érdemeket szerzett a podheringi csata győzelmében. Annak ellenére, hogy Lázár Vilmos nem értett egyet vele, kierőszakolta, hogy a 106. honvéd zászlóaljat a turja-remetei vashámor védelmére vezényeljék. Ha ez nem történt volna meg, a podheringi csata hősi, de győzelem nélküli fegyvertény maradt volna. A vereséget szenvedett császári csapatok ugyanis attól tartottak, hogy a Turja-Remetéről elinduló 106. zászlóalj a hátukba kerülhet, így kénytelenek voltak menekülésszerűen visszavonulni.⁴⁵

1849 májusában Ungváron nagy ünnepséget rendezett a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése alkalmából. Ünnepi beszédében lelkesítette a férfiakat, kérte őket, álljanak be Kossuth seregébe.⁴⁶

Érdemei elismerésül 1849. május 26-án a magyar kormány Bereg megye főispánjává nevezte ki. Új tisztségében nagy erővel indította meg a honvédek toborzását, különös gondot fordított a munkácsi vár védelmére.

1849. augusztus 18-án Bereg vármegyében megjelentek az első orosz csapatok. Eötvös Tamás élete veszélybe került, nem maradhatott a megyében.

A szabadságharc veresége után marhakupecként, két tehenet hajtva jutott el székelyföldi rokonaihoz. 1850 tavaszáig bujkált, ekkor saját elhatározásából feladta magát Haynaunál. 1850 júniusában a pesti börtönbe szállították. 1851. október 11-én vagyonek Kobzásra és kötél általi halálra ítélték, amit 1852. május 5-én hat és fél évi várfogságra változtattak. Elkobzott vásárosnaményi kúriáját zsandárlaktanyává alakították át. Büntetését a csehországi Josephstadt, a

⁴⁵ S. Benedek András: *Elfelejtett hősök*. Extra Hungariam, Hatodik Síp Alapítvány, Budapest–Ungvár, 1992, 114–115. old.

⁴⁶ Beregszászi György: *Eötvös Tamás*. BeregInfo, 2000. március 27.

munkácsi vár, majd újra Josephstadt börtönében töltötte. Munkácson ugyanaz a börtönőr csukta rá az ajtót, akit ő nevezett ki várparancsnok korában.

A vásárosnaményi Eötvös-kúria

Mialatt a felesége Pesten fáradozott férje szabadon bocsátása érdekében, két kis gyermekét özv. Bay Józsefné Pósa Zsuzsa vette gondjaiba a ma is álló beregsurányi Bay-kúriában.

Eötvös Tamás erős lélekkel viselte sorsát. 1856. április 3-án, fél évvel a büntetésének letöltése előtt „jó magaviseletéért” kegyelmet kapott. Szabadulása után Beregsurányba ment, ahol a felesége révén volt egy kis kúriája. Nincstelenül kezdett új életet. A talpraállásban Szögyén József jékei földesúr és felesége, Eötvös Mária segítette.

1856. július 12-én mentesítették a vagyoneklobzás alól, de nem költözött vissza Vásárosnaményba, ottani birtokát bérbe adta.

Az Októberi Diplomáról Beregsurányban értesült. 1860-ban Bereg megye helytartójává gróf Sztáray Viktort nevezték ki, aki elődjét, Eötvös Tamást kérte fel a vármegye újjászervezési munkálatainak megindítására. Vállalta a feladatot. 1861. április 2-án a munkácsi kerületben országgyűlési képviselővé választották. Deák Ferenchez csatlakozott, 1861. május 28-án beszédet mondott mellette az országgyűlésben. Amikor a császár feloszlatta az országgyűlést, hazatért Beregsurányba, és várakozó álláspontra helyezkedett. 1865-ben, amikor az uralkodó újra összehívta az országgyűlést, a munkácsi választókerületben ismét mandátumot kapott. Deák Ferenc híveinek táborában végtelen örömmel élte meg a haza bölcsének teljes győzelmét: a király és a nemzet kiegyezését.

1867-ben részt vett a király koronázási ünnepségén. Ez volt utolsó közéleti szereplése. Megfázott, tüdőgyulladást kapott, és 1867. szeptember 16-án elhunyt. Hamvait a beregsurányi református templom falában őrzik felesége hamvaival együtt,

a helyet vésett kökeretbe ágyazott szürke márványtábla jelzi a következő felirattal:
Eötvös Tamás / 1800–1867 / Ladányi / Bay Terézia / 1853 / Béke poraikra.

Beregszászban utca és emléktábla őrzi Eötvös Tamás emlékét. Először 1900 decemberében neveztek el róla utcát, amely a későbbiekben – az ország- és rendszerváltozásktól függően – a Drugeth, Rövid, Morgenthal nevet is viselte. 1994-től a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség alapító elnöke, Dalmay Árpád állhatatos törekvésének eredményeként ismét az ő nevét viseli.

Eötvös Tamás emléktáblája Beregszászban

Ebben az utcában 1995. március 16-án a Beregi Ünnepi Hét keretében kétnyelvű emléktáblát avattak: *EÖTVÖS TAMÁS / (1800–1867) / a beregszászi nemzetőrség parancsnoka, / a Bereg megyei nemzetőrség megszervezője, / Bereg megye főispánja, országgyűlési képviselő / emlékére. / BMKSZ – 1995.* (Az elhalálozás évszáma pontatlan – B. B.)

A beregszászi római katolikus temetőben három szabadságharcos – Baczó József, Bloksay István és Ekkel György – sírja található.

Baczó József (1826–1921)

Beregszászban született. Az 1848-as szabadságharcban tűzmesterként harcolt. A XIX. század végén mérnökként tevékenykedett. A Bereg megyei honvédegylet választmányának tagja volt.

Baczó József síremléke Beregszászban

Sírja gondozott, a fekete márványból készült síremlék felirata: *Baczó József / nyug. kir. főmérnök / 1826–1921 / és neje / Jobszty Ida / 1844–1924 / Béke poraikra.*⁴⁷

Bloksay István (1826–1884)

1826. április 26-án született Nyitra városában.⁴⁸ Ügyvéd, író. A gimnáziumot szülővárosában, egyetemi jogi tanulmányait Pesten végezte. 1848. december 3-án honvéd egyenruhában tette le ügyvédi vizsgáját. A szabadságharc idején a

⁴⁷ Csátáry György: *Múltunk írott ereklyéi*, 134. old.; *Bereg*, 1905. február 19.

⁴⁸ Uo., 134. old.; *Bereg*, 1905. február 19.

65. zászlóaljnál szolgált századosi rangban. A bukás után rövid időre bátyjánál, Bloksay Ferencnél telepedett le Mezőkaszonyban. 1850-ben Beregszászban kapott ügyvédi állást, majd 1861-ig királyi közjegyzőként dolgozott. Visszavonult gazdálkodni dédai birtokára, ahol kastélyt épített. 1867-től folytatta közjegyzői tevékenységét, ezzel párhuzamosan országgyűlési képviselő Beregszász, majd kétszer Mezőkaszony megbízásából. Részt vett Beregszász községében: a városi képviselőtestület felügyelő bizottságának elnöke volt, ugyanakkor betöltötte a Beregszászi Vöröskereszt Egylet elnöki tisztét is. Különös figyelemmel kísérte a népiskolai oktatást. Alapító tagja volt a *Bereg* című lapnak, amelyben cikkei is megjelentek. A *Pesti Divatlapban* néprajzi tanulmányokat és humoros írásokat, a *Jogtudományi Közönyben* gazdasági és jogi dolgozatokat publikált. 1884. november 18-án hunyt el Beregszászban.

Bloksay István sírmléke Beregszászban

Síremlékének felirata: *BLOKSAY ISTVÁN / királyi közjegyző / és 1848-ki honvéd százados. / Született Nyitrán / 1826. április hó 26-án / Meghalt 1884. november hó 18. / Emlékéül / emeltette bánatos özvegye / Buzáth Rebeka.*

Ekkel György (1826–1905)

1826. február 22-én született Ungváron, polgári családban. 1848 nyarán egyetemi hallgatóként lett önkéntes az 1. honvéd zászlóaljban. Előbb altiszt, 1848. október 19-én hadnagy, 1849. február 23-án főhadnagy, végül százados lett. Ekkor már a feldunai VII. hadtest 39. zászlóaljánál szolgált. Tizenhárom csatában vett részt. Ott volt az 1848 szeptemberi pákozdai csatában. Nemcsak a győzelem örömét, a vereség keserűségét is megízlelte a schwechati és a nagyszombati ütközetben. 1849. január 15-én a turcseki ütközetben – amelyben Aulich Lajos csapatteste véres összecsapás eredményeként visszaverte Götz osztrák tábornok seregét – tanúsított hősiességéért vitézségi érdemrendet kapott. A 39. zászlóalj parancsnokaként harcolt a győzelmes branyiszközi, hatvani, nagysallói és komáromi csatában.⁴⁹ A világosi fegyverletétel után Tokajból Nagyváradra ment. Hosszú bujdosás után sikerült eljutnia az Ugocsa megyei Szászhalomba (ma: Szaszovo), ahol Dolenay András görög katolikus pap segítségével rejtőzött el. Honvéd egyenruháját és kardját a templom oltára alá rejtették. Évekig bujkált, csak az 1850-es évek közepétől jutott kisebb állásokhoz a beregszászi és a nagyszőlősi törvényszéknél. 1861–1865 között főszolgabíró Máramaros vármegye huszti járásában. Kinevezésének okirata:

Máramaros Megye Királyi Biztosától 20. sz. Tekintetes Ekkel György rendelkezés alatti cs. k.. Szolgabírósági Actuarius Urnak kézből Szigeten. (Máramaros megye biztosának címeres pecsétje, olvashatatlan aláírás) Ő császári's Apostoli Királyi Felsége legmagasb kegyelméből Reám ruházott hatalomnál fogva Tekintetes Uraságodat ezen Máramaros Megye Főszolgabírájává kinevezem. Miről azonnal értesítetik, hogy az előírt eskü letétele végezt magát Nállam folyó évi hó 21-ik napjának délelőtti 10 órájára jelentse. Kelt Szigeten. December 21. 1861. Lekötelezettje: (olvashatatlan aláírás).

Az előírt szabályszerű esküt kezeimbe letette Szigeten December 21. 1861. Kir. biztos (olvashatatlan aláírás).⁵⁰

Az amnesztia után Ekkel Györgyöt Técső és Visk díszpolgárává választották. 1865-ben, miután főszolgabírói állása megszűnt, Beregszászban telepedett le. Lakása az Attila (ma: Sevcsenko) út 21. szám alatt volt, ahol többször

⁴⁹ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban.*

⁵⁰ Fénymásolat alapján. Az eredeti okirat Dalmay Árpád tulajdonában. (B. B.)

gyűlésezett a Bereg megyei honvéd egyesület, amelynek 1899-től haláláig elnöke volt. Számátalan esetben segítette az elesett honvédek családait és a szegény sorsú egykori honvédeket. Ezen kívül a Hitelintézet jogtanácsosa, később elnöke lett. Később, érdemeit elismerve, a Szabadelvű Párt helyi szervezete elnökévé választotta, a római katolikus egyházközség pedig gondnoki állással tisztelte meg. 1871-től 1878-ig a beregszászi Világosság nevű szabadkőműves páholy tagja. Ügyvédi hivatását idős koráig gyakorolta. 1905. február 11-én halt meg.

Ekkel György síremléke Beregszászban

Sírja gondozott, rokonai élnek Beregszászban és Ungváron. Rombusz alakú fekete márvány sírkövének felirata: *EKKEL GYÖRGY / ügyvéd / 1848/49 évi / honvéd százados / 1826–1905 / Harcolt / a haza szabadságáért / családjának*

*élt / S szerette az embertársait / Legyen áldott drága emléke / Örökké / forrón
szeretett édes atyjuk / dicső emlékének emelték / hálás gyermekei.*

A beregszászi református temetőben egyetlen egykori szabadságharcos, Nagyidai Berzsényi Antal sírja ismert.

Nagyidai Berzsényi Antal (1832–1910)

Beregszászban született nagyidai földbirtokos család sarjaként. Tizenhat évesen jelentkezett a szabadságharcosok soraiba. Helytállásáért huszárhadnagyi rangot kapott.⁵¹ A bukás után Bereg megye törvényhatóságának tagja, a református egyház főgondnoka. Egy időben ellátta Beregszász város anyakönyvvezető-helyettesének tisztét is. 1910. december 23-án hunyt el.

Nagyidai Berzsényi Antal síremléke Beregszászban

⁵¹ Csátáry György: *Múltunk írott ereklyéi*, 161–162. old.

Síremléke az idők folyamán megsérült, ledőlt. 1995. május 14-én a Beregi Ünnepi Hét keretében a BMKSZ helyreállította és újraavatta. Felirata: *Nagyidai / Berzsényi Antal / 1848–49 / honvéd huszár hadnagy / Beregvármegye törvény hatósága / és több albizottságainak tagja / ref. egyházi volt főgondnok / stb. / 1832–1910 / Béke poraira.*

Hiányos adatokkal rendelkezünk az alábbi szabadságharcosokról, akiket feltehetőleg szintén Beregszászban temettek el, de sírjuk ismeretlen:

Andrássy Ignác (1821–1901) honvédtiszt. 1901. március 17-én hunyt el Beregszászban.⁵²

Csatáry Lajos (1826–1906) hadnagy. 1906. július 16-án hunyt el Beregszászban.⁵³

Gönczy Sándor (1825–1905) honvéd hadnagy. 1905. december 30-án hunyt el.⁵⁴

Jandrisits András (1810–1888) főhadnagy. 1888. december 13-án hunyt el.⁵⁵

Kerekes Károly (1828–1901) őrmester.⁵⁶

Láng István (1827–1891) főhadnagy. 1891. április 15-én hunyt el.⁵⁷

Legeza János (1824–1904) honvéd dobos.⁵⁸

Makk Albert (?–1894) főhadnagy.⁵⁹

Makra Albert (1828–1893) százados. 1893. december 27-én hunyt el.⁶⁰

Nagyidai Berzsényi Árpád (1828–1906) honvéd hadnagy. 1906. november 4-én hunyt el.⁶¹

Novák Antal (?–1903) honvédtiszt.⁶²

Szarka János (1825–1905) főhadnagy. 1905. január 5-én halt meg, a református temetőben temették el.⁶³

Szenkovszky Rezső (1832–1901) honvéd. 1901. szeptember 6-án hunyt el.⁶⁴

⁵² *Bereg* című lap, 1901. március 24.

⁵³ Uo., 1906. július 19.

⁵⁴ Uo., 1905. január 1.

⁵⁵ Uo., 1888. december 15.

⁵⁶ Uo., 1901. augusztus 11.

⁵⁷ Uo., 1891. április 19.

⁵⁸ Uo., 1904., 24. sz.

⁵⁹ Uo., 1894. július 29.

⁶⁰ Uo., 1893. december 31.

⁶¹ Uo., 1906. november 18.

⁶² Uo., 1903. április 5.

⁶³ Uo., 1905. január 8.

⁶⁴ Uo., 1901. szeptember 8.

A felkutatott adatok szerint Bereg megye falvaiban nyolc szabadságharcost temettek el:

Csorba Endre (?–1900) honvéd. Szolyva, 1900. október 4.⁶⁵

Dercsényi László (1822–1899) százados. Dercen, 1899. április 21.⁶⁶

Füzéressy Gábor (1824–1895) százados. Kisbégány, családi sírbolt, 1895. szeptember 5.⁶⁷

Gönczy József (1829–1906) honvéd tüzér. Bótrágy, 1906. március 3.⁶⁸

Ilosvay Lőrincz (?–1894) honvéd főhadnagy. Ilosva, 1894. októbere.⁶⁹

Miski Ferenc (?–1891) huszár. Mezővári, 1891. áprilisa.⁷⁰

Nagy Lajos (?–1904) ezredes. Borzsava, 1904. május 6.⁷¹

Utassy Károly (1814–1884) őrnagy. Mezőkaszony.⁷²

Beregvégardó

Az Ungvár–Munkács–Beregszász–Rahó főútvonal mentén fekvő magyar község *Ardó* helyneve a királyi szolgálatban álló erdőővök települését jelenti. A Beregardó, majd Beregvégardó elnevezés arra utal, hogy Beregszász végénél fekszik, csak a keskenyvágányú vasút választja el a várostól. Lakossága 1879-ben 535, 1910-ben 812, 1940-ben 1204 fő volt, további adatok nincsenek, mert 1958-ban Beregszászhoz csatolták.⁷³ Itt található a klasszicista stílusban épült Perényi-kastély, amelyben báró Perényi Zsigmond született, egy ideig itt élt⁷⁴, és itt nyugszik jeltelen sírban Beregszászi Nagy Pál (1750–1828) nyelvtudós.

⁶⁵ *Bereg* 1900. október 7.

⁶⁶ Uo., 1899. április 25.

⁶⁷ Uo., 1895. szeptember 8.

⁶⁸ Uo., 1906. április 11.

⁶⁹ Uo., 1894. október 14.

⁷⁰ Uo., 1891. április 15.

⁷¹ Uo., 1904. május 15.

⁷² Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 326. old.

⁷³ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 64. old.; Kőszeghy Elemér: *Beregszász elesett*, Kárpáti Igaz Szó, 2002. január 17.

⁷⁴ Tiszáninnyi Református Egyházkerület Múzeuma, Sárospatak. Lelt. sz. C/1966, 4. old.

A beregvégardói Perényi-kastély

Perényi Zsigmond (1783–1849)

1783. november 18-án született. 1805-ben, 22 évesen vármegyei főjegyző volt, 1807-ben országgyűlési követ, 1811-ben immár alispánként ismét országgyűlési követ, ezen kívül a Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsának tagja. Az 1848-as forradalom kitörésekor Ugocsa megye főispánja volt. Még abban az évben a népképviselői országgyűlés felsőházának másodelnöke és a Honvédelmi Bizottmány tagja lett. 1849. márciustól a felsőház elnöke. A felsőházban ő írta alá és hirdette ki a trónfosztást kimondó Függetlenségi Nyilatkozatot. Később országbíró, az újjászervezett Hétszemélyes Tábla elnöke. A szabadságharc veresége után nem élt a menekülés lehetőségével, feladta magát az oroszoknak, akik kiszolgáltatták Haynaunak. Halálra ítélték, 1849. október 24-én Szacs vay Imrével és Csernus Manóval együtt felakasztották.⁷⁵

A *Budapesti Hírlap* 1902. október 16-i és a *Bereg* című lap október 19-i tudósítása alapján a beregvégardói kúria falán emléktáblát helyeztek el Perényi Zsigmond tiszteletére, de egyik sem közölte a tábla szövegét, fényképét, az ünnepi szónokok nevét. Mindenesetre az emléktábla nincs a helyén, és a kúria falán nincsenek arra utaló nyomok, hogy itt valamikor emléktábla lett volna elhelyezve. Ezzel kapcsolatos levéltári kutatásaim eredménytelennek bizonyultak.

⁷⁵ Fogarasi: *Emléktáblaavatás a beregvégardói Perényi-kúria falán*. Beregi Hírlap, 1999. október 24.; Bagu Balázs: *Az 1848/49-es szabadságharcra emlékeztek Kárpátalján*. Honismeret, 2002, 120–121. old.

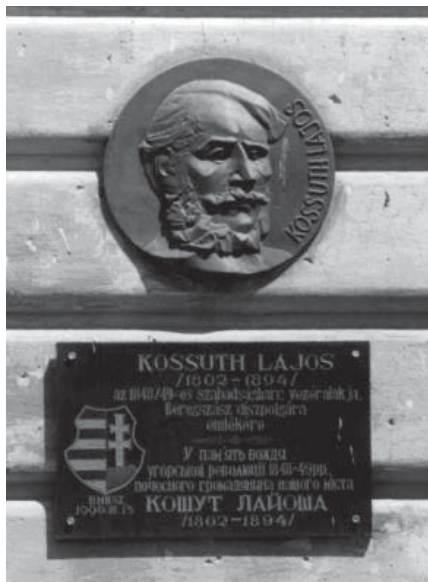

Báró Perényi Zsigmond emléktáblája Beregvégárdóban

1999. október 24-én Beregvégárdóban a KMKSZ és a BMKSZ Járási Szervezete, valamint a Beregszász 900 éves Városvédő, -Szépítő és Művelődési Alapítvány szervezésében konferenciát tartottak és új emléktáblát avattak Perényi Zsigmond tiszteletére

A konferencián és az avatáson többek közt részt vett Dr. Perényi János, Perényi Zsigmond szépunokája. A domborművet is ábrázoló emléktábla szövege: *Itt született / báró PERÉNYI ZSIGMOND / 1783–1849, / az 1848/49-es szabadságharc mártírja / Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség / Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség / Beregszászi Járási Szervezete / „Beregszász 900 éves” Városvédő Alapítvány / 1999. X. 24.*

Kossuth Lajos és Petőfi Sándor tevékenysége a forradalom és szabadságharc idején nem kapcsolódott közvetlenül Bereg megyéhez, de természetesen az itt élő magyarság körében köztisztselet övezte és övezi ma is személyiségüket. A helyi képviselőtestület 1886. december 3-i határozatával Kossuthot Beregszász díszpolgárává választotta, 1963-ban róla nevezték el a 4. sz. Középiskolát, amelyben megtalálható Kossuth arcképe olajfestményen, az intézmény bejáratánál pedig 1991-ben mellszobrot állítottak a szabadságharc vezérének. (A mellszobor avatásáról szóló tudósítást lásd a Mellékletekben – B. B.)

Kossuth Lajos emléktáblája Beregszászban

Kossuth Lajos mellszobra a Beregszászi 4. sz. Középiskolában

A szintén róla elnevezett téren kétnyelvű, valamint Hetyenben és Mezőváriban magyar nyelvű emléktábla tanúsítja az utókor tiszteletét Kossuth Lajos iránt. (Csanády Sándor hetyeni földbirtokos 1874-ben 6 hold földet ajándékozott Kossuth Lajosnak.)

Kossuth Lajos emléktáblája Hetyenben

Kossuth Lajos emléktáblája Mezőváriban

Petőfi Sándor emlékét Beregszászban, az egykori Oroszlán Szálló falán emléktábla, az Arany Páva előtti téren egészalakos szobor, a badalói református templom falán szintén emléktábla őrzi. (Tudósítások a Mellékletekben – B. B.)

Petőfi Sándor emléktáblája Beregszászban

Petőfi Sándor szobra Beregszászban

Petőfi Sándor emléktáblája Badalóban

Kossuth Lajos haláláról értesülve Beregszász város képviselői levelet írtak a gyászoló családnak. A levél tartalmát nem ismerjük, de Kossuth Ferenc válaszlevelét – amelynek minden sorában megnyilvánul az apa iránti szeretet – igen. (Lásd a Mellékletekben – B. B.)

Munkács

Árpádkori település. Anonymus szerint a honfoglaló magyarok a Vereckei-hágón való átkelés után Munkácsra érkeztek. Neve pusztá személynévből keletkezett magyaros névadással. Az alapjául szolgáló személynév a szláv eredetű *munka*, *munkás* főnév származéka. Lakossága: 1851 – 4001 fő; 1870 – 8602; 1900 – 14416; 1910 – 17275, ebből magyar 12686, német 3078, ruszin 1394; 1989 – 80000, ebből magyar kb. 15000.⁷⁶ 2001-ben a lakosság lélekszáma 81637, ebből ukrán 62860, magyar 6978 fő.⁷⁷

⁷⁶ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 132. old.

⁷⁷ A 2001. évi népszámlálás adatai alapján.

A munkácsi nemzetőrséget 1848. március 30-án kezdték szervezni. Parancsnokává Ruzsák Alajos kiszolgált gránátos altisztet választották századosi rangban. A nemzetőrök soraiba hamarosan 371 keresztény és 251 zsidó lakost írtak be. A nemzetőrség zászlaját július 14-én szentelték fel. 1848. július 28-án két századra bontották az egységet. Az első század Ruzsák Alajos parancsnoksága alatt 255, a második század Nedeczey Ferencz József parancsnoksága alatt 167 főt számlált, azaz összesen 422 fő szolgált a nemzetőrök soraiban.⁷⁸

1886. november 25-én a munkácsi képviselőtestület a város díszpolgárává választotta Kossuth Lajost.

Munkács és környékének emlékhelyei: a vár, a podheringi csata emlékműve, a szabadságharcosok sírjai, a Lehoczky- és Nedeczey-emléktáblák, Lehoczky Tivadar szülőháza.

A vár

A város erődítménye már Károly Róbert idejében fontos állomáshely volt a Lengyelországba és Oroszországba vezető útvonalakon. Az okiratok 1311-ben említik először. 1314-ben Aba Amadé családja uralta. A király várnagyai egyben Bereg megye ispánjai voltak.

Litvániai hadjáratából hazatérve 1352-ben itt pihent meg Nagy Lajos. Zsigmond király a várat egész uradalmával Korjatovics Tódornak ajándékozta, aki jelentős mértékben megerősítette azt. 1423 után Brankovics György, 1439-től Pálóczi György, 1446-tól Hunyadi János, halála után özvegye, Szilágyi Erzsébet birtokolta, majd Mátyás király, aki fiára, Corvin Jánosra hagyta. 1505-től újra királyi birtok. 1528-ban Zápolya János foglalta el a Ferdinánd-pártiaktól. Az ő halála után, 1540-ben Izabella királynő hosszas alkudozást követően visszaadta I. Ferdinándnak. 1557-ben újra Izabella a vár ura, de Ferdinánd 1560-ban fegyveres erővel visszafoglalta és Ruszkai Dobó Istvánnak adományozta. 1573-ban a császár Mágócsi Gáspárnál zálogosította el, aki a családba benősülő Rákóczi Zsigmondnak adta át. Ezután az erdélyi fejedelmek birtokolták: 1605-től Bocskai István, 1622-től Bethlen Gábor, 1630-tól Rákóczi György, majd halála után (1648-tól) özvegye, Lorántffy Zsuzsanna. 1680-ban Zrínyi Ilona és férje, Thököly Imre fejedelmi székhellyé tette, és 1686–88 közt hősiesen védelmezte a Caraffa vezette császári túlerővel szemben. Az 1711-es szatmári békekötés után a császár tulajdona lett, aki a Schönborn-családnak adományozta. Ekkor a várban hadiszertárt rendeztek be. 1787-ben

⁷⁸ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 12. old.

II. József fogházzá alakíttatta át. 1800. augusztus 25. és 1801. június 28. között, fogságának utolsó évében itt raboskodott a Martinovics-féle összeesküvésben való részvételéért elítélt Kazinczy Ferenc. Az 1834-ben egy hétig tartó tűzvész során keletkezett károkat Léderer Ignác (Ignaz Lederer) főkormányzó állíttatta helyre.

1848-ban a vár parancsnoka Franz Laube cs. kir. őrnagy volt. 1848. november 13-án a császáriak harc nélkül átadták a várat a nemzetőröknek, akik fontos szerepet töltöttek be az 1849. április 22-i podheringi csatában.

Munkács várában szolgált Pazar József, aki 1849 júliusában került a városba őrmesterként, és akinek visszaemlékezését a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye őrzi. A szabadságharc bukása után, a vár feladásakor Pazar József levette az 52. zászlóalj zászlajáról a szalagot és a bojtot, utóbbit szétszította a bajtársai közt. Visszaemlékezésében többek közt a szalag történetét írta meg. A szalag ma is látható a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményében.

Szalag az 52. zászlóalj zászlajáról

Szélessége 9, hosszúsága 161 centiméter. A leltári könyvben ezt olvashatjuk róla: „Piros-fehér-zöld szalag, a fehér selyemben aranyszínű felirattal: Isten, Hazánk, s Királyért. Az 1848-49-es szabadságharcban a munkácsi vár őrizetében szolgáló 52. honvéd zászlóalj zászlajáról”.⁷⁹

A bukás után Munkács vára a szabadságharcosok fenyítőhelyévé vált. A foglyok 1850-es névsorában 77 politikai elítélt nevét találjuk, köztük van református lelkész, ügyvéd, írnok, római katolikus lelkész, jegyző, gróf, polgár, földműves. Az ítéletek formái: várfogság vasban, sáncmunka béklyóban, várfogság vas nélkül. Néhány név: Desewffy Lajos őrnagy, 16 évi várfogság; gróf Festetich Ernő százados, 10 évi fogság vas nélkül; Dudás Lajos raski ref.

⁷⁹ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye. A szalag leltári lapja: C 1890/2.

A munkácsi vár

lelkész, 2 évi fogság vas nélkül; Kajetán N. budai polgár, 4 évi fogság vas nélkül; báró Leutsch Albert alezredes, 16 évi fogság vasban; Lóczi N. földműves, 2 évi sáncmunka béklyóban; Móricz Károly huszár őrnagy, 16 évi fogság vasban.

A munkácsi vár 1855-től polgári fogház, a politikai foglyokat Josephstadtba, Theresienstadtba és Olmützbe vitték. 1896-ban megszüntették a polgári fogházat, s 1900-tól évtizedeken át katonai laktanya működött a helyén. A szovjethatalom idején, 1950-ben gépkezelői szakiskola lett. 1980-ban megkezdődött a vár tatarozása, melynek során helytörténeti múzeumot létesítettek benne.

A podheringi csata emlékműve

Kőtömbből készült magas csonka gúla, a Szarka-hegy meredek lejtőjétől kőhajításnyira áll a Latorca partján. Itt csaptak össze a szabadságharcosok az osztrák reguláris egységekkel. Mezössy Pál, a munkácsi vár parancsnoka, miután felismerte a helyzetet, felszólította a várbelieket: *„Kik vállalkoznak arra, hogy ágyúkkal fölszerelve a podheringi híd fölötti hegyre menjenek, s onnan mint előcsapat védjék a várat?”* A védelem szervezését Martinyi Frigyes irányította. A legtöbb érdemet Mandics százados szerezte, akit nem sokkal a császáriak betörése előtt vezényeltek ide. A tüzéreket Andrejkovics Endre irányította. Összesen három magyar század, nyolcvan nemzetőr és néhány tüzér vette fel a harcot a három és félezer gyalogost és 450 lovas katonát számláló,

állig felfegyverzett császári csapatokkal. Bécsbe küldött jelentésében báró Barco tábornok kihangsúlyozta, hogy a védősereg „roppant számú lövegekkel és lovasokkal rendelkezett”.

1888. április elején Lévay József honvéd tüzér kezdeményezte egy emlékkő felállítását. Az ügyet támogatta a *Bereg* és a *Munkács* hetilap, ám a szép kezdeményezés egy időre feledésbe merült. 1899 áprilisában a Munkácsi Kaszinó karolta fel az ügyet: április 22-én nagyszabású ünnepséget rendezett a csata színhelyén, amelyen többen is jelen voltak a szabadságharc hősei közül. A helyi főgimnázium és az elemi iskolák növendékei díszzászlókkal vonultak fel a Szarka-hegyre. Az ünnepségen dr. Szántó Soma, a munkácsi főgimnázium tanára mondott emlékbeszédet.

Az emlékmű építésével kapcsolatban felgyorsultak az események. A terv és a költségvetés elkészítésével Berkovics Gusztáv munkácsi mérnököt bízták meg, aki 1900. december 30-ra elkészült a munkával. Az emlékmű-bizottság jóváhagyta és hozzáláttak a még hiányzó összeg begyűjtéséhez. Az avatóünnepséget 1901. április 22-re tervezték, de technikai okok miatt május 19-re halasztották. Ezen a napon hatalmas tömeg zárandokolt a helyszínre, közte Simig Rezső honvéd hadnagy, a podheringi csata hőse. Magara Viktor Bereg megyei főispán mondott ünnepi beszédet. Az emlékművön elhelyezett öntöttvas tábla felirata magyar és ruszin nyelven hirdette, hogy a csatában a magyarok mellett hősieken harcoltak a ruszinok is. Két fekete márványtáblán azonos a felirat, szintén magyar és ruszin nyelven: *Az 1849 évi április 22-ik / napján Magyarország állami / függetlenségéért e helyen / vívott győzedelmes / ütközet / emlékére emelte a hazafias / kegyelet 1901-ben.*

1919-ben a cseh katonaság bevonulása után leverték az öntöttvas táblát és a Latorcába dobták. 1938-ban a Magyarországhoz visszacsatolt Podhering lakosai sikertelenül keresték az elveszett ereklyét a folyó medrében. A frigyessfalvi vasgyár vezetője – mivel a régít is ott öntötték – díjmentesen újraöntette. Az 1944. évi szovjet megszállás után barbár módon ezt is eltüntették. Visszaállítására 1991-ig kellett várni, amikor az elhanyagolt környezetet is rendbe szedték.

Az egyszerű kivitelezésű, 280 mázsa súlyú emlékmű alapzatát annak idején öt méter mélyre süllyesztették a földbe; nyilván ennek köszönhető, hogy nem jutott a munkácsi Turul-emlékmű sorsára.

A podheringi csata emlékműve

Emléktábla a podheringi oszlopon

2000 szeptemberének végén a podheringi emlékműről ismeretlen tettesek újra leverték az emléktáblát. Gulácsy Géza, a KMKSZ Munkácsi Járási Szervezetének elnöke szerint azért, mert alumíniumból készült.⁸⁰

Az újabb kutatások eredményei arra utalnak, hogy az emlékművön eredetileg két tábla volt. A KMKSZ helyi aktivistáinak sikerült megtalálniuk az egyik, magyar és ruszin nyelvű felirattal ellátott tábla szövegét, ami a helyére került. A másik tábla felirata ismeretlen, a visszaemlékezések szerint a podheringi csata hőseinek névsorát tartalmazta.⁸¹

A munkácsi római katolikus templom falán két szabadságharcos –Nedeczey Ferencz József és Lehoczky Tivadar – emléktáblái találhatók.

Nedeczey Ferencz József (1815–1866)

1815. október 17-én született, római katolikus, születési helye ismeretlen. Az 1848/49-es szabadságharc nemzetőr századosa, osztagparancsnok, a város polgári biztosa, 1861-től Bereg vármegye főszolgabírája. 1866. július 28-án hunyt el.

1906-ban ismeretlen okból újratemették a munkácsi római katolikus templom sírboltjában. Feleségével közös mléktáblájának felirata: *Nedeczey Ferencz József / 1815. X. 17.–1866. VII. 28. / 1848/1849-es években a munkácsi nemzetőrök / vezető kapitánya / s Munkács város polgári biztosa / 1861 évben Beregvármegye / alkotmányos főszolgabírája / és neje, született / sonnenbergi Freyseysen Karolin / 1819. XI. 2. – 1880. I. 23.*⁸²

Ruzsák Alajos (1820–1879) emlékét nem őrzi tábla, sírhelyét sem ismerjük, ám az egykori gránátos altisztből lett szabadságharcos iránti megbecsülés arra kötelez, hogy közreadjuk a vele kapcsolatos adatokat.

Miszticén (ma: Imszticevo, Irsavai járás) született. Polgári származású, római katolikus. Gimnáziumot végzett. 1838–1846 között tizedesként szolgált a 39. gyalogezredben. 1848 áprilisától a munkácsi nemzetőrség, 1849 áprilisától a Bereg megyében alakuló önkéntes, május 29-től az előbbiből szerveződő 91. honvéd zászlóalj századosa. Százada a munkácsi várőrséggel együtt tette le a fegyvert 1849. augusztus 28-án. 1867/68-ban a Bereg megyei honvédegylet tagja. Később megyei csendbiztos és miszticei birtokos. Komlóson hunyt el. Zászlóaljának pecsétjét 1891-ben felesége a Bereg megyei honvédegylet rendelkezésére bocsátotta.⁸³

⁸⁰ Kacsur Gusztáv: *Színesfémőrület*. Kárpátaljai Szemle, 2000, 5. szám, 3. old.

⁸¹ Uo.

⁸² Lehoczky Tivadar: *Munkács város új monographiája*, 185. old.

⁸³ Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 518. old.

Nedeczey Ferencz József síremléktáblája Munkácson

Lehoczky Tivadar (1830–1915)

A fiemei (rijekai) kerülethez tartozó Fuzsine faluban (ma: Horvátország) született 1830. október 5-én. Apja, Lehoczky János szlovák származású kincstári erdész halála után, hétéves korától anyja, Gottier Anna nevelte. Az elemi iskolát és a gimnáziumot a Liptó megyei Rózsahegyen (ma: Ružomberok, Szlovákia) végezte el, majd Rozsnyón bölcsészetet, Kassán pedig jogot tanult. 1848-ban a jogi vizsgáról vonult be tüzérnek, harcolt a kassai, a temesvári és a lugosi ütközetben. 1851-ben megkapta jogi diplomáját. 1865–1896 között a Schönborn-család munkácsi és beregszentmiklósi uradalmának főügyésze volt, közben aktív tudományos munkásságot folytatott. Tizenegy könyv és közel 300 tanulmány szerzője. Kutatási területe volt a régészet, a történelem, a néprajz, a honismeret és a nyelvészet. Fő műve a háromkötetes *Beregvármegye monographiája*. Vidékünk történetét bemutató munkái ma is alapműnek számítanak.⁸⁴

Lehoczky Tivadar lakóháza a munkácsi Béke (Mira) út 28/1. szám alatt áll. Ma itt él és alkot Matl Péter szobrászművész.

⁸⁴ Popovics Zsuzsa: *A hős szépa emléke máig él*. Kárpátalja, 2001. március 9.

Lehoczky Tivadar lakóháza Munkácson

A lakóházon két emléktábla található. A ruszin és magyar nyelvű a Pákh Alapítvány támogatásával készült, de konkrét adatok (például évszám) nélkül csak valószínűsíthető, hogy Lehoczky születésének 170. évfordulója tiszteletére állították. A Lehoczky arcképe alatt olvasható felirat mindkét nyelven azonos: *E veretes falak között élt és / alkotott 1863-tól 1915-ig / Lehoczky Tivadar, / városunk hű fia, népünk jeles / helytörténésze és etnográfusa, / kinek szellemét ma is híven őrzi / a soha nem lankadó emlékezet. / Készült a Pákh Alapítvány támogatásával.*

Lehoczky Tivadar emléktáblája egykori munkácsi lakóházán

A másik emléktáblát a Kárpátaljai Műemlékvédő Társaság állíttatta, feltehetőleg szintén valamelyik évforduló kapcsán, évszám nélkül. Felirata ukrán nyelvvű: *В цьому будинку / з 1863 по 1915 р. / жив и працював видатний закарпатський / науковий та культурний діяч / Тивадар Легоцький. (Ebben a házban élt és dolgozott 1863-tól 1915-ig a kiváló kárpátaljai tudományos és kulturális személyiség, Lehoczky Tivadar.)*⁸⁵

Lehoczky Tivadar síremléktáblája Munkácson

Lehoczky Tivadar 1915. november 25-én hunyt el Munkácson, a római katolikus templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Síremléktáblájának felirata: *Lehotkai / Lehoczky Tivadar / Munkácsi uradalmi főügyész / 1830. okt. 5. – 1915. nov. 25.*

A munkácsi köztemetőben hét szabadságharcos – Balogh László, Buzáth Károly, Lévy József, Szikszay Károly, Kóródy-Katona Gáspár, Bertók János, Láng István sírja található.

Balogh László (1826–1910)

Születési helye ismeretlen. A szabadságharc idején főhadnagy volt a beregi nemzetőrségnél, amelybe egymaga 300 lucskai legényt toborzott. Hivatalt csak 1852-ben vállalt, amikor Tabody József akkori beregi adminisztrátor szolgabírói adjunktusnak nevezte ki. Az alkotmány helyreállítása után Nagyutra került, ahol Pogány Ferenc szolgabírósága alatt esküdtként szolgált. Később Munkács város pénztárosa lett, ezt a tisztséget húsz évig töltött be. 78 éves korában nyugalomba vonult. 1910. július 6-án hunyt el Munkácson, július 8-án görög katolikus szertartás szerint helyezték nyugalomra.⁸⁶

⁸⁵ Tudósítónk: *Lehoczky átlépte a határt.* Ukrajnai Magyar Krónika, 2006. november 1., 4. old.

⁸⁶ Botlik József–Dúpka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 64. old.

Balogh László síremléke Munkácson

Sírhát 1997-ben sikerült megtalálni a köztemető hatodik szektorának közepén. Síremlékének felirata: *Itt nyugszik / Balogh László, / Munkács város / pénztárosa / 1848-49 Nemzetőr / főhadnagy. Élt 84 évet / Meghalt 1910. július 6. / Béke hamvaira!*

Buzáth Károly (1829–1902)

Munkácson született. A szabadságharc idején őrmesterként szolgált a 9. zászlóaljban. A szabadságharc veresége után ügyvéd, majd főszolgabíró és megyei törvényhatósági tag lett. 1902. október 1-én temették el.

Buzáth Károly síremléke Munkácson

A hetes számú szektorban álló, faragott fehér kőből készült, imádkozó zarándokot ábrázoló síremléke ma is a temetőkert egyik díszé lehetne, ha gondoznák. Felirata: *Buzáth Károly / 48/49-iki honvéd őrmester, / ügyvéd és nyugalmazott / főszolgabíró / 1829–1902 / és neje, / Szikszay Kornélia / megh. 1915. június 14.*⁸⁷

Lévay József (1832–1903)

Munkácson született. Tizenhat évesen állt be a honvédek soraiba, a munkácsi vár tüzér alakulatánál szolgált. A források tűzmesterként és tüzér altisztként említik. A szabadságharc veresége után királyi adóhivatali ellenőr, adótárnok. Tudomásunk szerint ő kezdeményezte, szorgalmazta a podheringi csata emlékművének felállítását, amelynek avatóünnepségén is megjelent. Egész életében magyar ruhában járt, fokossal a kezében, amelyen felirat is volt: *Ne bánts d a magyart!*

1903. január 23-án hunyt el Munkácson. Sírja gondozatlan, a törött fejfa felirata: *Itt nyugszanak / Lévay József / nyug. adótárnok, / 48. honvéd, / szül. 1832. megh. 1903 / és fia, / Jenő, / szül. 1875. megh. 1897. / Béke poraikra.*⁸⁸

⁸⁷ Csátáry György: *Múltunk írott ereklyéi*, 146. old.

⁸⁸ *Bereg*, 1903. január 25.

Lévay József síremléke Munkácson

Bertók János (1824–1912)

1824. február 10-én született Munkácson, apja a helyi református gyülekezet kántora volt. Állami tanítóként állt be a honvédek soraiba. Tüzemesterként szolgált Perczel Mór táborában, majd a lőszertartalék kezelésénél. A szabadságharc veresége után újra tanítóként dolgozott nyugdíjazásáig, emellett kántorkodott is. A Kárpátaljai Református Egyházkerület volt püspöke, Gulácsy Lajos feleségét anyai ágon rokon szálak fűzik Bertók Jánoshoz. Erről Emma asszony így ír: „Édesanyám Bertók-lány volt. János dédapánk a testvére lehetett. Egy levelét őrizgetem itt, melyet Csáktornyról írt szüleinek: csata-beszámoló. Egyebet nem tudok róla –sajnos”. (A levelet lásd a Mellékletekben – B. B.)

A Bertók-család síremléke Munkácson

Bertók János 1912. június 6-án hunyt el. Síremléktáblájának felirata: *Bertók János / nyug. áll. tanító / volt org. kántor / 1848/49-ben tűzmester / szül. 1824. február 10. / megh. 1912. június 6. / Áldott legyen emlékezete!*⁸⁹

Kóródy-Katona Gáspár (1825–1905)

1825-ben született Munkácson. Asztalosmesterként dolgozott, 25 évesen beállt nemzetőrnek, majd honvéd lett. A podheringi csata egyik hőse volt. A Szarka-hegyre felvontatott ágyúk egyikét ő irányította tizedesként, és Andrejkovics vezényletére kilötte az ellenfél egyik ágyúját, amivel nagymértékben hozzájárult a magyar seregek győzelméhez.⁹⁰ Ezért a fegyvertényért hadnaggyá léptették elő. Később fogságba esett, de sikerült megszöknie. A szabadságharc leverése után hónapokig bujdosott a felvidéki erdőkben. 1905-ben bekövetkezett halála után a Sugár utcai régi sírkertben temették el. Csaknem negyven év múlva, az 1944. március 15-i ünnepségek

⁸⁹ Bereg, 1912. június 9.

⁹⁰ Popovics Zsuzsa: *A hős szépapa emléke máig él.* Kárpátalja, 2001. március 9.

keretében hamvait exhumálták, és az Újtemetőbe helyezték át, ahol ősei nyugszanak.⁹¹

Kóródy-Katona Gáspár síremléke Munkácson

Fekete márványból készült síremlékének felirata: *Kóródy-Katona Gáspár / 1848/49-es honvéd hadnagy, / a podheringhi csata hőse / 1825–1905.*

Láng István (1827–1891)

1827. július 24-én született Munkácson. A szabadságharc előtt pénzügyi gyakornok volt, Selmecen állt be a seregbe, ahol gyalogosként szolgált. Részt vett a selmeci csatában, Buda várának ostromában. A 102. honvéd zászlóaljban hadnaggyá léptették elő. A szabadságharc veresége után állami hivatalnok, királyi járásbíróként is tevékenykedett.

⁹¹ Csátáry György: *Munkács emlékezett.* Kárpátalja, 1994. január 31.

Láng István síremléke Munkácson

1891. április 15 én temették el. Fejfájának felirata: *Itt nyugszik / Láng István / Kir. járásbíró / 1827–1891 / Béke poraira!*

Szikszay Károly (1816–1885)

Egyelőre csak annyit tudunk róla, amit fejfájának felirata elárul: *Szikszay Károly / 48-49-ben Nemzetőrségi alhadnagy / Szül. 1816. Megh. 1885. / B. P.*

Szikszay Károly síremléke Munkácson

Három szabadságharcosról igen kevés adattal rendelkezünk, sírhelyüket sem ismerjük:

Csatáry Hoffmann Lajos (?–1898) honvéd főhadnagy. 1898. május 8-án temették el.⁹²

Freyseysen Gyula (1822–1877), a beregi nemzetőrség parancsnoka. 1877 decemberében hunyt el.⁹³

Valkó Sámuel (?–1889) százados. 1889. december 21-én hunyt el.⁹⁴

Ahogy Beregszász és környékének magyarsága, úgy a munkácsi magyarság részéről is nagyrabecsülés, mélységes tisztelet nyilvánult meg a szabadságharc vezéralakja, **Kossuth Lajos**, a nemzet költője, **Petőfi Sándor**, valamint **Lehoczky Tivadar** iránt. A munkácsi képviselőtestület 1886. november 25-én a város díszpolgárává választotta Kossuthot, és az erről szóló díszoklevelet eljuttatta Kossuth turini címére.⁹⁵ A város magyarsága már 1989 novemberében emléktáblát kívánt állítani Kossuth Lajos tiszteletére, ám akkor a polgármesteri hivatal ezt nem engedélyezte. 1998. március 15-én a helyi II. Rákóczi Ferenc Közművelődési Kör a KMKSZ Munkácsi Járási Szervezete és a Kárpátaljai Cserkész Szövetség közös székházának falán végre felavathatta a kétnyelvű emléktáblát.⁹⁶

Kossuth Lajos emléktáblája Munkácson

⁹² *Bereg*, 1898. május 10.

⁹³ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 151. old.

⁹⁴ *Bereg*, 1889. december 29.

⁹⁵ KTÁL, *Munkács város polgármesteri hivatala*. Fond 1552., op 1., 12 lap.

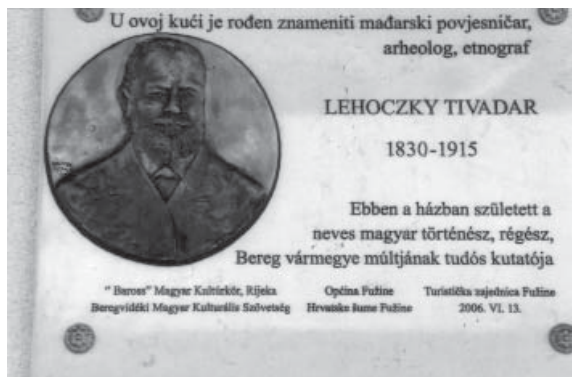
⁹⁶ Horváth Sándor–Jakab Lajos–Kovács Elemér: *Az együvértartozás hitével*. Kárpáti Igaz Szó, 1998. március 17., 3 old.

Petőfi Sándor tiszteletére itteni látogatásának 150. évfordulóján, 1997. július 12-én állítottak emléktáblát a várban.

Petőfi Sándor kétnyelvű emléktáblája a munkácsi várban

Lehoczky Tivadar emlékét a 2006. június 13-án fuzsinei szülőházán⁹⁷, és a 2006. október 6-án Barabásban (Magyarország, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) felavatott emléktábla őrzi. Mindkét emléktábla felállítását Dalmay Árpád nyíregyházai tanár kezdeményezte.

Lehoczky Tivadar emléktáblája Fuzsinében

⁹⁷ Lehoczkyra emlékeznek szülővárosában. Kárpátaljai Hírmondó, 2006 június, 15. old

Lehoczky Tivadar emléktáblája Barabásban

UGOCSA

Ugocsa megyében az összeírások szerint a nemzetőrök száma 1848 végén elérte a 3500 főt. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban, hiányosan bár, de megtalálható az ugocsai nemzetőrök falvankénti névsora. Összesen 48 településről vannak adataink (zárójelben a nemzetőrök száma): Nagyszőlős (158), Csedrek (57), Tiszaújlak (163), Halmi (64), Salánk (207), Szárazpatak (53), Alsókaraszló (140), Kistarna (47), Ilonok (12), Bábony (59), Magyarkomját (44), Szirma (60), Forgolány (72), Szőlősvégárdó (72), Almás (81), Kiskupa (21), Nagykompját (101), Felsősárad (31), Nagyrákóc (91), Ölyvös (46), Túrterebes (187), Tiszakeresztúr (60), Fancsika (61), Feketepatak (56), Sásvár (84), Felsőkaraszló (36), Nagycsongova (51), Dabolc (51), Tiszaújhely (64), Batár (62), Péterfalva (70), Gyula (60), Akli (25), Bocskó (46), Sósújfalu (46), Kiscsongova (26), Veresmart (52), Karácsfalva (57), Rakasz (71), Tivadar (3), Verbóc (52), Tamásváralfa (81), Mátyfalva (46), Kökényesd (81), Egres (56), Nagytarna (93), Rosztoka (20), Rákospatak (27).⁹⁸

Alsókaraszló, Ilonok, Magyarkomját, Nagyrákóc, Nagycsongova, Kistarna, Felsősárad, Ölyvös, Felsőkaraszló, Sósújfalu, Rakasz, Kiskákóc, Rosztoka, Kiscsongova és Rákospatak lakossága többségében ruszin volt; az 1880. évi adatok alapján Alsókaraszlón és Ilonokon nem, Magyarkomjátan is csupán 28 magyar élt. A nemzetőrök jelentős része tehát ruszin nemzetiségű volt.

Az Ugocsa megyei Nemzeti Bizottmány Újhelyi Ferencet és Újhelyi Sándort javasolta törzstiszteknek. 1848. augusztus 16-án a *Közlöny* 69. számában megjelent 2244. számú nádori rendelet szerint a gyalogos nemzetőrség parancsnokává ifj. Újhelyi Sándor őrnagyot nevezték ki.

1848. augusztus 25-én az Ugocsa megyei Nemzeti Bizottmány megtárgyalta Batthyány miniszterelnök rendeletét, amelyben nem tartotta célszerűnek a nemzetőrség hadmozdulatait, mivel „...ezáltal sok munkáskéz és számos családfe, beteges, gyenge egyének, kik háborúi szolgálatra alkalmatlanok, jelentek meg a csatatéren.”⁹⁹

Az országnak jól kiképzett és felfegyverezett katonákra volt szüksége. 1848. szeptember 23-án a nemzetőrséget alegységekbe szervezték, megválasztották tisztjeiket, feleskették őket. Tiszaújlakon megkezdődött a 125 közlegényből, két alhadnagyból, egy hadnagyból és egy századosból álló egység kiképzése.

Egry János ugocsai alispán 1849. március 26-i jelentéséből tudjuk, hogy az ugocsai nemzetőrök egyik tábora Izán teljesített határőrizeti feladatokat.

⁹⁸ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 17–18. old.

⁹⁹ Uo., 33–34. old.

A jelentésből az is kitűnik, hogy a nemzetőrök nem alkalmasak sorhadi szolgálatra, helyettük a honvédek számát kell szaporítani.¹⁰⁰

Az 1848. március 24-re összehívott országgyűlésben Ugocsa megyét Abonyi István (Tiszaújlak) és Egry János (Halmi) képviselte.¹⁰¹

Ugocsa vármegyében hét egykori szabadságharcos adatait sikerült felkutatni.

Dancs Lajos András (1827–1891) százados. 1891. május 10-én hunyt el Nagyszőlősen.¹⁰²

Holtzer (Holczer) Gábor (1820–1886) huszár alszázados. Nagyszőlősen hunyt el.¹⁰³

Rom Ferenc (1827–1904) tüzér hadnagy. 1904. február 14-én hunyt el Nagyszőlősen, de Máramaroszigeten temették el.¹⁰⁴

Szirmai Kallós Pál (1825–1891) nemzetőr. 1891. szeptember 19-én temették el a nagyszőlősi református temetőben.¹⁰⁵

Idrányi Dániel (1815–1885) százados. 1885. május 1-én halt meg Nagyszőlősen.¹⁰⁶

Steinberg Lipót (1833–1906) honvéd hadnagy. 1906 június 21-én hunyt el Tiszaújlakon.¹⁰⁷

Szakadathy Pál (1824–1893) honvéd százados. 1893. február 3-án hunyt el Nagypaládon.¹⁰⁸

Ugocsában a legismertebb 1848/49-es emlékhelyek báró Perényi Zsigmondhoz kötődnek: Perényi nagyszőlősi kastélya, mellszobra, emléktáblája és a Perényi-kripta. További emlékhelyek: Lator Gábor síremléke, Fóris István síremléke Tiszabökényben, a Kossuth-szobor Nagypaládon.

Nagyszőlős

Ugocsa vármegye központja, Nagyszőlős az alföldre kilépő Tisza közelében, a szőlőtermesztésre kiválóan alkalmas Fekete-hegy lábánál fekszik. Innen, a szőlős

¹⁰⁰ KTÁL, *Ugocsa megye főispánja*, fond 674., op. 12., № 1828, 1-2. old.

¹⁰¹ Gracza György: *Az 1848–1849-iki magyar szabadságharc története*, II. köt., 12. old.

¹⁰² *Bereg*, 1891. május 10.

¹⁰⁴ Uo., 1904. február 20.

¹⁰⁵ Uo., 1891. szeptember 27.

¹⁰⁶ Uo., 1885. május 3.

¹⁰⁷ Uo., 1906. július 1.

¹⁰⁸ *Ugocsa*, 1893. február 12.

helynévből ered a város elnevezése. Lakossága 1851-ben 2018 főt számlált.¹⁰⁹ 1880-ban 4381, 1910-ben 7811, ebből magyar 5943, ruszin 1266, német 540; 1989-ben 24000 fő, ebből magyar 3042; 1991-ben 24275, ebből magyar 3400 fő. A 2001-es népszámlálás alapján 25383, ebből ukrán 20304, magyar 3 622 fő.¹¹⁰

A város negyvennyolcas emlékei a Perényi- és a Lator-családokról maradtak fenn.

A Perényi-kastély

A Fekete-hegyhez közeli parkban álló Perényi-kastélyban ma a Nagyszőlősi Magyar Középiskola működik.

A Perényi-család 1399-ben Zsigmond királytól adományként kapta a helységet. A Perényi-kastély keletkezését a helyreállítás alkalmával végzett kutatás a XVI. századra teszi. Első formájában földszintes, négy saroktornyos volt. Az 1600-as években emeletet húztak rá, majd a XVII. század végére a barokk stílus jegyében átépítették. A kastély egyemeletes, főhomlokzatának közepén a Perényiek kőből faragott nagyméretű, négy mezőre osztott pajzsot ábrázoló családi címere.

A nagyszőlősi Perényi-kastély

¹⁰⁹ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*, I. köt., 110. old.

¹¹⁰ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 170. old.

A Perényiek címere a nagyszőlősi kastély homlokzatán

Az 1. és 4. mezőben vörös alapon arany korona, melyből kiterjesztett szárnyú tengeri szűz emelkedik ki, fején arany koronával; a 2. és 3. mezőben befelé forduló, álló oroszlán, fején arany koronával. A pajzs mögött kétszárnyú kerub, fején sipkával, melynek tetején kis kereszt; a kerub két kezével a pajzs felső sarkait tartja. A címert 1945 után bedeszkázták, majd vörös csillagot helyeztek rá. 1992-ben a deszkázatot lebontották, azóta újra látható a címer, amely restaurálásra vár.

Az idők folyamán a kastély új tetőszerkezetet és számos barokk stílusú díszítő elemet kapott, így nyerte el mai alakját. A földszinten tárolóhelyiségek, az emeleten síkfödémmel fedett lakószobák sorakoztak. Itt volt a díszterem is, melynek falait freskók díszítették. Sajnos, a megsérült freskókat korábban lemeszelték, feltárásuk és restaurálásuk még nem történt meg. A külső falakon, az árkádos folyosó belső falain mállik a vakolat, a tető itt-ott beázik.¹¹¹ A kastély kovácsolt kapui és rácsai mives munkáról tanúskodnak.

Ebben a kastélyban élt az ősi nemesi Perényi-család, amely az Abaúj megyében II. András király által jószolgálatiért Dobos Jánosnak ajándékozott Perény településről kölcsönözte nevét. A Perényiek nemzetségéből több hadvezér került ki. A család fő birtoka 1849-ig Nagyszőlősen volt, de gyakran megfordultak Beregvégardóban is.

Perényi Zsigmond mellszobra

Az 1867. évi kiegyezés után a rokonok és hazafiak minden év októberének 24. napján megemlékeztek a vértanúságot szenvedett Perényi Zsigmondról.

¹¹¹ Lajos Mihály: *Pusztuló értékeink*. Kárpáti Igaz Szó, 1999. július 22.

Többször próbálkoztak szobrának felállításával is, de sikertelenül. 1899-ben a Nagyszőlősi Casino úgy döntött, a továbbiakban vállalja az évenkénti ünnepség megszervezését. 1906. október 24-én országos jelentőségű Perényi-emlékünnepet rendeztek, ekkor avatták fel a vármegyeháza előtti téren Perényi Zsigmond mellszobrát. Részlet az avatóünnepségről a *Vasárnapi Újság* 1906. november 23-i számában közölt tudósításból:

A mostanában sűrűn tartott hazafias ünnepélyek közt is figyelmet keltett a szabadságharc nemes emlékezetű vértanúja, báró Perényi Zsigmond szobrának leleplezése. A szobrot a Perényiek ősi megyéje, Ugocsa vármegye állíttatta székhelye, Nagyszőlős egyik főterén s nagy ünnepséggel leplezte le. A jelen volt nagyszámú előkelő vendégek közt általános figyelem tárgyai voltak a vértanú családtagjai: fia, báró Perényi Zsigmond, Ugocsa megye volt főispánja, s ennek fia, szintén Zsigmond, a jelenlegi máramarosi főispán. Sok üdvözetben részesült a szobor készítője, Székely Ernő, aki már az éjsekújvári Kossuth- és Czuczor-szobrokkal elismerést szerzett...

A mellszobor öt méter magas talapzatának felirata: *Báró Perényi Zsigmond / volt felsőház elnöke / 1848–1849 / Aki vértanú halált szenvedett 1849. október 24-én / a budapesti Újépületben. / Te kimagasló alak, ki korodban oly páratlanul / egyedül állasz, leborulok emléked előtt... / Mesterem! / Kossuth Lajos.*

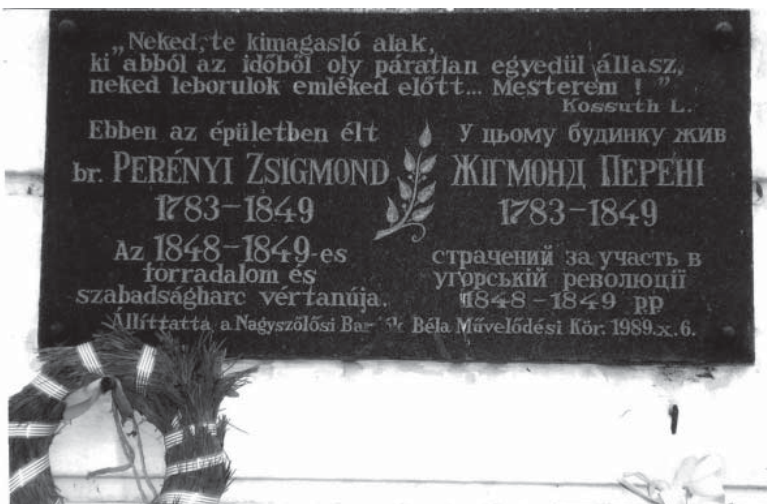
Perényi Zsigmond mellszobra Nagyszőlősön

A második világháború után a mellszobrot eltávolították, a talapzatot átépítették, ezzel együtt aránytalanabbá tették. A talapzaton hosszú ideig Gorkij szobra díszelgett. Perényi mellszobra hosszú hanyattatás után a Nagyszőlősi Városi Múzeum raktárába került, itt bukkantak rá. 1991-ben újra felavatták a

szabadságharc vértanúja emlékművét, immár a róla elnevezett középiskola előtt, arányaiban nem megfelelő talapzaton. 2001. október 6. óta már új talapzaton áll a mellszobor.¹¹²

A Perényi-emléktábla

Keresztyén Balázs, a Nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Kör elnökének kezdeményezésére 1989. október 6-án a Perényi-kastély falán kétnyelvű emléktáblát helyeztek el. 1990-ben a nagyszőlősi magyar iskola visszakapta önállóságát, 1991-ben a Perényi-kastélyba költözött, s felvette Perényi Zsigmond nevét.

Perényi Zsigmond emléktáblája Nagyszőlősen

A Nagyszőlősen mai napig élő legenda szerint az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kitörésekor báró Perényi Zsigmond megparancsolta családjának, hogy mindaddig tartsák nyitva a kastély kapuját a szabadságharc katonái előtt, amíg ő vissza nem tér a csatából. A szabadságharc leverése után őt hiába várták vissza tárt kapukkal, a családfő nem érkezett meg, rá is lesújtott a bosszúálló zsarnok gyilkos keze; a Perényi-kastély kapuja azóta is nyitva áll.¹¹³

Az emléktábla avatóünnepségén Keresztyén Balázs mondott emlékbeszédet (részleteit lásd a Mellékletekben – B. B.). Az emléktábla felirata a Kossuth-idezet kivételével magyar és ukrán nyelvű: „Neked, te kimagasló alak, / ki

¹¹² Új talapzatot kap a Perényi-szobor. 2000. július 21.

¹¹³ Keresztyén Balázs: *A magyar szabadság vértanúja volt.* Új Hajtás, a Kárpáti Igaz Szó irodalmi melléklete, 1989. október 22.

*abból az időből / oly páratlan egyedül állasz, / neked leborulok emléked előtt...
Mesterem! / Kossuth Lajos” / Ebben az épületben élt / br. Perényi Zsigmond
/ 1783–1849 / Az 1848–1849-es / forradalom és / szabadságharc vértanúja. /
Állította a Nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Kör.*

A Perényi-síremlék

Kivégzése után Perényi Zsigmondot Budapesten, a Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra, ahol a családja egyszerű síremléket állíttatott neki. A sírkert ismertetőjében ez a bejegyzés olvasható: „Perényi Zsigmond politikus, vértanú. MTA, jobb oldali kriptasor, 3. parcella, 2. sor, 5. sír.”

Perényi Zsigmond síremléke Budapesten

Nem mondhatnánk, hogy a sír nagyon gondozott. Az egyszerű fejfa felirata: *Itt nyugszik / Báró / Perényi Zsigmond, / a főrendiház másodelnöke. / 1849. október 24-ikén / meghalt, / mert hazáját életénél / jobban szerette.* A sírban a Perényiek több nemzedéke nyugszik.¹¹⁴

¹¹⁴ *A Nemzeti Panteon Fiume úti Sírhelye (Kerepesi Temető) térképe.* Budapest Városvédő Egyesület kiadása, 1990.

A Perényi-kripta

A nagyszőlősi református temetőben álló egyik építmény a néphagyomány szerint nem más, mint a Perényiek temetkezési helye, Keresztyén Balázs helytörténész viszont úgy véli, valójában egy másik, református Perényi-ág temetkezési helye lehetett. Feljegyzés a református egyház iratai közt nincs, az anyakönyveket nem ismerjük. A falakon tátongó lyukak egy-egy márványtábla helyét sejtetik. Ma a kripta szénaraktár.¹¹⁵

Perényi Zsigmond

Keresztyén Balázs feltételezése szerint a szabadságharcban részt vett Perényi Zsigmond ősei a római katolikus templom alá temetkeztek. A templom restaurálása után itt valóban rábukkantak egy kriptára, amit később gondosan lezártak. Sajnos, az ott talált sírhelyekről nem készültek feljegyzések.

Lator Gábor (1823–1869)

Ugocsa vármegye első aljegyzője volt, a lelkes fiatalok egyike, akik nemzetőrnek jelentkeztek. További sorsa ismeretlen. A nagyszőlősi köztemetőben található, gondozatlan sírján csak a név, a születési és elhalálozási évszám olvasható.

¹¹⁵ O. T.: *Kriptából raktár*. Kárpátalja, 2003. január 31.

Lator Gábor síremléke Nagyszőlősen

Kutatásaink során egy másik Lator névre is rábukkantunk: Lator Györgyére, aki Ugocsa vármegye nemzetőreinek századosa volt. A temetőben áll még a Lator-család kriptája, omladozó állapotban. A Lator-család egykori kastélyában ma a Nagyszőlősi 4. sz. Ukrán Középiskola működik.¹¹⁶

Tiszabökény

Péterfalva társközsége. Nagyszőlőstől 22 km-re, a Tisza jobbpartján található. A falu neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Lakosságának lélekszáma: 1851 – 564 fő¹¹⁷; 1810 – 866, ebből magyar 851, ruszin 15; 1989 – 2600, ebből magyar 2550 fő.¹¹⁸ A 2001. évi népszámlálási adatok alapján 2210, ebből magyar 2144, ukrán 66 fő.

Tiszabökény nemzetőreinek névsora ismeretlen. A település református temetőjében egyetlen szabadságharcos sírja ismert.

(Id.) Fóris István (1820–1902)

Bökényi földbirtokos, református. 1848 tavaszán királyi táblai jegyzőként belépett a Debrecenben alakuló 10. honvéd zászlóaljba, ahol őrmesterként

¹¹⁶ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 34. old.

¹¹⁷ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*, I. köt., 164. old.

¹¹⁸ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 170. old.

szolgált. 1849. június 19-én már hadnagy a Csanádon szerveződő 90. zászlóaljnál. Állítása szerint főhadnagyként szerelt le. 1867-ben Ugocsa megye főjegyzőjévé választották, majd törvényhatósági bizottsági tag, a Máramaros–Ugocsa Egyházmegye tanácsbírája lett. 1890-ben visszavonult gazdálkodni tiszabökényi birtokára. Az Ugocsa megyei honvédegylet tagja volt. 1902. november 16-án hunyt el Tiszabökényben.¹¹⁹

(Id.) Fóris István síremléke Tiszabökényben

A gyászjelentést testvére, Fóris Gábor tette közé az *Ugocsa* című lapban: „Id. Fóris István, volt vármegyei főtisztviselő...” Ezek szerint volt egy ifj. Fóris István is, akiről nincsenek adataink, ahogy a Fóris-kúria sorsáról sem. Id. Fóris István fekete márványból készült síremlékének felirata: *Fóris István / 1820–*

¹¹⁹ *Ugocsa* című lap, 1902. november 23.

1902 / megh . nov. 16. / 1848/49-es honvéd hadnagy, / Ugocsa vármegyei / főjegyző, főszolgabíró, / egyházmegyei / tanácsbíró. / Áldott emlékének!

Nagypalád

Nagyszőlőstől 15 km-re, a hármashatár (Ukrajna, Magyarország, Románia) szögletében fekszik. Neve a Pál személynév d-képzős származéka. Lakosságának lélekszáma: 1851 – 920 fő¹²⁰; 1910 – 1525, ebből magyar 1513; 1989 – 1774, ebből magyar 1757 fő; 1991 – 1984, ebből magyar 1968 fő.¹²¹ A 2001. évi népszámlálási adatok szerint 1824, ebből magyar 1773, ukrán 18 fő.

A község nemzetőreinek névsora ismeretlen. Adataink szerint itt temették el Szakadathy Pál honvéd századost.

A Kossuth-szobor

Nagypalád lakosainak kezdeményezésére 1993. augusztus 21-én a templom előtti téren felavatták Kossuth Lajos szobrát, Kő Pál szobrászművész alkotását.¹²² Avatóbeszédet mondott Katona Tamás történész, a Magyar Köztársaság államtitkára, akit ősi családi szálak kötnek a helységhez.

Kossuth Lajos szobra Nagypaládon

¹²⁰ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*, II. köt., 70. old.

¹²¹ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 170. old.

¹²² Tóth Lajos: *Akkor lehet csodát tenni*. Kárpáti Igaz Szó, 1995. március 18.

MÁRAMAROS

A Máramaros vármegyei nemzetőrség szervezéséről, az itteni hadi eseményekről nagyon kevés adatunk van, ezeket feltehetőleg a ma Romániához tartozó máramarosszigeti levéltárakban való kutatások során lehetne bővíteni.

A királyhoz Bécsbe menesztett 72 fős országgyűlési küldöttségből ketten máramarosiak voltak: Mann József és Asztalos Pál.¹²³ Az 1848. július 2-án összehívott országgyűlés máramarosi követei: Asztalos Pál (Huszt), Mann József, Szaplonczai József (Máramarossziget), Schelerer Elek (Ökörmező), Mihály Gábor (Felsővisó) és Móricz Antal (Técső).¹²⁴

¹²³ Gracza György: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története*, I. köt., 153. old.

¹²⁴ Uo., II. köt., 10. old.

A Máramaros megyei gyalogos nemzetőrség parancsnokává Péterffy Ernő őrnagyot nevezték ki, amit az 1505. sz. nádori rendelet közölt a *Közlöny* 1848. évi 15. számában.

1848. május 31-én Máramarosszigetre bevonultak a Lenkey-huszárok: „...*Máramarosszigeten ma rendkívüli esemény adta elő magát: Galíciából a württembergi huszárezrednek 131 főből álló százada Lenkey János kapitány és Fiath Pompejus főhadnagy vezérlete alatt körünkbe érkeztek.*”¹²⁵

A szabadságharcban részt vett máramarosi ruszinok közül egyelőre csak Andrichovics János sírhelye ismert (Terebesfehérpatak). A nagy idők tanúi közül négy fő adatait sikerült felkutatni.

Andrichovics János (1810–1892) nemzetőr kapitány. 1892. július 31-én hunyt el Terebesfehérpatakon.¹²⁶

Móricz Károly (1819–1894) alezredes. 1894. január 30-án hunyt el Máramarosszigeten.¹²⁷

Opriss János (?–1849). Katonai rangja ismeretlen. Kalinfalván született, 1849. augusztus 9-én esett el Temesvárnál.¹²⁸

Várady Gábor (1820–1906) őrnagy. 1906. november 12-én hunyt el Máramarosszigeten, sírja ismeretlen.¹²⁹

Técső

Ungvártól 130 kilométerre, Husztól délkeletre, a Tisza jobbpartján fekszik. Técső a Técs magyar személynév kicsinyítő származéka. Lakosságának lélekszáma: 1851 – 1119 fő;¹³⁰ 1873 – 2877; 1910 – 5910, ebből magyar 4482, német 434, ruszin 855; 1989 – 11000, ebből magyar 3600; 1991 – 12960, ebből magyar 3800 fő;¹³¹ a 2001. évi népszámlálási adatok alapján 9519, ebből magyar 2306, ukrán 6263 fő. A magyarok száma csökkenő tendenciát mutat.

A técsői szabadságharcosok névsora ismeretlen. Szöllősy Tibor helytörténész kutatásainak eredményei szerint számuk negyven főre tehető.¹³²

¹²⁵ Gracza György: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története*, 422. old.

¹²⁶ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*, Ungvár, 1997, 79. old.

¹²⁷ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 247. old.

¹²⁸ Ambrus József: *Az 1848/49-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus pap-növendékek albuma*. Budapest, 1902.

¹²⁹ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek...*, 247. old.

¹³⁰ Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*.

¹³¹ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 249. old.

¹³² Szöllősy Tibor: *A szabadságharc hősei Técsőn*. Honismeret, 1994/4. sz., 16–19. old.

Különösen érdekes a *Magyar Hazai Vándor* című, 1855-ben kiadott könyv egyik lapján olvasható beírás, melynek szerzője ismeretlen:

*Fuvarozást tettem. 1849-ik Év Januárus hó 6-án Újvárosban jártam a sóvágó csapattal. 20-án Újvárosban ismét jártam a három lengyel futárral. 29-én Husztra jártam a Munkátsra menendő Borsodi (...). Febr. 14-én Két Ökörmezőre való katonának szállást adtam. Márc. 9-én Szigetről Tétsőre a borsodi tüzéreket fuvaroztam 4 lóval. Márc. 8-án Két Bányáról érkezett katonának sszállást adtam. 9-én 4 Borsodi honvédnak szállást adtam. 12-én Hét Tiroli vadásznak ebédet adtam. 14-én Hét Tiroli Vadászokat Husztra fuvaroztam 4 lóval. 24-én Munkátsi Honvédeket Husztra fuvaroztam 4 lóval. 25-én egy rahói honvédnak szállást adtam. Május. Hét Borsodi katonának szállást adtam.*¹³³

A néhány sornyi feljegyzés történelmi értékű: megtudhatjuk belőle, hogy Técsőn borsodi önkéntesek, borsodi tüzérek, tiroli vadászok, munkácsi és rahói honvédek jártak.

A Mariupol–Nadvorna–Körösmező–Máramarossziget útvonalon Galiciából hazafelé igyekvő Lenkey-huszárok szintén eljutottak Técsőre, ahol egyik szállásadójuk a később világhíressé lett Hollóssy Simon festőművész édesapja volt. Az örmény származású Korbuly Simon a szabadságharc eszméi hatására magyarosította nevét. A Lenkey-huszárok rövid técsői és viski pihenő után tovább vonultak a harctérre. A técsőiek még az 1920-as években is büszkén mutogatták azt a vályút, amelyből a huszárok lovai ittak. A szájhagyomány szerint a világosi fegyverletétel után bujdosó honvédeket a Hollóssy-család segítette.

Técső egyetlen 1848-as emléke a közadakozásból készült, 1896. május 8-án felavatott Kossuth-szobor.

A Kossuth-szobor

Técső magyarsága az elsők közt állított szobrot Kossuth Lajosnak, időrendben a hatodikat a világ köztéri Kossuth-szobrai közül. A város központi parkjában két méter magas talapzaton elhelyezett bronz mellszobrot Máramarosszigeten öntötték alkotója, Gerendey Béla műhelyében. Avatásán jelen voltak a Kossuth-városok – Monok, Cegléd, Debrecen, Budapest, Szolnok – képviselői és a környező falvak ruszinjai is. A leleplezés után lovas felvonulás volt, egyházi és világi együttesek adtak műsort. A díszőrséget „... megkopott egyenruhában, a csákó alól kikandikáló, megritkult hajtincsekkel” a dicső napok honvédejei adták.¹³⁴ A szoboravatásról Szöllőssy Tibor és Ádámfi József adatai eltérőek.¹³⁵

¹³³ Szöllőssy Tibor: *A szabadságharc hősei Técsőn*. Honismeret, 1994/4. sz., 17. old.

¹³⁴ Ádámfi József: *A világ Kossuth-szobrai*. Népművelési Propaganda Iroda, 1981, 6. old.

¹³⁵ Szöllőssy Tibor: *A szabadságharc emlékei Técsőn*, Honismeret, 19. old.

Kossuth Lajos mellszobra Técsőn

A visszaemlékezők szerint 1944-ben szovjet bérencek le akarták dönteni, a técsőiek azonban leitatták őket szilvapállinkával, majd a két részeg „hőst” berakták egy Románia felé induló vasúti szerelvény tehervagonjába.

Váradi–Sternberg János történészprofesszor közbenjárására a szobor eltávolítása lekerült a napirendről. 1947-ben áthelyezték, mert eredeti helyén sírkertet alakítottak ki. Azóta ott áll, rajta lakonikus tömörségű felirat: *Kossuth / 1848*. Lejjebb: *Josovits Lipót, Máramarosziget*. Hátoldalán: *Árvíz magasság, 1913. július 10-11.*¹³⁶

Terebesfehérpatak

Rahótól 20 km-re, az Ungvár–Rahó közútvonal mentén fekszik, a Tisza átfolyik rajta. Túlnyomó részben ruszinok, ukránok, csekély számban magyarok lakják. Lakosságának lélekszáma: 1900 – 2157 fő; 1910 – 2251; 1991 – 3200, ebből magyar 250 fő;¹³⁷ a 2001. évi népszámlás adatai alapján 2673, ebből magyar 84 fő.

¹³⁶ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katlikus Egyházmegye*, 79. old.

¹³⁷ Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, 257. old.

A község lakosainak részvételéről a szabadságharcban nincsenek adatok. Itt található Andruhovics János sírja.

Andruhovics János (1810–1892)

1810. február 27-én született a Máramaros megyei Felsőórónán, édesapja kántor volt. A gimnázium filozófiai osztályát Szatmáron, teológiai tanulmányait Ungváron végezte. 1834. január 18-án szentelték pappá. 1834-ben káplán Akna-Rahón (Máramaros vármegye), 1834–1838 között Nyágován, 1838–1892 között görög katolikus lelkész Terebesfehérpatakon, 1880–1892 közt a ruszkavai kerület esperese.¹³⁸ A szabadságharc alatt nemzetőr kapitány volt. Gyászjelentésében így írtak róla: „*A megboldogult már a szabadságharcban is karddal a kezében küzdött a jogokért.*”¹³⁹

Sírhelyének kiderítését a véletlen is segítette. Wisauer Ferenc rahói lakos olvasta a *Kárpáti Igaz Szó* 1999. március 20-i számában *Görög katolikus papok a szabadságharcban* címmel megjelent cikkemet, és reagált rá. Tőle tudjuk, hogy Andruhovics János sírja a terebesfehérpataki temetőben, a templom mögötti első sorban van, megrongált állapotban.

Andruhovics János síremléke Terebesfehérpatakon

¹³⁸ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*, 79. old.

¹³⁹ Uo.

Az öntöttvas-tábla egy része letörött, rajta a felirat töredékesen olvasható: *Itt ny(ugszik) / Andruc(hovics) Já(nos) / ara (nymisés)... / sz(ületett)...* A síremlék betonból készült alapja (50 cm) és a fejfa (130 cm) még ép. Andruhovics János az egyetlen görög katolikus nemzetőr, akinek sikerült kideríteni a sírhelyét. A síremléket 2001-ben az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség rendbe hozatta.¹⁴⁰

Visk

Ósi magyar település a Tisza bal partján, az ukrán–román határ térségében, Husztól 25 kilométerre. Az egykori kárpátaljai koronavárosok egyike. Lakossága 1890-ben 4431 (ebből magyar 3430, ukrán–ruszin 745, német 256), 1940-ben 7655, 1982-ben 7600, 1989-ben 8000 (magyar 4000), 2001-ben 8142 (magyar 3669) fő.

Az 1848/49-es viski nemzetőrök és honvédek névsora ismeretlen, de azt tudjuk, hogy a Kazinczy-hadtestben harcoltak. A szabadságharc bukása után Visket megfosztották koronavárosi rangjától.

A Visken eltemetett Ladányi Pál lelkipásztor, 1848-as honvédtiszt életéről Józán Lajos lelkipásztor közölt adatokat a *Kárpátalja* című hetilap 2009. március 13-i számának 11. oldalán *48/49-es honvédtisztjeink a családtörténet tükrében* című írásában. A síremlékről Ambrus Pál fényképfelvétele áll rendelkezésünkre.

Ladányi Pál (1825–1894)

1825. június 25-én született Fertőszalmáson. Édesapja Ladányi Imre lelkipásztor, édesanyja Debreczeni Julianna. Elődei több generáción keresztül református lelkipásztorok voltak Szatmár és Ugocsa vármegyében. Máramarosszigeten érettségizett. Erdélyben egy grófnál nevelő volt. Kecskeméten jogot és teológiát végzett. Gárdonyiban rector, itt érte a szabadságharc kezdete. Fehérváron Gr. Batthyány Lajos lelkesítő beszédére önkéntesnek ajánlkozott. Egy hét múlva már Pesten volt Nagy Sándor csapatában. Tizenhárom ütközetben vett részt, ott volt Buda ostrománál, Debrecenben és a pákozdi csatában. Míg a harcmezőket járta, a gárdonyi gyülekezet havonkénti fizetését félre tette. A világosi fegyverletétel után segédlelkésként szolgált apja mellett, s egy időben Szőlősgyulán tanított. A gárdonyiak üzentek neki, hogy vegye fel másfél évi fizetését.

Édesapja halála után a gyulai gyülekezet megválasztotta lelkészének. 1874-ig szolgált becsületesen, hívei örömére. Volt egyházmegyei főjegyző, tanácsbíró.

¹⁴⁰ Wisauer Ferenc levele a szerzőnek.

Felesége Vajdai Szabó Júlia, akit fiatalon elvesztett. Másodszor a técsői esperes, Batizi András özvegy leányát vette feleségül. Sajnos, életrajzában sok a fehér folt. A szőlősgyulai és a viski református egyházközség irattárában lenne érdemes kutatni további adatok végett.

Ladányi Pál síremléke a viski református temetőben

Ladányi Pál síremlékén a következő felirat olvasható: *ABFRA / Itt nyugszik / Ladányi Pál, / a viski ref. egyháznak / 22 éven át lelkésze, / s a Máramaros Ugocsai / Egyházmegye főjegyzője / és tanács bírāja. / Meghalt 1894ben, / élete 68-ik évében. / Az igaznak emlékezete áldott. / Péld. X. 7. / Ez emléket állították volt hívei, / barátai és hálás gyermekei. A talapzat hátoldalán feltehetőleg a síremlék készítőjének neve áll: *Joszovits L. / M. Sziget.**

IV. TANULMÁNYOK A SZABADSÁGHARC TÉMAKÖRÉBŐL

A SZABADSÁGHARC IFJÚ HŐSEI¹ (Rövidítve)

Régi adóságot törlesztünk, amikor megpróbáljuk bemutatni az 1848/49-es magyar szabadságharc szülőföldünkéről származó ifjú hőseit, hisz az elmúlt fél évszázad alatt ilyen témájú összefoglaló írás még nem jelent meg.

A szabadság megvédésére jelentkezők életkorára jellemző volt a fiatalság. Jogászhallgatók, papnövendékek, gimnazisták, tanítójelöltek önként jelentkezők nemzetőröknek, majd honvédeknek. Eddig 130 honvéd és honvédtiszt életrajzát sikerült felkutatnunk. Ebből tizenkilencen nem töltötték be a 18. életévüket, amikor fegyvert fogtak a haza és a szabadság védelmére, beálltak a honvédség soraiba, pedig a honvéd seregbe csak a 18. életévüket betöltötték jelentkezhetek.

A fiatalok azonban találékonyak voltak, néha hozzáadtak egy-két évet valós életkorukhoz, a toborzók is eltekintettek az előírásoktól, senki sem kért keresztlevelet, hisz nem is volt.

Sajnos, szülőföldünkön az ifjú szabadságharcosok emlékét semmi nem őrzi. Sírjaikat sem sikerült eddig megtalálni. Szakáll Mihállyal öt éve fáradozunk azon, hogy nevükre, tetteikre fény derítsünk. Előszeretettel keressük, kutatjuk a temetőkben a honvédsírokat, hogy megtudjuk, kik voltak ezek a fiatalok, hisz közülük többen szép pályát futottak be 1867 után: Berzsenyi Antal (Bereg megye egyházának főgondnoka), Ferencsik András (lelkész), Lehoczky Tivadar (jogász, néprajz- és helytörténeti kutató), Pazar József (lelkész), Steinberg Lipót (bankár).

A nevek sokat elárulnak: magyar, sváb, zsidó, ruszin fiatalok harcoltak együtt a szabadságért. Az iskolák hagyományörzőinek fel kellene kutatni sírjaikat, melyek sok mindenről tanúskodnak. Az idősebbek segítségére is várunk, hiszen ők a temetőkertek legjobb ismerői. Kérjük azokat, akik szívügyüknek tartják múltunk emlékeinek ápolását, segítsenek, mentsük meg a jövő számára a honvédsírokat, nyilvánítsuk őket védetté, hisz temetőinkben sok helyütt megkezdték ezeknek a síroknak a felszámolását; még jobbik eset, ha rokonok temetkeztek rá, s a fejfát meghagyták.

¹ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*.

A cserkészek és a honismereti szakkörök tagjai vegyék gondjaikba ezeket a sírokat. Ha már a sírhalmokat nem tudjuk felderíteni, legalább neveiket örökítsük meg: cserkészcsapatok, honismereti szakkörök vegyék fel a nevüket, nevezzünk el róluk utcákat, tereket.

Ezzel a cikkel – fiatal hősök életrajzát ajánljuk figyelmükbe – egy mozgalmat szeretnénk elindítani a szabadságharcosok emlékének megmentésére, sírjaik gondozására.

Kik is voltak ezek a fiatal hősök?

Boksay Antal (1831–1905)

A vézna alkatú ifjú 17 évesen állt be a tűzérekhez Munkácson. Tüzmasterként járta meg a szabadságharc csataterét. A bukás után visszatért Csarodára, ahol gazdálkodott. 1905. július 11-én temették el a református temetőben.²

Bánóczy Ferenc (1831–1887)

Szintén tizenhét évesen állt be a honvéd seregbe. Hadnagyként tette le a fegyvert. A hadjárat nyomorúsága őt is megviselte, egy éjjeli őrtálláskor megfagyott a lába, melynek utóhatását egész életén keresztül viselnie kellett. 1861-ben a kassai járásban esküdtnek választották. 1862-ben megalapította a *Felvidék* című lapot. 1864-ben Kassára költözött, és a lap nevét *Ungra* változtatta. Hosszú évekig szerkesztője, majd támogatója volt. 1867-től megyei tiszttviselő, aljegyző, 1872-től a megye főjegyzője. Köztisztletnek örvendett. 1887. december 31-én halt meg, római katolikus szertartás szerint temették el a Kálvárián Ungváron.³

Kornis Ferenc (1831–1898)

Végigküzdötte a szabadságharcot. A bukás után 25 éven át szolgált Ugocsa megye árvaügyét. 1898. november 27-én temették el Nagyszőlősen. A korabeli gázsjelentés erre utaló információt nem tartalmaz, így sírhelye ismeretlen.⁴

Plathy Gusztáv (1832–1887)

Nagyon fiatalon lépett a szabadságharcosok soraiba. A vörössipkások közt harcolt. Tizenhat évesen lett honvéd. A bukás után visszavonult szerednyei birtokára. Később pénzügyi fogalmazóként dolgozott. Ötvenöt éves korában hunyt el, 1887. augusztus 19-én temették el Szerednyén.⁵

² Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 14. old.

³ *Ung* című lap, 1887. január 9.

⁴ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 80. old.

⁵ *Ung*, 1887. augusztus 21.

Steinberg Lipót (1833–1906)

Tiszaújlakon született. Tizenhat évesen állt be honvédek. Hősiességéért hadnagyi rangot kapott. A Tiszaújlaki Gazdasági Bank Részvénytársaság alapítója és igazgatótanácsának tagja, közismert személyisége volt. 1906. július 21-én hunyt el Tiszaújlakon, temetési szertartását Klein Pinkász nagyszőlősi főrabbi celebrálta. Sírja ismeretlen.⁶

Szenkovszky Rezső (1832–1901)

Beregszászon született. Szinte gyerekként állt be honvédek. Élete alkonyán nyugalmazott postamester, a Bereg Megyei Központi Takarékpénztár igazgatója volt. 1901. szeptember 6-án hunyt el Beregszászon, a római katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.⁷

A szabadságharc ifjú hősei közül többen az Ungvári Görög Katolikus Papnevelde magyar és ruszin nemzetiségű növendékei voltak. Bendász István szerint számuk 51 fő.⁸ Közülük azokat mutatjuk be, akik 18 éven aluli ifjúként álltak csatasorba, és az előző fejezetekben nem ismertettük, illetve csak érintettük életrajzukat. A honvédekké lett papnövendékek tekintélyes része egyébként a Kossuth hadsegédje, Ormay (Auffenberg) Norbert őrnagy által 1848. december 21-én alakított I. honvéd vadász ezredbe lépett be, amelynek állománya főleg ruszinokból állt, ennek ellenére Kossuth Lajos testőrségét képezte. Kossuth nem félt, hogy elárulják őt, mert jól ismerte a ruszin népet és papjait; annyira jól, hogy leírta: a hazai nemzetiségek közül egyedül a ruszin népet tartja hűségeseznek a haza iránt.⁹

Ferencsik András (1832–?)

Az ungvári papnevelde másodéves hallgatójaként sietett a haza és a szabadság védelmére. A híres 9. zászlóalj legyőzhetetlen vörössipkáisaival együtt küzdött végig a szabadságharcot. Igaz, csak a káplári rangot nyerte el, de ez a rang a vörössipkásoknál a kapitányi ranggal is felért. Részt vett a dél-magyarországi hadjáratban, azon kívül számos nagy jelentőségű csatában (Szolnok, Bicske, Isaszeg, Nagysalló, Budavár, Temesvár). Ott volt Világosnál is. A bukás után folytatta tanulmányait a teológián. 1858-ban szentelték pappá. Hosszú ideig a Zemplén megyei Ladoméren szolgált.¹⁰

⁶ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 104. old.

⁷ Uo., 106. old.

⁸ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*.

⁹ Uo., 137. old.

¹⁰ Bagu Balázs–Szakáll Mihály: *A szabadságharc nemzetőrei*, 70. old.

Gerberi Antal (1830–1895)

Az Ung vármegyei Jeszenőn született, ahol édesapja görög katolikus lelkész volt. Anyja Neviczky Zsuzsanna. Ungváron végzett teológiai tanulmányait megszakítva a 21. zászlóalj honvédje lett, és a hadjárat végéig itt szolgált őrmesterként, Amann őrnagy parancsnoksága alatt. Később a törzskarhoz osztották be, ahol jargonc (üzenethordó) lett. Rendkívül bátor és ügyes kém volt, legtöbbször a Szent Bazil szerzetesrend ruhájában, olvasóval és breviáriummal a kezében indult fontos, de veszélyes útjára az orosz táborba. A kolostor és a templom javára adományokat gyűjtött az orosz tisztektől, akik gyanúba fogták, és azt követelték tőle, hogy misézzon, különben felakasztják. A szabadságharc bukása után hivatalt vállalt Ung vármegyében, adóhivatali pénztári ellenőrként dolgozott. A *Kelet* című ungvári hetilap gyászjelentéséből tudjuk, hogy szerényen, visszavonultan élt, hittársai közül vallásossága és rendíthetetlen hazafisága emelte ki. 1895. szeptember 17-én temették el a Kálvária sírkertben.¹¹

Lakatos György (1831–?)

1831. december 30-án született a Szabolcs megyei Nyírbaktán. Édesapja Dr. Lakatos György görög katolikus lelkész, édesanyja Lengyel Terézia. Elsőéves papnövendékként lépett a honvédseregbe. A szabadságharc után mindenáron pap akart lenni, de a munkácsi egyházmegyében a polgári hatóság éber figyelme miatt ez nem sikerült. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy szertartást váltott, lemondott nőülési privilégiumáról – így lett belőle római katolikus plébános.¹²

Laurisin János (1834–1911)

1834. január 2-án született a Máramaros megyei Széleslonkán. Édesapja id. Laurisin János görög katolikus lelkész, édesanyja Voloszan Anna, Voloszan Bazil pap lánya. Teológiai tanulmányait Ungváron végezte. Mint kispap, 1849-ben lépett a szabadságharcosok közé. Katonai rangjára vonatkozólag Lehoczky Tivadar szerint honvéd őrmester volt (vö. *Bereg megye és a munkácsi vár 1848/49-ben*). Seregi Sándor úgy tudja, makarjai lelkész-esperes és honvéd lelkész volt. Egyike azoknak a kispap-honvédeknek, akiknek a polgári hatóság tilalma és ébersége dacára sikerült befejezni tanulmányaikat és végül pappá lenni. 1911. január 18-án hunyt el Makarján.¹³

¹¹ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*, 157. old.

¹² Uo., 167. old.

¹³ Uo., 167. old.

Nehrebeczky György (1830–1899)

1830. március 30-án született Tolcsván. Édesapja id. Nehrebeczky György görög katolikus lelkész, édesanyja Debreceni Kovács Mária, Debreceni Kovács József pap lánya. Középiskoláit Sátoraljaújhelyen, Ungváron és Szatmáron végezte. Teológus lett Ungváron, és mint végzett elsőéves, már a rektori rend felvétele után csapott fel honvédnek. A *Kelet* című folyóirat 1888. évi 6. számában *Egy volt honvéd* címmel megjelent visszaemlékezésében említi, hogy növendék papként lépett a honvéd táborba, és a világosi fegyverletétel után adjutánsként menekült. A szabadságharc idején részt vett a déli hadjárat több csatájában, a temesvári ütközetben megsebesült. Kassán és Pesten jogot tanult, ügyvédi oklevelet és jogdoktori címet szerzett. 1860-ban Zemplén vármegye szolgabírája, később vármegyei főjegyző, majd Ungváron ügyvéd. 1868-ban, amikor az Ung megyei honvéd egyesület megalakult, főhadnagyi ranggal igazolták le. Később a honvéd egyesület elnöke lett. 1868-tól 1899-ig a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye szentszékeének ügyésze Ungváron. 1879–1881 közt az ungvári választókerület országgyűlési képviselője. 1889-ben XII. Leó pápa a Szent Gergely rend aranykeresztes lovagjává avatta. Elnöke volt az Ung Megyei Takarékpénztárnak és világi elnöke az Ungvári Görög Katolikus Körnek. 1899. február 26-án hunyt el Budapesten. Holttestét hazaszállították és az Ung megyei Homokon, családi birtokán temették el. Sírjának pontos helye ismeretlen.¹⁴

Komjáti Rabár-Hrabár János (1830–1916)

1830. február 8-án született Terebesfehérpatakon Édesapja Rabár János görög katolikus lelkész, anyja Hadzsega Julianna. Teológiai tanulmányait Ungváron végezte. Kereknyén, Szajkófalván és Magyarkomjátiban szolgált, 1881-től szentszéki tanácsos, 1887–1916 közt ugocsai főesperes, 1897-től címzetes apát, 1906-tól a III. oszt. Vaskorona-rend lovagja. Nevét miniszterelnöki rendelettel Hrabárra változtatta. 1890. augusztus 4-én nemessé avatták és megkapta a Komjáti előnevet. Gyenge testalkata miatt nem lehetett honvéd, de költői vénájának köszönhetően a szabadságharc érdekében mégis tenni tudott: megírta *Riadj, magyar!* című versét, amelynek éneklésével kispap-társai a szabadságharcban való részvételre buzdították a lakosságot. 1916. január 25-én hunyt el Nagykomjátan, sírja ismeretlen.¹⁵

¹⁴ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*, 177. old.

¹⁵ Uo., 172. old.

Opriss János (1828–1849)

A Máramaros megyei Felsőkalinfalván született. Édesapja kántor volt. 1848. december 22-én lépett be az Ormay-féle vadász ezred 2. zászlóaljába. A Bátfa melletti koblinai táborba vezényelték, Dembiński tábornok és Lázár Vilmos dandárparancsnok keze alá. Bátfa és Lőfalva közt Lemesánynál megütköztek az orosz hadakkal, de a túlerő elől kénytelenek voltak meghátrálni. Több apró csatározás után századát Szegedre vezényelték. Részt vett az 1849. augusztus 5-én Haynau ellen Szőregrnél vívott nagy csatában, mely az osztrákok győzelmével végződött. Innen Temesvár alá vonultak vissza, ahol az utolsó véres csatában elesett.¹⁶

Szaxun Antal (1830–1898)

1830 februárjában született a Bereg megyei Latorcafőn. Apja Szaxun Tódor görög katolikus lelkész, édesanyja Danilovics Julianna. Teológiai tanulmányait Ungváron végezte. Beregrákoson, Sebesfalván, Dombostelepen és Újdávidházán szolgált. A második szemeszter befejezése után lépett a honvédek soraiba. Később a Bereg megyei honvéd egyesület főhadnagyként igazolta és tagjai közé fogadta, később egy ideig az egyesület elnöke volt. Egyike azoknak a kispapoknak, akiknek sikerült befejezni teológiai tanulmányait.¹⁷

Névtelen hősök

A *Kárpáti Híradó* 1943. március 21. száma közreadott három nevet az Ambrus József kisoroszi plébános szerkesztésében Nagykikindán *Az 1848 és 1849. évi szabadságharcban részt római és görög katolikus paphonvédek albuma* címmel megjelent kötetből. A cikk szerzője többek közt ezt írta: „Az ungvári görög katolikus paphonvédek közül huszonöt kelt önként a haza védelmére. Sajnos, sokuk nevét a mai napig nem sikerült felkutatni.” A három név a következő:

Antalóczy Antal. Másodéves teológusként állt a magyar haza védelmébe. A világosi fegyverletétel után pap lett, s az is maradt haláláig.

Mihalka Gábor. Máramaros megyéből származott. A szabadságharc bukása után világi pályára lépett, királyi járásbíróként hunyt el Felsővisón.

Fodor N. Teljes neve ismeretlen. Harmadéves kispapként lépett be Ormay vadász ezredébe. Csatában halt meg, valószínűleg közös sírban nyugszik valahol Samos és Lemsay között.

¹⁶ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*, 172. old

¹⁷ Uo., 182. old.

Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyei lelkészek a szabadságharcban

Az 1848/49-es szabadságharcosok között a kispapok mellett nagy számban voltak idősebb, évtizedek óta szolgálatot teljesítő lelkészek is. A téma a mai napig feldolgozatlan. Bendász István 81 görög katolikus lelkész adatait dolgozta fel. Ennek kapcsán ezt írta: „...*Összeszedtem, ami összeszedhető volt, mert azt tartom helyesnek, hogy mentsük a feledésből nevüket*”. Hangsúlyozta, hogy könyvét a teljesség igénye nélkül adja az olvasó kezébe.¹⁸ Az adott témakörben sem a református, sem a római katolikus egyház nem tud hasonló tanulmánykötetet felmutatni, pedig az erre irányuló kutatómunka most már halaszthatatlan: pátriánk kisebbségben élő magyarsága, ezen belül a felnövekvő nemzedék, a jövő lelkészei elé példaként kell állítani a nagy idők tanuit, akik tábori lelkészként álltak helyt a szabadságharcban.

Bémer László püspök, a magyar forradalom és szabadságharc nagy lelkészegyeniségének életrajzát az ungvári emlékhelyeket feltérképező alfejezetben már ismertettem.

Buzáth Linus (1812–?)

1812. szeptember 16-án született Nagyszőlősen. 1832. szeptember 1-én belépett a ferencesek közé. 1837-ben római katolikus áldozópappá szentelték, 1848-ban a nagyszőlősi rendház tagja lett. 1849 nyarán tábori lelkész a Kazinczy-hadtestben. A zsidói fegyverletételt követően visszatért a rendházba. Az 1850-es és az 1860-as években helyettes házfőnök, az 1870-es években házfőnök Nagyszőlősen. A kiegyezés után az Ugocsa megyei honvéd egylet tagja. 1897. december 17-én a váci ferences templomban megtartotta gyémántmiséjét. További sorsa ismeretlen.

Christ Ferenc (1802–1867)

A Bereg megyei Kustánfalván született. 1826-ban szentelték pappá, szatmári egyházmegyei római katolikus lelkész és gimnáziumi tanár volt. 1837. október 1-től a 39. Don Miguel gyalogezred, 1838. október 1-től a munkácsi helyőrség tábori lelkésze. Egyházi előjárója 1846-ban megfelelő képzettséggel rendelkező, erkölcsös és szorgalmas lelkipásztorként jellemezte, aki minden vasárnap és ünnepnapon németül és magyarul jó eredménnyel prédikált. 1848-ban a várőrséggel együtt a magyar hadsereg oldalára állt.

¹⁸ Bendász István: *Az 1848/49-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye.*

Mezőssy Pál várparancsnok 1849. március 2-án jelentette a Honvédelmi Minisztériumnak, hogy Christ Ferenc lelkész hatékonyan közreműködött a várórség lelkesítésében. A szabadságharc után felső-schönborni ügyintéző, az 1860-as években plébános, majd esperes. 1867. február 17-én hunyt el Felső-Schönbornon.

Ladányi Pál (?–1874)

Nem sokat tudunk róla. Ott volt Buda vár ostrománál, a pákozdi és a debreceni csatában, összesen 13 ütközetben vett részt. A bukás után Világostól bujdosva jött haza Szőlősgyulára, ahol beteg édesapja mellett segédlelkészként szolgált, és betöltötte a gyulai tanítói hivatalt is. Apja halála után a gyülekezet lelkipásztorává választotta. (Valószínűleg azonos a Viskén eltemetett Ladány Pállal – B. B.)¹⁹

Mihály Lőrinc (?–?)

Román nemzetiségű, görög szertartású katolikus lelkész, költő. Az 1830-as évek végén az ungvári papnevelde hallgatója volt. 1843-ban a máramaros megyei Budfalván lelkész, kaszói egyházkerületi jegyző és Máramaros vármegye táblabírája. 1849-ben tábori lelkész a nemzetőrségben, majd Kazinczy Lajos hadtestében. 1849. július 21-én Kazinczy kérte a Honvédelmi Minisztériumot, erősítsék meg tábori főlelkészi kinevezését. Egyik oroszellenes költeményének fordítását a *Közöny* című hivatalos lap is közölte. A szabadságharc után szerfalusi lelkészként szolgált. Valószínűleg az 1850-es évek végén hunyt el.

Orosz Antal (1822–1891)

Szatmári egyházmegyes római katolikus lelkész. 1845-ben szentelték pappá, utána a Szatmár megyei Fehérgyarmaton szolgált segédlelkészként. 1849. május 29-én kinevezték a 12. Nádor huszár ezred tábori lelkészévé. Tábori szolgálatának megkezdése előtt egyházmegyéjéből szabályosan elbocsátották. 1853-ban szatmári segédlelkész, az 1860-as évek első felében adminisztrátor Viskén. 1891. szeptember 9-én ugocsaí főesperes lelkészként hunyt el Huszton.

Szabó Menyhért (1818–1853)

1818. augusztus 28-án született Gödényházán. A teológiát Kecskeméten hallgatta. 1846-ban tette le kápláni vizsgáját. 1847/48-ban Nagykőrösön segédlelkész. Munkássága közül ismert egyházi beszéde, melyet az 1847/48-

¹⁹ *A Kárpátaljai Református Egyház gyülekezetei*. Beregszász, 2006, 76. old.

as országgyűlés lelkes közreműködése következtében történt nemzeti békés átalakulás örömnépén tartott a helvét hitvallást követő nagykőrösi gyülekezet templomában 1848. március 26-án. 1848-ban tábori lelkészként Ozoráig kísért a városi nemzetőröket. 1850-től Bökényben, 1852-től Verbőcön lelkész. 1853. október 20-án hunyt el. A verbőci temetőben nyugszik, sírja ismeretlen.²⁰

Ungváry (Pisely) György (1814–1887)

Esztergomi egyházmegyes római katolikus lelkész. 1814. október 3-án született Ungváron. 1837. október 26-án szentelték pappá, utána házi káplán a br. Weiss családnál Kalászon. 1839-től Dorogon, 1841-től Budán a Szent Anna plébániatemplomban segédlelkész, 1842-től a budai vár Nagyboldogasszony templomában, 1845-től Pesten teljesített szolgálatot. Kunszt József esztergomi helynök 1848. augusztus 8-án prezentálta a 3. Ferdinánd huszár ezred tábori lelkészeként. Ezredével részt vett a szabadságharcban, szolgálatáért a hadügyi vezetés dícséretben részesítette. 1849. május 9-én folyamodványt nyújtott be a budapesti térlelkézi állás betöltése érdekében. Mivel kérését Mednyánszky Cézár tábori főlelkész is támogatta, Görgei Artúr hadügyminiszter 1849. május 24-én kinevezte az általa óhajtott posztra. További sorsáról csak annyit tudunk, hogy 1887. július 18-án hunyt el Bécsben.

Pazar József (1826–1892)

Születésének helye ismeretlen. Ősi református lelkései család sarja. A családi irattár egy részét a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye Levéltárának ajándékozta.

1845–46-ban a Sárospataki Református Teológia III. évfolyamának hallgatója volt. Gulyás József könyvében, amelyben azoknak a pataki diákoknak a névsorát találjuk, akik felcserélték a tógát a fegyverrel, Pazar József neve után ez a beírás áll: „*Alt(iszt) s 1847 szelmenci pap*”²¹ 1848. július 10-től 1849 decemberéig volt távol az iskolától. Beregszászban sorozták be 19 éves korában. A harctéri szolgálat alatt megkapta az őrmesteri rangot. 1849 júliusában a munkácsi vár védői közé került, s itt egy hónapot töltött el.²² Jelen volt a vár feladásánál. Visszaemlékezéseiben leírta, hogy a diákokat két nap múlva hazaengedték. (A visszaemlékezés eredeti szövege nem került elő, ezért a róla szóló újságcikket vesszük át, lásd a Mellékletekben – B. B.) A szabadságharc bukása után Pazar József valószínűleg visszatért a kollégiumba.

²⁰ Keresztyén Balázs: *Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikona*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995, 319. old.

²¹ Dr. Gulyás József: *A sárospataki főiskola és a szabadságharc*. Sárospatak, 1948, 13. old.

²² Takács Béla: *Egy 48-as sárospataki diákhonvéd visszaemlékezései*. Reformátusok Lapja, VIII. évf. 11. sz.

1849–1855 közötti sorsa ismeretlen. 1855-től helyettes lelkész, 1856-ban rendes lelkésszé választották. Mártha Géza nagyszalmenci lelképásztor, ungi esperes ismeretei alapján 1856-tól haláláig, 1892-ig Nagyszalmencen szolgált. Tehetséges, tevékeny személyiség volt, amiről néhány fennmaradt korabeli levele is tanúskodik. Hosszas szenvedés után, 1892. október 1-én hunyt el Nagyszalmencen, itt temették el. Sírhelye ismeretlen.²³

Ferge József (1831–1891)

1831. március 17-én született a Szabolcs megyei Pazonyban. Apja református lelkész volt Nyíregyházán. Sárospatakon végezte tanulmányait. Aktívan részt vett a nemzetőri szolgálatban. Nagy Sámuel huszár hadnaggyal honvédek toborzott a Honvédelmi Bizottmány megbízásából, s bár a toborzás csekély eredménnyel zárult, Sággy kapitány dicséretben részesítette. 1850-től Sárospatakon élt, majd 1852-ben Nagyberegre került. 1855-ben letette a kápláni vizsgát, s folytatta szolgálatát Nagyberegen. 1852-ben Kígyóásra költözött, ahol 1870-ben tanácsbírává választották. 1872-ben kinevezték a tanügyi bizottság elnökévé. 1891. június 21-én temették el a református temetőben.²⁴

Kossey Antal (1832–?)

Drágabrátfalván születet. Önként jelentkezett honvédek. Hősissége jutalmául hadnagyi rangot kapott. A későbbiekben görög katolikus papként tevékenykedett.²⁵

Nagy Sámuel (1825–1887)

Születési helye ismeretlen. A szabadságharc idején hadnagyi rangot ért el. A bukás után református lelkésszé működött Jándon. A Bereg megyei honvéd egylet választmányi tagja volt. Sírja ismeretlen.²⁶

Rabi Mihály (1824– ?)

1824-ben született Sáros megyében. Kezdetben a vereckei határ védelménél szolgált, Bangya János őrnagynál tette le az esküt. A későbbiekben tüzér lett a munkácsi várban. Részt vett a podheringi csatában, ahol Andrejkovics Endre főtüzér hadnagy parancsnoksága alatt a védő kartácsos lövegnél szolgált. Tüzértizedesi rangot kapott, őrmestere Deák Bernárd volt. Kazinczy hadtestével

²³ Haraszti Károly: *Az Ungi Református Egyházmegye*. Kiadta az Ungi Református Egyházmegyei (lelkészi és tanítói) Egyesület, Nagykapos, 1931, 293–294. old.

²⁴ Csátáry György: *Múltunk írott ereklyéi*, 164–165. old.

²⁵ Uo., 178. old.

²⁶ Uo., 190. old.

együtt tette le a fegyvert Zsibón. A bukás után Klastromalján telepedett le és szerzetesként tevékenykedett. További sorsa ismeretlen.²⁷

Miklós József (1832–?)

Születési helye ismeretlen A szabadságharc idején őrmesteri rangot kapott. A bukás után lelkészként szolgált Gecsében.²⁸

A már említett Bendász István könyve alapján álljon itt azoknak a görög katolikus papoknak és papnövendékeknek a neve, akikről nagyon keveset tudunk (zárójelben a születés és elhalálozás évszáma, tisztség és/vagy katonai rang, valamint az elhalálozás helye, amely egyben a temetkezés feltételezett helye). Abban a reményben adom közre a névsort, hogy helyismeretük révén az olvasók esetleg segíthetnek kideríteni a nagy idők tanúinak pontos sírhelyét.

Nemzetőr papok:

Popovics Bazil (1796–1864, püspök, Ungvár).

Csurgovics Mihály (1795–1862, nemzetőr, Munkács-Csernekhegy).

Duliskovics János (1815–1883, Szentmiklós).

Fankovics István (1804–1877, nemzetőr, Bustyaháza).

Hajdu Jeromos (1801–1855, tábori lelkész, Munkács).

Kutka Sándor (1815–1860, nemzetőr tiszt, Királyháza).

Medveczky Mihály (1783–1867, nemzetőr tiszt, Dolha).

Papp Bazil (1814–1853, nemzetőr tiszt, Alsóapsa).

Sima Mihály (1811–1850, nemztör tiszt, Oroszkomoróc).

Thoma János (1820–1883, nemzetőr tiszt, Ungvár).

Vaszko Bazil (1802–1867, nemzetőr tiszt, Ilosva).

Papnövendékek:

Andrejkovics Endre (1824–1894, kapitány, Ungvár).

Egressy János (1828–1868, százados, Berezna).

Gulovics József (1826–1881, huszár hadnagy, Nagyruszká).

Laurisin János (1834–1911, őrmester, Makarja).

Nehrebeczky György (1820–1899, Homok).

Rabár–Hrabár János (1830–1916, Nagykomját).

Szaxun Antal (1830–1894, honvéd főhadnagy, Dávidháza).

Újhelyi Sándor (1828–1852, nemzetőr, Szolyva).

²⁷ Csátary György: *Múltunk írott ereklyéi*, 193. old.

²⁸ Uo., 187. old.

V. ESEMÉNYNAPTÁR

1848

Március 18. Falragaszok Munkácson a pesti eseményekről.

Március 24. Az országgyűlés tagjai Ugocsa megyéből: Egry János, Abonyi István.

Március 30. Megkezdődik a munkácsi nemzetőrség szervezése.

Április 4. A beregszászi városi tanács Szeles Gábor elnöklete alatt kimondja a nemzeti őrsereg megalakulását.

Április vége. A munkácsi várban sínylődő politikai foglyok szabadon bocsátásának követelése.

Május 31. Az országgyűlés tagjai Bereg megyéből: Budai Sándor, Román Ferenc, Lónyay Menyhért, Szintay János.

Máramaroszigetre bevonulnak a Lenkey-huszárok.

Június. Kazinczy Lajos önkéntes parancsőrtiszt.

Június 27. Az Ung megyei bizottmány Buttler Sándort az ungi nemzetőrség parancsnokává javasolja.

Július 2. Az országgyűlés Ung megyei követei: Pribék Antal, Olcsvári Gábor, Fekete Lőrinc Kandó Kálmán. Máramaros megyéből: Asztalos Pál, Mann József, Szaploneczai József, Schelerer Elek, Mihály Gábor, Móricz Antal.

Július 4. A munkácsi nemzetőrség zászlajának felszentelése.

Augusztus 16. Az Ugocsa megyei bizottmány ifj. Újhelyi Sándort az ugocsai nemzetőrség parancsnokává javasolja.

Szeptember 13. Kazinczy Lajost századosi rangban segédtisztté nevezik ki Ivánka Imre hadtestében.

Szeptember 15. Buttler Sándort a nádor kinevezi az ungvári gyalogos nemzetőrség parancsnokává.

Szeptember 26. Az ungi kétszáz fős önkéntes század elindul Szolnokra.

Szeptember 29. A pákozdi ütközet.

Október 30. A schwechati csata

November 13. Kralovánszky százados vezetésével a munkácsi várba bevonulnak a nemzetőrök,

November 15. A munkácsi vár parancsnoka Eötvös Tamás (1849. január 25-ig).

November 21. Kazinczy Lajos utászkarai parancsnokként Győrött felhívással fordul a néphez.

November 27. Kazinczy Lajos őrnagyi kinevezése.

December vége. Kazinczy zászlóaljával Budára vonul, hogy utászaival a honvéd csapatok részére biztonságos átjárókat készítsen a Duna jegén.

1849

Január 25. A munkácsi vár parancsnoka Mezőssy Pál. (augusztus 26-ig).

Január 22. Rembowski őrnagy csapata (és más kisebb lengyel egységek) megérkeznek a munkácsi várba.

Január. Kazinczy Lajos a Tiszántúlra vonul csapatával.

Február 9. A piski csata, magyar győzelem.

Február 13. A Zemplén, Ung és Bereg megyei csapatok parancsnoka Lázár Vilmos.

Február. Kazinczy Lajos hadosztályparancsnok Dembiński seregében. Északon Tornaljáig jutva megtámadja Schlik császári altábornagy hadtestét.

Február 13. A Szatmár, Ugocsa, Máramaros megyei csapatok parancsnoka Zurits Ferenc.

Február 28., március 10., március 17. Összetűzések az osztrák csapatokkal az Ugocsa megyei Toronyánál.

Március 15. A debreceni római katolikus templomban az ünnepi szertartást Bémer László celebrálja.

Március 21. Nemzetőrök és császáriak összetűzése Új-Galjatyinnál.

Március 26. Magyar–osztrák összecsapás Verbiásnál.

Egry János jelentése az ugocsai nemzetőrség alkalmatlanságáról.

Március 28. Bangya János őrnagy csapata megtámadja a Beszkidnél építkező Hartmann-ezred katonáit.

Március 29. Bangya János és Dercsényi István csapatai Krefka falunál megtámadják a császári katonák szálláshelyét.

Március. Kazinczy Lajos egysége Klapka hadtestében részt vesz a Cibakházánál folyó hadműveletekben.

Április 4. A tápióbicskei csata, magyar győzelem.

Április 6. Az isaszegi csata, magyar győzelem.

Április 10. A váci csata, magyar győzelem.

Április 14. Bémer László felsőházi tag a Függetlenségi Nyilatkozatra szavaz.

Az osztrák hadvezetés komolyabb intézkedésre szánja el magát.

Április 18. A Deutschmeister ezred 2. és 3. zászlóalja Sztrijnél egyesül, megérkezik Klieminecre.

Április 19. A nagysallói csata, magyar győzelem.

Április 20. Az osztrák csapatok megérkeznek Polenára.

Április 21. A császári csapatok elérik Pászikát.

Április 22. A podheringi csata, magyar győzelem.

Április 25. A komáromi csata, magyar győzelem.

Április. Kazinczy Lajos csapata részt vesz a tápióbicskei, isaszegi, váci, nagysallói, komáromi csatában.

Május 17. Kazinczy Lajos csapatával Buda ostromához vonul.

Május 26. Bereg megye főispánja Eötvös Tamás.

Június 2. Kazinczy Lajost a kormány kinevezi a Máramaros, Bereg, Ung megyei hadak főparancsnokává.

Június 19. Útközet Bátfánál az orosz csapatokkal.

Június 23. Kazinczy Lajos a munkácsi főhadiszállásról részletes jelentést küld Görgei hadügyminiszternek.

Június 28. A győri csata, osztrák győzelem.

Június vége. Megkezdődik a 203 ezer főnyi orosz intervenciós sereg beözönlése.

Július 10. Perczel Mór parancsa Kazinczynak: vonuljon Ungvárra.

Július közepe. Kazinczy Lajos Munkács és Huszt táján 8 ezer fős hadtestet szervez 32 ágyúval.

Július 25. Görgei utasítása Kazinczynak: maradjon a helyén vagy csatlakozzon Bemhez.

Július 28. A Kazinczy-hadtest harci vállalkozása a galíciai Kliminecnél.

Július 30. Kazinczy Lajos levele Mezőssy Pálnak, a munkácsi vár parancsnokának.

Július 31. A Kazinczy-hadtest elhagyja Ungvárt.

Bem Segesvárnál vereséget szenved az osztrákoktól.

Július vége. Kazinczy Lajos hadtestének fedezete alatt Görgei hadserege délre vonul.

Augusztus 2. A debreceni csata, orosz győzelem.

Augusztus 3. Aulich hadügyminiszter utasítja Kazinczyt, csatlakozzon Bemhez.

Augusztus 5. Kossuth és Görgei utasítja Kazinczy Lajost, siessen Bem megsegítésére Besztercén.

Augusztus 6. A Kazinczy-hadtest elhagyja Munkácsot, Erdélybe indul.

Augusztus 9. A temesvári csata, osztrák győzelem.

Augusztus 11. A magyar kormány lemond, átruházza a hatalmat Görgeire.

Augusztus 12. Az orosz csapatok körülférjék Munkács várát.

Augusztus 13. Görgei tábornok Világosnál 32 335 emberrel leteszi a fegyvert Rüdiger orosz altábornagy előtt.

Augusztus 17. Az aradi csata, osztrák győzelem.

Augusztus 19. A munkácsi várhoz megérkeznek az orosz csapatok. Karlowics parancsnok kapitulációra szólítja fel a vár védőit.

Kralovánszky László százados két tisztje kíséretében Görgeihez megy.

Augusztus. Bem felszólítja Kazinczy Lajost, hogy Erdélybe nyomulva csatlakozzon hozzá. Kazinczy hadteste eljut Désig, de Bem akkora elhagyja Erdélyt, így csatlakozási terve meghiúsul.

Augusztus 20. Kazinczy hadereje Zsibó környékén egyesül az észak-erdélyi honvédsapátok maradványaival, s a velük együtt alkotott seregben Kazinczy átveszi a parancsnokságot. Augusztus 22. Kazinczy hadteste megérkezik Zsibóra.

Augusztus 25. Kralovánszky László százados, a munkácsi várórség helyettes parancsnoka visszaérkezik Lucskára. Megállapodás Karlowics orosz parancsnokkal a kapituláció feltételeiről.

A zsibói Wesselényi-kastélyban Kazinczy Lajos leteszi a fegyvert Grotenhjelm orosz tábornok előtt.

Augusztus 26. Mezőssy Pál parancsnok megnyitja a munkácsi vár kapuit Karlowics orosz tábornok előtt.

Augusztus 27. Schwandtner osztrák alezredes átveszi a várat Karalowicstól.

Szeptember 8. Kazinczy Lajost átadják az osztrák katonai bíróságnak, az aradi várban tartják fogva.

Október 1. A cs. kir. rendkívüli haditörvényszék megkezdi Kazinczy Lajos kihallgatását.

Október 6. Tizenhárom tábornok kivégzése Aradon.

Október 13. Haditörvényszéki tárgyalás és ítélet Kazinczy Lajos ügyében.

Otóber 24. Kazinczy Lajossal ismertetik a Haynau által megerősített halálos ítéletet.

Október 25. Kazinczy Lajos kivégzése az aradi vár északi sáncában.

Október 26. A nemzetközi felháborodás miatt az osztrák minisztertanács felfüggeszti a szabadságharcos tisztek kivégzéseit. A halálos ítéleteket eltörlik, szabadságvesztésre változtatják.

Október. A munkácsi vár a szabadságharc elíteltjeinek börtöne (1855-ig).

1850 – 2006

1850. január. Eötvös Tamás hosszú bujkálás után feladja magát.

1850. április. Bémer László lemond püspökségéről, kolostorba vonul.

1851. május 5. Eötvös Tamást vagyonvesztésre és halálra ítélik.

1852. május 5. Eötvös Tamás halálos ítéletét hat és fél évi fegyházra változtatják. Munkácson és Josephstadtban raboskodik.

1853. április 3. Eötvös Tamás kegyelmet kap.

1860. Eötvös Tamás Bereg megye helytartója lesz

1861. április 2. Eötvös Tamás Bereg megye képviselője.

1867. szeptember 16. Eötvös Tamás halála.

1886. november 25. Kossuth Lajost Munkács város díszpolgárává választják.

1886. december 3. Kossuth Lajost Beregszász város díszpolgárává választják.

1892. december 18. Kossuth Lajost Mezővári település díszpolgárává választják.

1896. május 8. Técsőn felavatják Kossuth Lajos mellszobrát.

1899. április 22. Emlékünnepség a podheringi hídnál.

1901. május 19. Felavatják a podheringi csata emlékművét.

1906. október 24. Nagyszőlősen felavatják Perényi Zsigmond mellszobrát.

1911. május 14. Ungváron emléktáblát állítanak Bémer László tiszteletére..

1911. október 15. A Gyöngyösi Társaság emléktáblát állít Petőfi Sándor tiszteletére az ungvári Fekete Sas vendéglő falán.

1938. augusztus 17. Badaló településen emléktáblát avatnak Petőfi Sándor tiszteletére..

1984. A Beregszászi 4. sz. Középiskola felveszi Kossuth Lajos nevét.

1987. október 28. Beregszászban emléktáblát avatnak Petőfi Sándor tiszteletére.

1989. október 6. Nagyszőlősen emléktáblát avatnak Perényi Zsigmond tiszteletére.

1990. szeptember 29. Ungváron szobrot avatnak Petőfi Sándor tiszteletére.

1991. március 15. Beregszászban szobrot avatnak Petőfi Sándor tiszteletére.

1991. április 22. A KMKSZ visszahelyezi a podheringi emlékműről levert táblát.

1991. június 6. A Beregszászi Kossuth Lajos Középiskola udvarán felavatják Kossuth Lajos mellszobrát.

1993. augusztus 21. Nagypalád településen felavatják Kossuth Lajos szobrát.

1995. március 15. Beregszászban emléktáblát avatnak Eötvös Tamás tiszteletére.

1996. március 15. Beregszászban emléktáblát avatnak Kossuth Lajos tiszteletére.

1996. április 21. Hetyen településen emléktáblát avatnak Kossuth Lajos tiszteletére.

1997. július 12. A munkácsi várban emléktáblát állítanak Petőfi Sándor tiszteletére.

1999. október 24. A beregvégardói kastély falán emléktáblát avatnak Perényi Zsigmond tiszteletére.

2002. december 14. Mezővári településen emléktáblát avatnak Kossuth Lajos tiszteletére.

2006. június 13. A horvátországi Fuzsinéban álló szülőházán emléktáblát avatnak Lehoczky Tivadar tiszteletére.

2006. október 6. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Barabás településen emléktáblát avatnak Lehoczky Tivadar tiszteletére.

VI. MELLÉKLETEK

Bémer László ungvári emléktáblájának avatása¹

Báró Bémer László emléktáblája.

Lelkes, szép ünnepet rendezett az Ung vármegyei Közművelődési Egyesület f. hó 14-én báró Bémer László, a szabadságharc dicső alakja és mártírja emléktáblája leleplezése alkalmából... Egyel több látható jel emlékeztet városunk nagyjaira és történelmi emlékeinkre. A közel múltban (1905) helyezték el a püspöki palotában azt a márványtáblát amely a szent korona vándorlását jelzi. Dayka Gábor külön szobrot kapott (1909), Komócsy József emlékére díszes márványtáblát állítottunk (1910), majd Lányi Géza zeneköltő és cimbalomművész hamvai fölé került síremlék (1910). A legutóbbi emlékjel báró Bémeré. Következik még több is Ungváron és a vidéken: legközelebb Ungváron Petőfi emléktáblája, Szerednyén pedig a sz. korona vándorlását jelző emléktábla... A szobranci korona-, a nagykaposi Erdélyi- és a radvánci Gyöngyösi-emléktáblával még nincs minden megjelölve. De reméljük, mindennek eljön az ideje...

A leleplező ünnep

Szép vasárnap volt. A Nap fényes és meleg sugarai odatűztek a Szobrác utcára, a kegyeletes ünnep helyére. A Laudon-féle ház előtt, mely úgy külsőleg, mint belső beosztásával egyike a legértékesebb magánépületeknek, sűrű tömegben hullámzott a közönség. Kivonultak a papnövendékek, a főgimnázium és az áll. polg. leányiskola növendékei. Megjelentek az intelligenciából Lőrinczy Jenő alispán, Bánóczy Béla vármegyei főjegyző, Dartsák Gyula reáliskolai igazgató, Matyaszkó Tivadar g. kath. kanonok, egyházmegyei főtanfelügyelő, Bradács Gyula közjegyző, Borzaviczy István rendőrkapitány, Usz Antal határszéli rendőrkapitány, Margóczy Aladár ev. lelkész, Pap János szakiskolai igazgató, Mocsáry Béla adóügyi pénztáros, Scholtz Lajos siketméma intézeti igazgató, Gulácsy Ignác városi pénztáros, több tanár, tanító és még sokan. A Gyöngyösy Irodalmi Társaságot Románecz Mihály elnök, Deák Gyula jegyző és Antal Miklós r. tag képviselték hivatalosan. Jelen volt az ünnepségen Péthy Andor mint tanácsos, felesége Kassáról, akit a kegyeletes érzés hozott a leleplezésre. Péthynének az édesanyja Bémer-leány volt (fiágon kihalt a Bémer-

¹ Ung, 1911. május 21.

család). Benkő József szatmári kanonok is eljött a szép ünnepségre. A hölgyek világából szintén számosan vettek részt az ünnepen, bájos keretet kölcsönözve az ünneplők sokaságának. A nagyváradi püspök és Kisbáka község (Bémer szülőhelye) a közbejött akadályok miatt nem képviseltethették magukat.

Az ünnepet a Dalárda szabatos éneke, a Himnusz nyitotta meg. Következett az ünnepi szónok... (Hidasi Sándor kir. tanfelügyelő, a Közművelődési Egyesület ügyvezető alelnöke mondott ünnepi beszédet – B. B.) Az ünnepi beszéd elhangzása után Orosz István, aki mint báró Reviczky Amália unokája, rokonságban áll a Bémerekkel, messze elhangzó, csengő hangon szavalta el Bajza Apetheozisát... Végül a Dalárda elénekelte a Szózatot, és ezzel a kegyeletos ünnep véget ért. Este az ünnep befejezésül gazdag lakomát adott a Laudon-család. (A tudósító neve nincs feltüntetve – B. B.)

Az ungvári Petőfi-emléktábla avatása²

Október 15

Gyönyörű, magasztos ünnepe volt a Gyöngyösy Irodalmi Társaságnak és vele együtt Ungvár közönségének. Hét-nyolc ezer ember állt a szép verőfényes őszi napon a Kossuth-téri ált. iskola előtt, hogy jelen legyen a halhatatlan költő emléktáblája leleplező-ünnepén és hallhassa azokat az ígétet, amelyek a fővárosi küldöttek és a helyi hivatalos személyek ajkáról elhangzanak.

Ez az ünnep ismét közelebb hozott bennünket az igazi kultúrához és ahhoz a kultuszhoz, amely Petőfi nevéhez kapcsolódik. Ungvárról beszélt a fővárosi sajtó és ahhoz a dicsőséghez, amelyet ez a haladó város az utóbbi időben a magáénak mondhat, egy újabb járult.

A vendégek

Az irodalmi ünnepre a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság elküldte képviselőit. Dr. Ferenczi Zoltán mind a hármat képviselte, míg Kéry Gyula kedves dalköltő, a Petőfi Társaság titkára és a Petőfi Ház igazgatója az utóbbi Társaság képviselőjében jelent meg. Mindketten leglelkesebb apostolai a Petőfi-kultusznak, egész életüket ennek a felemelő ügynek szentelik.

Mindkét vendégünk szombaton éjjel érkezett meg. Berzeviczy István és Deák Gyula fogadta őket a vasúton. Dr. Ferenczi Zoltán Pap János szakiskolai igazgatóhoz szállt, akihez régi ismeretség fűzi, Kéry Gyulát a Korona szállóban helyezték el.

² Deák Gyula: *Petőfi emléktáblájának leleplezése*. Ung, 1911. október 22.

A leleplező ünnep

Vasárnap d. e. 11 órakor folyt le az emléktábla leleplező-ünnep, melyen társadalmunkból megjelentek: Hidasi Sándor királyi tanfelügyelő, Matyaczkó Tivadar kanonok, Dartsák Gyula áll. főreálisk. igazgató, Usz Antal határszéli rendőrkapitány, Melles Gyula g. kath. tanító-int. igazgató, Margócsy Aladár ág. ev. lelkész, Pap János szakiskolai igazgató, Székely József magyar. kir. erdőtanácsos, Mocsáry Béla m. kir. adóhiv. pénztáros, Lám Sándor gyógyszerész, Weinberger Zsigmond, a ker. és iparbank vezérigazgatója, Takács Miklós m. kir. főmérnök, dr. Guttmann Sándor ügyvéd, dr. Bartha Vilmos orvos, Szentkeszty Tivadar kir. tanfelügyelő, Scholtz Lajos siketnéma int. igazgató, Takács László áll. iskolai igazgató, Gulácsi Ignác városi pénztáros stb. Részt vettek továbbá a g. kath. teológia hallgatói., a főgimnázium, a főreáliskola, az áll. polgári leányiskola és az anyagiipari szakiskola növendékei csaknem valamennyi tanár vezetésével, továbbá az áll. iskolák tanítótestületei. Nagyon sok nő is volt az ünneplők között.

Az ünnepet a Dalárda nyitotta meg a Himnusszal, amelyet Sándor Szilveszter karmester vezényelt.

Az emlékbeszéd

Dr. Ferenczi Zoltán, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja, az utóbbinak egyúttal alelnöke is, mondta a leleplező beszédet, melyet lapunk tárcarovatában közlünk egész terjedelmében. A gyönyörű, lelkes és lelkesítő beszéd alatt hullott le a lepel az emléktábláról.

A koszorúzások

A Dalárdának szép éneke (*Falu végén kurta kocsmá*) után következett az emléktábla megkoszorúzása.

Először Dr. Ferenczi Zoltán helyezte el a Magyar Tudományos Akadémia koszorúit rövid beszéd kíséretében (a beszédet nem közöljük). A Petőfi Társaság koszorúját Kéry Gyula helyezte el (beszédét nem közöljük), a Gyöngyösy Irodalmi Társaság koszorúját Berzeviczy István helyezte el rövid beszéd kíséretében.

Az emléktábla átadása

Az emléktáblát a Gyöngyösy Irodalmi Társaság elnökségének nevében dr. Deák Gyula titkár adta át. Rámutatott arra, hogy egy emlékjellel több van vármegyénkben, és ha folytatni fogjuk utunkat, hamarosan minden irodalmi és történelmi mozzanat, amely vármegyénkhez kapcsolódik, megőrkítést nyer szoborban, emléktáblában és emlékoszlopban. Hivatkozott arra, hogy a Gyöngyösy Irodalmi Társaság szándékosan választotta az iskolát az emléktábla

helyéül, mintegy jelezni kívánván ezzel, hogy a Petőfi-kultusz, amely eddig is csodálatos módon nagyra nőtt, az iskolák által érheti el a kívánt nagyságot.

Szabó József, a Kossuth-téri általános iskola igazgatója meleg szavakkal mondott köszöntet a Gyöngyösy Irodalmi Társaságnak az emléktábla felállításáért, majd ígéretet tett arra nézve, hogy a díszes emléktáblát híven meg fogja őrizni.

A Dalárda Szózatja után véget ért a lelkes ünnep.

Az emléktábla

Az emléktáblát Edeistein kőfaragó készítette fekete márványból, míg a keret az agyagipari szakiskola munkája. A keretet lant és kard díszíti, melyet Petridesz János tanár tervezett.

A leleplező-ünnepen koszorú- és zászlódísz övezte az emléktáblát. Szoták Margit áll. iskolai tanítónő készítette a díszítést. A tábláról és közönségről Némethy fényképész több sikerült felvételt eszközölt a Petőfi Ház és az Ung megyei múzeum részére.

Társas ebéd

Az ünnep után a Korona étteremben társas ebéd volt a vendégek tiszteletére, akiket, különösbbe Dr. Ferenczi Zoltánt, Berzeviczy István üdvözölt nagyon meleg hangú beszédben. Matyaczko Tivadar kanonok felköszöntötte és éltette Ferenczi Zoltánt.

Az ungvári Petőfi-szobor avatása³

1990. szeptember 29-én, gyönyörű őszi napon sokan zarándokoltak el Ungvárra, hogy részesei lehessenek a Petőfi téren Petőfi Sándor szobra avatásának. Az avatóünnepséget Fodó Sándor, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke nyitotta meg. Meleg szavakkal üdvözölte Göncz Árpádot, a Magyar Köztársaság elnökét és Leonyid Kravcsukot az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökét, az ünnepség valamennyi résztvevőjét, köztük a szomszédos országokból érkezett küldöttségeket, akik jelenlétükkel tisztelték meg a kárpátaljai magyarságot nagy ünnepükön. Mert ez a mai nap, ez az esemény ünnep nemcsak Ungvár, hanem egész Kárpátalja magyarsága számára, sőt, az egyetemes magyarság számára is. Hangsúlyozta, hogy Leonyid Kravcsuk jelenléte azt is jelzi, a köztársaság vezetősége tudatában van annak, hogy a két ország közötti jószomszédi kapcsolat építésében a kárpátaljai magyarság a híd szerepét játssza.

³ Erdélyi Gábor: *Petőfi visszatér városunkba*. Kárpáti Igaz Szó, 1990. szeptember 30., 1. old.

Emil Landovszkij, az ungvári városi tanács elnöke hangsúlyozta:

– *Az ősi Ungvár a testvériség, a barátság nagy ünnepét méltatja. Évszázadokon át ezen a földön mindig együtt, vállvetve éltek és dolgoztak, születtek és meghaltak, küzdöttek, szenvedtek és örültek magyarok, ukránok, ruszinok és más népek képviselői. Voltak idők, amikor a hatalom meg akarta mérgezni ezt a barátságot...*

Emil Landovszkij felkérésére, az ünnepség résztvevőinek örömrivalgása közepette Göncz Árpád és Leonyid Kravcsuk leleplezte az emlékművet.

– *Honfitársaim, magyar testvéreim* – fordult a jelenlévőkhez Göncz Árpád –, *különös jelentőségűnek érzem, hogy három egymással ölelkező himnusz elhangzása után beszélhetek önökhöz. Különös jelentőségűnek érzem, hogy együtt ünnepel velünk Ukrajna legfelsőbb Tanácsának elnöke, Leonyid Kravcsuk, megtisztel jelenlétével bennünket Iván Abolmov, a Szovjetunió budapesti nagykövete. Tökéletesen érthető ez, nekünk Petőfi, aki a szabadságharc jelképe, nem egy magyar költő, hanem az a magyar költő, aki a világszabadságért halt meg, és nemcsak Magyarország szabadságáért. Boldog vagyok, hogy a Kárpát-medence legszebb Petőfi-szobra áll ezen a téren. Ferenczy Béni nem protokoll-szobrot alkotott... Körülnézek az itt álló ezreken, akik magyarnak vallják és érzik magukat. Akkor őrizték meg magyarságukat, amikor nehéz volt magyarnak lenni és áldozatot jelentett. Talán ösztönösen követték Petőfi lépteit. Mély tisztelettel adózunk az önök hűségének és magyarságának. Példát mutattak nekünk, és mi büszkéek vagyunk Önökre. Az Önök magyarságának fénye miránk árad vissza...*

Leonyid Kravcsuk így szólt a jelenlévőkhez:

– *Büszkéek vagyunk arra, hogy a magyarság géniuszának szobrát itt, Ungváron leplezzük le. Petőfi ugyanis olyan költő, aki nemcsak a magyaroké, hanem az egész világé, hiszen ő is azok közé a nagyságok közé tartozik, akik átlépték hazájuk határait...*

Párhuzamot vonva Petőfi és Sevcsenko között, így folytatta:

– *A két költőóriás ugyanazt jelenti mind a két nép számára. Nem egy verset idézhetnénk, amelyeknek azonos a gondolata, a mondanivalója. Mind a ketten egy szebb, boldogabb jövőért harcoltak... Új korszak kezdődött a két nép kapcsolatában. Megbeszéléseinken szó esett a kárpátaljai magyarság sorsáról, jövőjéről. Mindent megteszünk azért, hogy a magyarok itt, Ukrajnában soha ne érezzék idegeneknek magukat. Magasra értékeljük a vidék magyarságának munkaszeretetét, hozzáértését, és egy jobb, boldogabb jövőért folytatott harcukat. Hisszük, hogy a nagy demokrata forradalmárműköltő ungvári emlékműve majd azt fogja hirdetni, hogy amit mi most e helyen elhatároztunk, azt nemcsak az alkalom felemelő hangulata mondatja velünk...*

Ezt követően Komlós Attila, a Magyarok Világszövetségének titkára, Petro Szkunc költő, Pomogáts Béla irodalomtörténész, Zina Mitrovka, a Kárpátaljai Ruszinok Társasága vezetőségének tagja, Sari József, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Felső-Tisza-vidéki Szervezetének elnöke, Nagy Béla, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Bihar megyei elnök köszöntötte az ünnepség résztvevőit. Lukács Sándor színművész előadásában elhangzott a Nemzeti dal, Kiszely Gabriella, az Ungvári 10. sz. Középiskola diákja a Magyar vagyok című verset mondta el.

A beregszászi nemzetőrség fennmaradt jegyzőkönyvei⁴

A radikális ifjúság 1848. március 11-én *Mit kíván a magyar nemzet?* címmel Pesten megfogalmazott 12 pontja között az ötödik így szólt: *Nemzeti őrsereg.*

Ennek kapcsán Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. március 17-én Pozsonyból körlevélben fordult a törvényhatóságok vezetőihez, az országgyűlés pedig megalkotta a XXII. törvénycikket *A nemzeti őrseregről.*

1497. sz. köriratában Szemere Bertalan felszólította a vármegye lakosait, hogy segítsék elő az őrsereg felállítását. 1848. március 26-án Bereg vármegye küldöttséget választott, amely a Tiszaháti, Felvidéki, Munkácsi és Kaszonyi járásban szervezte az őrsereget, gyűjtötte az adományokat. Ugyanakkor aláírási ívet adtak ki a jelentkezők számára.

A forradalom hajnalát Beregszászban is lelkesen üdvözlötték. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár őrzi azt a jegyzőkönyvet, amely töredékesen bár, de az őrsereg felállítását, annak szabályait tartalmazza:

1848. évi April 4-én főbíró Szeles Gábor elnöklete alatt, Répásy Mihály, Komjáthy Ábrahám, Kovács István, Jandrisits Antal, Pasquel Antal, Papp Ferencz, Somi Gábor, Kohut Miklós, rend szerinti Varga Ferencz fiuvarbiztos, Szathmáry Lajos, Fogarassy Antal tiszteletbeli Tanácsosok, Janka Károly városi ügyész, id. Székely László, ifj. Székely László, Székely Benedek, Erdélyi Nagy Dávid, Ládai Bálint, Hatalovics István, Abharovics Gergely, Nagy István, Tóth Ferencz, Pandák Sámuel, Pendh József, Koch Ágoston, Orosz András s több városi polgárok jelenlétükben tartatott városi Tanács Gyűlésében tárgyalattott.

1. sz. Felfogván városi Tanács a nemzet általános szellemét, s más városok példájára a rend s bel csend fentartására, a vagyon s személy biztosítására a

⁴ KTÁL, Fond 10., egy. hr. 1060., 7. lap.

város kebelében nemzeti őrsereget alakítani kívánván, a f. év márt. 26-ik napján az Őrsereg alakítása végett egy aláírási ívet bocsátott ki, minek következtében az aláírás mai napiglan folytatvatván, s az ideiglenes parancsnok elválasztására tikos szavazatok szedetvén, az összeszedett szavazatok a gyűlésben felbontattak, melyeknek összeszámlálásából kitűnt, hogy a parancsnokságra Eötvös Tamás Táblabíró úr 158, Lónyay Bertalan Táblabíró úr 118, Uray Pál Első Alispány úr 10, Buday István úr 11. szavazatot nyertek, s így az őrsereg ideiglenes parancsnokának nagyobb többséggel elválasztott Eötvös Tamás Táblabíró úr. Azután az őrsereg alakulása s kormányzása iránt határozatván az, hogy Beregszász város őrserege egy elkülönözött osztályt fog képezni, s az egyedül és kebelbéli tiszta jellemű lakosokból alakulni, a parancsnoknak pedig kötelessége lészen a város kebelében lakozni, a szavazat többséggel elválasztott Eötvös Tamás parancsnok eme feltételek elfogadása esetében a Küldöttség által elnöki szék elfogadására meghivatott. A ki is az eljáró Küldöttségnek jelentése szerint a városi Tanács termében megjelent, s megköszönvén az őrsereg tagjainak benne helyezettett bizodalmukat, s eme hivatalának pontos tellyesítésére minden szorgalmát fordítani ígérvén a parancsnoki székét elfoglalta, a hol ezen minőségében Erdősy János városi jegyző által megüdvözöltetvén., a Tanácskozmányt megnyitá, s a teendők közt legelsőnek javasolá, hogy az alakított őrsereg czélszerű kormányzása végett tizedekre elosztassék, melly javaslata egy értelműleg pártoltatván, az tizenhét tizedre osztatott el ú. m. Ardó uczaba 3, Kis uczaba 2, Namény uczaba 3, Félszer uczaba 2, Malom uczaba 1, Pap s Újváros uczaba 1, Árok uczaba 4 és Kis Kassa uczaba 1 tized, azután az őrsereg tagjai összeszámíttatván, miután kitetszett, hogy az eddigi beírás szerint a tagoknak száma 172. Az alakított őrsereg könnyű czélszerű kormányzására minden tíz tag mellé egy tizedes, összesen 17 tizedes (...) az egész sereghez két őrmester, két zászló tartó, három alhadnagy, három főhadnagy, két százados választatni és a sereghez három dobos szerkesztetni rendeltettek, valamint a sereg vezetésére megkívántató s a sereg részére szolgálendő, a rúdján nemzeti lobogóján pedig a városi oroszlány czimerével két zászló készítetteti határoztatott e következő aláírással: „béke, rend s szabadság”. Ezzel a gyűlés bezáratván, a Tisztek választása a következő nap reggeli 7 órára kitűzetett, mely időre az őrsereg minden tagja összehívatni rendelt.

2. sz. A nemzeti őrsereg tagjai ugyan ezen nap délután 5 órakor a városház teremben ismét összegyülekezvén, Eötvös Tamás parancsnok úr elnöklete alatt a délelőtti végeredményeket felolvastatván meghitelesítették; melly alkalommal sürgettetvén az őrsereg zászlók készítése s az arra megkívántató nemzeti szín

selyemnek s bojtoknak a megszerzésére és elkészítésére városi főbíró Szeles Gábor, Komjáthy Ábrahám és Ládai Bálint megbízattak.

P. a. f. évi J. K. 121. sz. alatt, határozat értelmében.

3. sz. Eötvös Tamás parancsnok úr illőnek sőt szükségesnek tartván, hogy az őrsereg tagjai a többi polgároktól megkülönböztessenek, indítványozá, hogy a tagok a mellen viselendő nemzeti rózsával, a közlegények felül széles, kék inggel s lábravalóval, a tisztek magyar dolmánnyal s felül rajta jobb vállon nemzeti színű szalaggal, veres övű karddal, minden tagok pedig bal vállon viselendő patrontás tartóval elláttassanak, az indítványozó parancsnok úr maga részéről a közlegények számára 80, a tisztek részére pedig 20 nemzeti színű Kokárdát és szegényebbek részére egy néhány patrontás tartót megajánlá. Mely indítványa helyeseltetvén fogamatba vétetni rendeltetett, s a parancsnok úr valamint a Tanácsnak a közlegények egyen ruhái festési költségek ajánlata köszönettel fogadott.

4. sz. A Fegyver fogás és gyakorlás iránt határozottatott, hogy minden tag magát fegyverrel ellássa, akiknek tehetségük nincsen puskát vagy kardot megszerezni, azok egy könnyű láncsával lássák el magokat; a fegyver fogási gyakorlás kezdetben minden héten kétszer, u. m. szerdán és vasárnap reggeli órákban az előre adandó jelszóra fog tartatni.

5. sz. A fegyelem iránt határozatik, hogy minden tag hivatalos eljárásban tartozik magát felébb való tisztjei iránt illően viselni, s hivatalos rendeleteit pontosan tellyesíteni, azért is a ki szolgálat közben valami vétséget elkövet, az az illető tiszt által el fog zárattatni, melly vétsége azután haladék nélkül a parancsnoknak bejelentendő lészen, s a kinek teendő intézkedése szerint a Tiszti kar. 4 Tizedes és 6 köz nemzetőr jelenlétében összeülvén, a bűnös felett a vétség fokozatához képest Ítéletet hozand. Ha valamely Tiszt valami hibába vagy vétségbe esnék, a parancsnoknak hatalma lészen azt ideiglenesen a hivataltól felfüggeszteni, de az elítéltetés végett tartozik a tisztet a felébb érintett módon alakulandó Bíróságot összehívni. Az ítélet hozására legalább 5 Tiszt, Tábori ügyvéd, 2 tizedes és 4 nemzetőr okvetlenül megkívántatik, nyilván kijelentetik azonban, hogy ezen eljárás s bíraskodás egyedül a hivatalos szolgálati esetekre szorultatik, mert egyéb viszonyaira nézve minden tag az illető hatóság kormánya alatt ezentúl is megmarad.

6. sz. 1848-ik évi April 5-én az alakított őrsereg tagjai a városi vendéglő nagy termébe a tisztek választása végett összehivatván, és a jelenlévők a törvényes esküt letévén a tisztek választása e következő módon történt:

- A) Századosoknak elválasztattak: 1. Lónyay Albert; 2. Komjáthy Abr.
B) Főhadnagyoknak: 1. Jandrisits Antal; 2. Janka Károly; 3. Székely Benedek;
4. Szeles Gábor; 5. Kovács Gergely.
C) Alhadnagyoknak: 1. Ládai Bálint; 2. ifj. Székely László; 3. Erdöss János
ranggal; 4. Tile István ranggal; 5. Buzásy Simon ranggal.
D) Zászlótartóknak: 1. Ilosvay László; 2. Koch Ágoston.
E) Őrmestereknek: 1. Kovács István; 2. Somi Gábor; 3. Papp Ferencz; 4. Mihot
Miklós.
F) Század Tizedeseknek: 1. Dancs Miklós; 2. Varga Ferencz.
G) Tizedeseknek: 1. Ardó utcai Tizedben (...)
Tábori ügyvédnek: Répásy Mihály.
Tábori orvosoknak: 1. Láng Ferencz Százados; 2. Linner József Hadnagy;
Neutra Vilhelm Hadnagy.
Tábori ácsoknak: 1. Lukács Mihály; 2. Csök János; 3. Koltár Sándor.

7. sz. 1848-ik évi April 6-án a nemzeti őrsereg Tiszti kara a városi Tanács némely tagjával a sereg osztályozása végett összeülvén a sereg két kapitányságra, négy főhadnagyságra, négy őrmesterségre, és 17 tizedekre osztatott el, azután tanácskozás alá vétetvén az őrtanya helyének meghatározása, annak a jelenlévő Tanácsi tagok hozzájárulásával az őrtanyának a városház tanács éjszaki oldalán levő szoba kijelöltetett, oly feltétel mellett, hogy abba az uczáról egy ablakkal ellátandó ajtó vágassék, a Tanácsterembe szolgáló ajtó berakassék, kívülről egy lámpával elláttassék, mely tanyán az őrsereg zászlói, a dobok és egyéb fegyverek fognak tartatni és a közcsend fenntartására naponként ott hat köz nemzetőr egy tiszttel őrködni tartozik.

8. sz. Az őrsereg felállításával szükségessé vállván a löszerek megszerzése, a városból tokban található lőpor az őrsereg részére lefoglaltatni, egy mázsa puska golyó és 12 skatulya kapszli vetetni, valamint a lőpor tartására 50 Dszv. czimer készíttetni rendeltetik.

1848-ik évi April 18-án tartatott nemzeti őrsereg gyűlésébe tárgyalattott:

9. sz. Fő parancsnok Eötvös Tamás úr előterjesztette, miszerint T. Lónyai Albert úr az első századoságot el nem vállalta, de hálás köszönettel vette elválasztatását, azonban új százados választását a törvények úgy kevés napok alatt kihirdettetvén nem lát szükségesnek annyival inkább, mivel a törvény értelmében a sereg szaporodván, több tisztek választására is leszen szükség. Az előadás annyival inkább elfogadtatik

mivel az őrsereg hiszi, hogy ha nádor ő fensége más Parancsnokot neveztet ki, jelenlegi fő parancsnokuk át veszi az első századosi hivatalt, mit megígért, ha csak egészsége s körülményei engedik.

10. sz. Jandrisits Antal főhadnagy elő terjeszté, miszerint az őrsereg azért idegen az ő állástól, mivel nem értvén ezen kötelességet, szoro-sabbnak látja, mint amilyen; amit a jövő Vasárnap a kiálláskor szükségesnek tartja megmagyarázandónak. Az egész gyűlés meglévén, az előadás igazságáról győződve előterjesztő fő hadnagy úr megbíztatik, hogy a legelső kiálláskor tizedenkint magyarázza meg a népnek, miben áll az őt állási szolgálat, addig is pedig a tizedesek ezen nemes kötelességet a nép közt tellyesítsék.

11. sz. Eötvös Tamás fő parancsnok úr előterjeszti, miszerint az őrsereg részére szükséges fegyverek beszerzéséről gondolkodni akarván 400 szuronyos puska küldés iránt az illető minisztert megkereste, magán tudósításból azonban azon értesítést vett, miként az őrseregeknek minden vidékeni átalános és egyszerre szaporodása miatt elegendő fegyver szerzésre ez alkalommal alig van kilátás, szükségesnek vélném azért, hogy a már előbbeni tanácskozásokban tervezett láncsák a munkácsi uradalmi hámorban készíttetnének el, hogy az őrsereg a tellyes rendezésig is fegyvertelenül ne maradjon. A láncsáknak készíttetése iránt a városi tanácsnak immár határozata lévén elő terjesztő főparancsnok úr megbíztatik, hogy a városi Pénztár terhére 100 láncsának készítését rendelje meg az uradalmi hámorban, ezen határozat fő parancsnok úr részére kiadatván.

12. sz. A patrontáskáknak szükséges mennyiségben s minőségben kiállítása hozatván fel. Menyiben a köz nemzetörök részére használandó patrontáskák iránt Pendli József nyereggyártóval az 1 pft alku meglenne, azoknak a kialakított áráért elég mennyiségbeni elkészíttetése megrendeltetik. A mi pedig a tisztí és altisztí finomabb szabású patrontáskákat illeti, erre nézve több nyereggyártók között a kiállítandó táskák iránt árcsökkenés határoztatik.

13. sz. Az őrsereget érdeklő rendeleteknek pontos kiosztása s illető tiszttekhözi időbeni eljárása tekintetéből is szükséges lévén s annál fogva a szükséges rendeleteknek írásba foglalása kiosztása végett egy főparancsnoki segéd hivatal feliállítása taláztatván szükségesnek. Erre nézve Majoros Károly fő parancsnoki segédnek főhadnagyi ranggal köz egy értéssel elválasztatott.

1848-ik Ápril 25-én tartatott nemzeti őrsereg gyűlésében tárgyalatott:

14. sz. Jandrisits Antal főhadnagy előterjesztvén mi az eddigi mód szerint az őrváltásnak reggeli nyolc órakor történni szokott váltásával két napi idő vesztegettetik, ennél fogva czélszerűbbnek látná, ha gazdasági tekintetéből az őr állás mindenkor reggeli 4 órakor váltassék fel. Az indítvány helyeseltetvén jövődre az őrállás váltása reggeli 4 órára határozatik.

15. sz. Eötvös Tamás főparancsnok úr a tizedeseknek őrállásbeli s egyéb más kötelességeinek könnyebbítésére javasolá, hogy minden tizedes mellé egy altizedes kineveztessek. A javaslatot helyeseltetvén az altizedesek kineveztetése az illető főhadnagyokra bízatik, kiknek a többi kötelességei közt leszen a tizedeseket az őrállásban felváltani.

Eötvös Tamás fő parancsnok előterjesztése, mi szerint a nála történt hivatalos bejelentés szerint a múlt éjjel egy csoport az őr tanya mellett nagy lármával elmenvén ott rendetlenkedett, az őrállókat fenyegette, nekik ellene szegült, kérvén e tényt megvizsgálatni s a garázdálkodókat megbüntetni. Ezen vád megvizsgálására Jandrisits Antal Tanácsos elnöklete alatt Kovács István Tan. és Erdősy János jegyző kiküldetnek, a vizsgálat bemutatása elváratván.

16. sz. Bemutatattott a nemzeti örök számára készített láncsa mustra, mely nem egészen czélszerűnek találtatván egy új mintának elkészítésére Bohus Ferencz lakatos megbízott.

17. sz. Komjáthy Abr. Kapitány előterjesztvén, miszerint az őrsereg alakulásáról s elrendeztetéséről eddig semmi adatokat kézhez nem kapván, az őrsereg ügyében czélszerűen intézkedni nem képes, kéri magával az őrsereg névsorát és osztályozását közölni. Az illető őrmesterek a nemzeti őr sereg névsorának s osztályozásának közlésére emlékeztetnek.

18. sz. Feljelentetvén, hogy az Izraeliták őrsereg tagjai ünnepeiken az őrállási személyes kötelességtől vonakodnak, s maga helyébe más tagokat állítanak, kérelmeztetett, hogy azok mint keresztény örök szolgálatjokat személyesen tellyesítsék. A kivonat igazságos lévén, az illető tisztek oda utasítatnak, hogy az Izraelita nemzet öröket minden kifogás nélkül a hivatalos kötelességekre szorítsák.

19. sz. Marian Edelen az őrsereg fegyverbeni gyakoroltatásra és dobosságra magát ajánlván, mennyiben ügyességét és szorgalmát eddig is bizonyította, az őrsereghez fegyvergyakorlónak és dobosnak fogatik, s fizetése aláírás útján eszközölni rendeltetik.

Tovább nem követhetjük az őrsereg sorsát, hisz 1848. április 25-el az okiratok sora megszakad. Tudjuk viszont, hogy Bereg megyében Guthy Ferenc nemzetőr tiszt felhívására több lelkes ifjú beállt honvédek: Kovács Jenő, Komáromi Pál, Gönczy Sándor, Székely Benedek ügyvédek, Ilosvay Kálmán, Nagy Ábrahám, László István mérnökök. 1848. június 14-én Beregszászból harsogó zene kísért 60 ifjú önkéntest a város végére, ahonnan Nagykállóba mentek, és az eskütétel után a X. zászlóalj katonái lettek.⁵

A beregszászi Kossuth-mellszobor avatása⁶

1991. június 8-án Beregszászban, a róla elnevezett középiskola bejáratánál avatták fel Kossuth Lajos mellszobrát. Két éven belül immár a harmadik szoborral gazdagodott Beregszász: először Illyés Gyulának, majd Petőfi Sándornak állított szobrot a város.

Egész nap úgy ömlött az áldás, mintha a következő 40 nap valamennyi esőt hozó felhője felénk érkezett volna. Szombat délelőtt így is sokan jöttek el a szoboravatásra.

Pataki István, Beregszász polgármesterének megnyitó szavai után Katona Tamás, a Magyar Köztársaság külügyi államtitkára mondott beszédet.

– Szobrot avatni nem annyira pirosbetűs ünnep, hanem nagyfokú felelősség is. A történelemben számtalanszor előfordult, hogy áll ugyan még a kortársak által felmagasztalt személy szobra, ám eszméit túlhaladta a történelem, azok már nem hozzák lázba a tömegeket. A Kossuth Lajos névvel fémjelzett eszmék ma is időszerűek: európaiság, modernség, a szabadságjogok széleskörű érvényesítése. Kossuth és a márciusi ifjak által elindított mozgalom példája arra tanít, hogy a történelemben a kis népeknek is vannak nagy pillanataik, amikor szerepük meghatározó további sorsuk és a velük együtt élő más népek sorsának formálásában. Fel kell ismernünk, hogy ilyen korszak a mostani is, a Kárpát-medencében élő népek csak együtt léphetnek be a sokáig szögesdróttal elzárt európai házba...

Lator László költő a Vérke-parti öregdiákok összefogását méltatta, hiszen az egykori gimnázium tanulóinak nagy érdeme van abban, hogy ma itt szobrot avatunk.

Dalmay Árpád, a KMKSZ Járási Szervezetének elnöke Kossuth gazdag életművéből a dunai konföderációs terv időszerűségét emelte ki. Ez

⁵ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye 1848–1849*. Munkács, 1899.

⁶ Kovács Elemér: *Nemzeti önbecsülésünket szolgálja. Kossuth-szobrot avattak Beregszászon*. Kárpáti Igaz Szó, 1991. június 10.

annak a ténynek a felismerése, hogy az itt élő népek csak egymást segítve boldogulhatnak.

Iván Petróci arra emlékeztetett, hogy az együtt élő nép szerencsés helyzetben vannak, mert így a másik népek óriásait is magukénak érzik. A magyar történelemnek számos olyan nagysága van, köztük II. Rákóczi Ferenc és Petőfi Sándor, akiket a kárpátok régióiban élő népek a sajátjuknak tekintenek.

Kerényi Gyula Vérke-parti öregdiák arra intette a város fiatalságát, hogy minden nemzedéknek le kell tennie névjegyét arra a bizonyos asztalra.

A szoboravató ünnepségen Szabad Géza, a Kossuth Lajos Középiskola igazgatója mondott zárszót. Ezután kezdetét vette a koszorúzás: a KMKSZ szervezetei, a külföldi küldöttségek helyezték el megemlékezés koszorúit.

A mellszobor Somogyi Árpád Munkácsy-díjas budapesti szobrászművész alkotása, aki ingyen ajánlotta fel alkotását a városnak. Horváth Sándornak, a *Kárpátalja* című közéleti-kulturális lap szerkesztőjének így nyilatkozott:

– Ez számomra is rendkívüli esemény. Igaz, van nekem szobrom Magyarország határain túl az Egyesült Államokban, a nemzetközi szoborparkban. De amikor szóba került, hogy Beregszászban lehet egy Kossuth-szobor, a dolog azonnal szívügyemmé vált. A szobor különben hamarabb készült, az új környezethez azonban új talapzatot kellett tervezni, akkor jött az ötlet, hogy felírás is legyen rajta. Az én családi erekyeim között van egy Kossuth-bankó, ami a nagyapámé volt. A bankón ott van Kossuth Lajos aláírása, azt felnagyítottam, s bevéstük a bronz táblába... Okos esztéták szokták mondani, hogy az emlékművek, azok üzenetek a jövő számára. Nagyon örülök neki, s valahol ez is jelképes, hogy a talapzatot egy Beregszászhoz közel eső kőbányában készítettük, ahol csodálatos andezit van. Amikor elvittem a tervrajzot, az ottani magyar munkások tíz percen belül feltették a gépre a tömböt, és hozzákezdték a munkához.⁷

1991 június 8-tól a mellszobor hirdeti, hogy a kárpátaljai magyarság szorosan kötődik a forradalmi hagyományokhoz.

Ezen a napon a Bethlen-kastély falán leleplezték II. Rákóczi Ferenc hőséges kísérelője, Mikes Kelemen emléktábláját is, aki 1709. áprilisában járt Beregszászban. Az emléktábla Ortutay Zsuzsa alkotása.

A beregszászi Petőfi-emléktábla avatása⁸

1987. október 28-án a beregszásziak a volt Oroszlán Vendégfogadó épülete előtt gyűltek össze, hogy felavassák az épület falán elhelyezett ukrán és magyar

⁷ H. S.: *Üzenet a jövő számára*. Kárpátalja, 1981. június, II. évfolyam., 11. szám, 8. old.

⁸ *Felavatták a Petőfi-emléktáblát*. Vörös Zászló, 1987. november 28.

nyelvű Petőfi-emléktáblát, Ortutay Zsuzsa és Horváth Anna alkotását. A tábla bal sarkában Petőfi Sándor domborműve, jobb sarkában lovasszekér látható. Az emléktábla felirata:

*В цьому будинку
12-13 липня 1847 року
перебував Ш. Петєфі*

*Ebben az épületben szállt meg
Petőfi Sándor
1847. július 12-13-án*

Az ünnepi gyűlést ezen a szép napsütéses szombati délelőttön Tóth Mihály, a Beregszászi Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke nyitotta meg

Balla László, a Szovjetunió Írószövetségének tagja ünnepi beszédében a lenini nemzetiségi politika újabb bizonyítékát hangsúlyozta, amely „bizonyítja a város és a járás lakosságának a költő iránt érzett szeretetét is.”

Ilku Ferenc iskolaigazgató, Iván Petróci ukrán költő és műfordító, a Szovjetunió Írószövetségének tagja, Braun Béla, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár igazgatója mondott még beszédet. A terrakotta emléktáblát Ortutay Zsuzsa szobrászművész és Iván Petróci ukrán író, a Műemlékvédő Társaság Járási Szervezetének felelős titkára leplezte le. A város lakosainak nevében Kerényi Gyula mérnök helyezte el a hála és a tisztelet koszorúját.

A beregszászi Petőfi-szobor avatása⁹

1991. március 15-én több ezren mentek el a beregszászi II. Rákóczi Ferenc térre, hogy részesei lehessenek Petőfi Sándor szobra felavatásának. A szoboravató ünnepséget Dalmay Árpád, a népképviselők járási tanácsának elnökhelyettese, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Beregszászi Járási Szervezetének elnöke nyitotta meg.

Felhangzott a Szovjetunió, Magyarország és Ukrajna himnusza. A szobor mellett nyíregyházi cserkészek álltak díszőrséget.

Szívélyesen üdvözölte a beregszásziakat Lator László költő, az egykori Beregszászi Királyi Gimnázium diákja, dr. Kálmán Attila, a magyar kormány művelődési államtitkára. Ivancsó Iván, a népképviselők járási tanácsának elnöke felszólalásában hangsúlyozta, hogy Petőfi Sándor nemcsak a magyar nép, hanem a világ minden népének szabadságáért küzdött, ezért költészete halhatatlan és mindenki szívéhez közel van

Lator László, dr. Kálmán Attila, Ivancsó Ivan odaléptek az emlékműhöz és levették róla a leplet. A téren hosszan tartó taps csattant fel. Mától városunk egyik legszebb terét Petőfi Sándor szobra díszíti. A szobor alkotója, Körösenyi

⁹ Beregszásznak Petőfi-szobra van. Beregi Hírlap, 1991 március 19, 1. old.

Tamás olyannak formálta a költőt, mint amilyen 1847 júliusában, a beregszászi látogatás alkalmával lehetett. A művész nem törekedett a költő alakjának heorizálására, ami sok más Petőfi szoborra jellemző. Egy ifjú áll előttünk, aki érdeklődve néz körül, alakja törekeny, arca feszült.

A jelenlévők nagy figyelemmel hallgatták meg Szabó László, a Magyarok Világszövetsége főtitkárhelyettese, Balla Gyula, a Magyarságkutató Intézet főmunkatársa, Kelemen Csongor, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Csíkszeredai Városi Szervezete képviselője, Szöllősy Tibor, a Técsői Hollóssy Simon Kör elnöke és más vendégek beszédét.

Szücs István, a Kossuth Lajos Középiskola tanulója a *Nemzeti dal*t mondta el.

Szakonyi Elemérné Gödöllő polgármestere, Gémesi György levelét olvasta fel és átadta a testvérváros ajándékát, egy nemzeti lobogót Kincs Gábornak, a beregszászi városi tanács elnökhelyettesének.

Leikesen méltatta a szoboravatást: Balogh József képviselő és Kerényi Gyula, a KMKSZ Beregszászi Járási Szervezete választmányának tagja.

Turóczi Szabolcs, a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola diákja Vörösmarty Mihály *Szózatát* mondta el. A zenei aláfestés eleinte halk, majd egyre erősebb volt. Végül több ezren együtt énekelték a Szózatot. A jelenlévők legnagyobb élménye az volt, hogy negyven év után elénekelhették a Magyar Himnusz

Az ünnepség a járási kultúrházban folytatódott, ahol a 3. sz. Középiskola, a 6. Számú Óvoda és a Pestújhelyi 38. sz. Általános Iskola növendékei adtak műsort.

A badalói Petőfi-emléktábla avatása¹⁰

A badalói református templom falán gyönyörű, szürke márvány emléktábla őrzi Petőfi Sándor itteni rövid pihenőjének emlékét. A táblát rózsaszín betonkoszorú övezi, fölötte fehér gipszdíszítés: rózs- és szőlőminta, amit piros, fehér és zöld vonalak vesznek körül. A gipszminta közepén Petőfi Sándor arcképe, gipszből kiöntve. Az emléktáblát 1938. augusztus 17-én avatták fel. Felirata: *A Szatmármegyei Endrődre, menyasszonyához utaztában / e szent falak tövében haladt el 1847. július 17-én / Petőfi Sándor, / a magyar nemzet világhíres dalnoka / és a szabadság hősi halált halt apostola. / Emlékét az idők végezetéig megőrzi / a dalaira dobbanó magyar szívek. / E táblát a szebb magyar jövőért / Petőfi szellemében dolgozó / Kárpátaljai Magyar Faluszövetség / állította 1938. nyarán.*

¹⁰ *Kudarcok sorozata volt az agrárpárti „Faluszövetség” kárpátaljai „ünnepsége”.* Prágai Magyar Hírlap, 1938. aug. 17.

Petőfi Sándor badalói emléktáblája jelenlegi ismereteink szerint az egyetlen olyan magyar emlékjel, amelynek felállítását a csehszlovák hatalom engedélyezte, sőt kezdeményezte.

A helyi lapokban annak idején nem jelentek meg tudósítások az emléktábla felavatásáról. Az ünnepségről a *Prágai Magyar Hírlap* korabeli cikkéből kaphatunk információkat, egyszersmind helyzetképet az akkori politikai viszonyokról, csatározásokról.

Beregszász

A PRMKE (Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület – B. B.) térhódításának ellensúlyozására bizonyos agrárpárti és baloldali körök a múlt év őszén megalakították a faluszövetséget. Az agrárpárttal közeli kapcsolatban álló szervezet mindjárt a megalakulása után 15 ezer korona szubvenciót kapott a tartományi költségvetésből. A kapott pénzen azután néhány diák és egy facér borbély közreműködésével úgynevezett „kultúrelőadásokat” rendeztek a tiszaháti magyar falvakban. Most a szövetség ünnepséget rendezett a magyar határ közvetlen közelében lévő Badalón, s ennek keretében emléktáblát lepleztek le. A tábla pár sorban azt örököltette meg, hogy Petőfi Sándor átutazott a községen. az ünnepség érdekében az agrár szervezetek mellett hatósági személyek is részt vettek a rendezésben. A beregszászi járási főnök a jegyzőségek útján körlevélben szőlította fel a községi előjáróságokat és a képviselőtestületeket, hogy jelenjenek meg Badalón és mindenképpen hassanak oda, hogy a lakosság minél nagyobb számban vegyen részt az ünnepségen. Bizalmas magánkörlevelet kaptak a községi bírák, hogy a tűzoltóságot a község terhére vitessék ki Badalóra, ahol a körlevél szerint ingyen ellátást biztosítottak a részükre. Körlevelet kaptak a tűzoltótestületek is, amelyben arra tanították ki a parancsnokokat, hogy amennyiben a tűzoltók nem vonulnak ki valamennyien, úgy a rendelkezésre álló egyenruhákba öltöztessenek fel bárkit.

Kik képviselték a járást és Beregszászt?

A beregszászi járási főnök a járási választmányt rendkívüli ülésre hívatta egybe és ott azt javasolta, hogy a választmány teljes létszámban vegyen részt az ünnepségen. A testületileg való megjelenés gondolatát dr. Bodáky István egyesülpárti tag felszólalására elvetette a választmány, és csak kiküldöttek útján képviseltették magukat egy zsidópárti, egy agrár és egy kommunista taggal. Hasonlóképpen a kommunista párt tagja képviselte Beregszász városát is. A kommunisták és a szociáldemokraták egyébként különös érdeklődést mutattak az ünnepség iránt és a maguk részéről is igyekeztek tőkét kovácsolni a cégérül hasznát Petőfi-ünnepségből.

A kormányzó fogadtatása

Az ünnepségen megjelent Hrabar Konstantin kormányzó is. A község elején diszkapu várta a kormányzót, de a megfelelő fogadtatásról megfeledezett a rendezőség, úgyhogy hiába állt meg a diadalkapunál a kormányzó, néhány tűzoltón kívül senkit nem talált ott, s így tovább folytatta útját a faluban, melynek házait a rendezőség által kiosztott zászlókkal díszítették fel. A kormányzót csak a templom előtti diadalív alatt üdvözölte az ottani agrárpárt szervezetének elnöke. A kormányzó autóját legnagyobb részben a Fritsche Artur hedzepusztai földbirtokos, agrárpárti főkorifeus béreseiből alakított lovasbandérium kísérte a falu határától a községbe. A hirdetett szabad ég alatti istentisztelet elmaradt, és így a badalóiak, bár vasárnap volt, istentiszteleten nem vehettek részt, mert a templomba csak a vendégeket engedték be.

Párhuzam Krisztus és Petőfi közt

Az emléktábla-avató ünnepség megnyitó beszédét Gönczy Pál nagydobronyi református lelkész, s Faluszövetség elnöke, agágrárpárti korifeus mondotta. Dr. Kovács Béla, a Faluszövetség igazgatója a hallgatóság nagy megdöbbenésére párhuzamot vont Krisztus és Petőfi élete közt. Hasonlóságot vélt felfedezni születésük körülményei és haláluk közt, s azt hangoztatta, hogy Petőfi is feltámadt, éppen úgy, mint Krisztus. A vallásos érzést profanizáló beszéd után lehullott a lepel a templom falára elhelyezett emléktábláról.

Hrabar beszéde

Hrabar kormányzó szláv nyelvű üdvözlő szavai után magyarul folytatta beszédét, és kívánta, hogy a magyarság ne csak a nemzetéhez legyen hű, de az államhoz is, amelyben él. Elismerte, hogy a csehszlovák kormánypártok még nem teljesítették a magyarság követeléseit, de arra szerinté még nem volt idejük, mert az elmúlt húsz esztendő kevés volt arra. Hangoztatta azonban, hogy Hodža Milan miniszterelnök be fogja váltani ígéretét. Az autonómia kérdéséről szólva kijelentette, hogy az területi autonómia lesz, amelyben a magyarságot egyforma jogok illetik majd meg a többi itt élő néppel. Beszéde befejezése után úgy maga, mint pedig Hodža miniszterelnök nevében koszorút helyezett el az emléktábla alatt. Koszorút helyezett el még a kormányzón kívül Tiszaújlak küldötte, Morgenthal István kommunista másodbíró, Beregszász nevében Lukovich Antal igazgató, a beregszászi reálgimnázium nevében. Kínos feltűnést keltett Ilku Pál, a szélsőséges kommunista elveiről hírhedt tanítónak a fiatalság nevében kommunista ízű beszéde. A beszédek közé zeneszámokat és szavalatokat tűzött a rendezőség. A zenét a beregszászi kommunista fúvós zenekar tagjaiból alakított, de itt polgári színezetű elnevezés alá rejtett zenekar szolgáltatta.

Az ünnepséget közebed követte, amelyen a kormányzó nem vett részt, hanem kíséretével hazautazott. A közebeden egyetlen pohárköszöntő sem hangzott el.

Népünnepély

A közebed után a műsor szerint aratóünnepnek kellett volna következnie. Beavatottak szerint az aratóünnepet annak a két szekérnek a felvonulása képezte, amit a falubeli agrárkortes állított. A népünnepély legtöbb száma elmaradt. Mindössze néhány beregszászi műkedvelő diák adott elő két egyfelvonásos darabot. Aratókirálynővé Szabó Rózát tették meg, a rendezőség bejelentése szerint nem a szépsége miatt, hanem a Faluszövetség munkája támogatásának jutalmául. Általános kacaj kísérte az eredményt kihirdető főrendezőnek ezt a közlését és baklövését. A rendezőség különben sem dicsekedhet sikeres rendezéssel. Fejetlenül ment végbe az egész „ünnepség”. A közönség is igen csekély érdeklődést tanúsított. A badalóiakkal együttvéve legfeljebb ötszáz ember jelent meg. Ezeknek is nagy része csak oldalgott, ott is volt, nem is. A legtöbbje azt leste, miképpen tűnhetne el minél hamarabb.

(Az emléktáblán az 1847. július 17. dátum téves. Ez ugyanis a XIV. levél keltezésének ideje. A kettő nem egy. Petőfi 1848. július 13-án indult Beregszászból. „E rossz csikók úgy ide tettek egy nap alatt Szatmárra...” Nem hihető, hogy a Beregszász és Badaló közötti 12 kilométeres távolságot Petőfi fogata négy nap alatt tette meg. A tábla szövegének másik bocsánatos tévedése, hogy Szendrey Júlia akkor még nem volt Petőfi menyasszonya, hiszen 1847. augusztus 5-én volt az eljegyzésük, az esküvő pedig 1847 szeptember 8-án az erdődi várkastélyban – B. B.)

Kossuth Ferenc levele Beregszász város polgárainak¹¹

Beregszász város
t. Közönségének

Elkészve bár, de annál melegebben köszönöm (öcsém nevében is) azon részvétet, mellyel a közönség minket megtisztelni kegyes volt.

Késedelmemet a nagy csapásból eredő körülmények okozták. Ezen csapás lesújtott, mert a nagy halott nekünk minden volt: én úgy is mint fiu, úgy is mint Magyar, édes Atyámat vesztettem; a polgárosodott világ pedig a szabadság eltűnt apostolát gyászolja.

Dicsősége volt ő hazájának, a jelen század ragyogó neveitől, melynek fénye mindig hazájára irányítaná. Egész élete a honfi szolgálatok, a honfi érdek

¹¹ A Dalmay Árpád birtokában levő eredeti levél másolata

óriási halmaza volt, halála pedig honfi érzelmekben és nagy eszménye iránti lelkesedésében egyesíté az egész hazát.

Ő ébreszté fel a nemzetet, ő tette életerőssé, a nép millióit befogadva az alkotmány sáncaiba. Ő adott öntudatot a nemzetnek, ő vezette önvédelmét, ő mutatta meg, hogy a Magyar tud is, akar is szabad és önálló lenni. Ő tartotta fel az elnyomatás korszakában a nemzet létjogát és ő emelte fel a Magyar kérdést az európai kérdések színvonalára, ő fenyegette az elnyomókat mindig és mindenütt, míg végre belé rettentek az okulásba, és midőn a kényuralom okult, s a nemzet biztosíthatná jelenét, ő örködött a távolból, ő intett, ő buzdított, ő remélt, ő bízott, ő képviselt egy nagy jövőt – mind addig, míg meg nem halt – hontalanul!

Ez volt az ő élettörténete, ezt tanultam külföldön a külföldtől, én, kedves halottunk hú fia, és ezt fogja róla feljegyezni egykor a magyar történelem!

Mély tisztelettel
Kossuth Ferencz

Bertók János levele szüleihöz

Bertók János úrnak fiúti tisztelettel, Csáktornya, 23. oct. 848.

Édes szüleim! Ha jól emlékezem, legközelebbi toldásos leveletem Keszthelyen tevém postára, melyben a Keszthelyig velem s a táborral, melyben vagyok, történt dolgokról tevék említést, az azolta történeteket tudatni kívánván tollat fogok azok leírására.

Keszthelyről október 15-én elindultunk éjjel mintegy 2 óra tályba, s aznap Kis Komáromig, másnap 16-án szinte éjjel 1 órakor indulánk el, még délelőtt beértünk Kanizsára. Kanizsáról oct. 17-én a tábor kétfelé indult el, az egyik, nagyobb rész Letenye felé, mi pedig majd a másik és a kisebb résszel Kotorin felé. Mindkét rész déltájban megütközött. Mi Kotorinnál a Mura vize túlsópartján levő elleneinket mintegy 8 ágyú lövéssel megijesztettük. Ugyanannyira, hogy ámbár be voltak sánczolva, sáncaikat és a sánczba egy rossz 1 fontos ágyujokat odahagyták és megszaladtak. A szaladáshoz különben igen értenek, mi mindenesetre becsületekre válik. Mihelyst elillantottak a gazfajok, azonnal egy közülünk átúszott a Murán, s a röpködő hidat áthozta, melyen a seregágyúinkkal együtt átszállítatván utánok nyomultunk négy ágyuval, egy svadron huszár, a Zrínyi csapat és a soproni nemzetőrökkel együtt, s Domborunál utólérvén, velök megütköztünk, mely alkalommal 198 közülök elfogatott, 129 elesett, közülünk elesett egy huszár lovával együtt, megsebesült négy és 1 soproni nemzetőr. A golyók süvöltöttek és hullottak fejünk felett és megett, de a jó

szerencse megvéde koponyáinkat, s megtartá továbbra is a 4 ágyut kezünk között, de ha azon illír csordának lett volna egy lelkes vezére, s bennök magyar vér, a sánczba hagyott rossz egyfontos ágyujokért tőlünk 4 (darab – B. B.) 6 fontos ágyukat és 4 töltésekkel tele üteg kocsit foglalhattak volna el, s minket mindnyájunkat vagy elfoghattak vagy kiirhattak volna az élők sorából, mivel mi nem tudván, bizonyosan Domborunál vagynak, a faluba mentünk ágyuinkkal és ütegekocsijainkkal együtt a falunak b-vel jegyzett uccáján s a szűk utcáju falu derekán egy puskalövésnyire jön felénk két veressapkás illír tiszt. A huszár őrnagy Gáspár kiált a huszároknak: előre huszárok! Űzőbe veszik a két veressapkást, kik hogy meneküljenek, egy udvarba a kerítésen átugranak, utánok be vagy két huszár, a többi előre, mi utánok ágyukkal s a T formára menő o-val jegyzett végén a huszárok találkoznak a csordával, kiktől puskaropogással fogadtatnak s reterálnak, s mi maradunk egyenesen a szájokba o-val jegyzett helyen, mi is lövünk ágyuval, s a csorda nép szaladni kezd. Mi is hogy ágyuinkat szabadíthassuk, az o-val jegyzett utcán visszavonultunk s ugyanazon uczán ugyanarra, hol megtámadtak, ki a faluból az utzán haladtunkban süvöltött előttünk, utánunk és felettünk a golyó. Mi kivonulván a faluból, megérkezett a kissé tőlünk hátramaradt gyalogság. Az elbujdosott illíreket padokon (padlásokon – B. B.), istállókba, csűrbe, szalma, széna és fa között keresik, ölik, szúrják, lövik és elfogdossák, mint fentebb érintém, 129 elesett, 198 elfogatott. A csata után Szent Mária alá mentünk lágerbe, 18-án Perlak alatt deleltünk, délután Csáktornyaig mentünk, hol a Letenye felé induló másik részével a seregnek egyesültünk s megháltunk. Ennek a másik résznek veszedelmesebb lágere volt, mint a mi részünk Kotorinnál, mivel az ellenség jól besánczolva s ágyukkal ellátva volt, s a mieinknek, hogy a Mura vizén átkelhessenek, hidat kellett építeniök, s az idő alatt, míg a hidat építék, a dolgozókat kellett oltalmazni, az ellennek pedig akadályozni a hidépítést, a gyalogság nem tehetett semmit a vizen át és így csak az ágyukkal kellett dolgozni. Elesett 3 magyar tüzér, megsebesült 2. De a hidépítést csakugyan végrehajtják, s átkelvén a Mura vizén 700-at elfogtak, azon kívül három szekér halottjok volt. 19-én Nedelicziünk, mely helységnek Dráva felőli határán táboroztunk 20-án egész nap, 21-én reggel ismét Csáktornyára jöttünk. Innen hova s mikor megyünk, még nem tudom, de ámbár sokat tudok türni, szenvedni, óhajtom a táborozásnak minél előbbi végét. Soha becsületesen ki nem alhatja az ember magát, s mindig a szabad ég alatt lenni, egész éjjeleken keresztül ázni, fázni ily őszi időben már bizony nem irigylendő állapot. De ugyan hiszem, nem fog már fáradozásunk soká tartani, majd behuzzuk magunkat valamelyik városba, hol telelni fogunk, ott kipihenhetjük.

Ezek után minden ismerősöknek s rólam emlékezőknek köszöntésem, testvérimnek, ángyaimnak, rokonimnak tisztelettel minden jók kívánása mellett vagyok édes szüleimnek, fiok, Bertók János Tűzmester.

Egry János ugocsai alispán jelentése 1849-ből¹²

Az Ugocsa megyei állandó bizottmánynak címzett jelentés írója egyrészt összefoglalja a megye területén lezajlott főbb hadi eseményeket, másrészt röviden jellemzi az országos helyzetet:

Tisztelt állandó Bizottmány!

Ezen év kezdetével sürjebben fordultak az ellenséges be ütésnek eseményei vidékünkre, úgy hogy a történetek gyors tselekvést inkább mint sürjebb tanácskozást igényleltek, s ez oka, hogy pár holnap óta a tisztelt Bizottmány tanácskozás végett öszve nem gyűlt. Óhajtottam volna a történeteket a megyémre vonatkozólag élő szóval elő terjesztteni a tisztelt bizottmánynak, de folytonos egészségi gyengélkedésem e szerentsémtől meg foszt, így azokat rövid soraimba foglalom, mert bár azok jelenleg a tisztelt Bizottmány előtt tudva vagynak is, de tartozunk a jelennek azon kötelezéssel, hogy jegyzőkönyvileg át adjuk az utókornak, minő cselekvő résztvett Megyénk e jelen fontos percekbe Hazánk s Nemzetiségünk védelmébe, ugyan is:

1-ör. A Szöllösi Század Idrányi Százados vezérlete alatt a Máramarosba lévő Izai Táborba hat heti szolgálatot tévén, datzára a vad vidéki zordon télnék és hidegnek, a kellő rend, fegyelem pontos megtartása, és több hasznos szolgálatok telyesítése által, az oda való Kormánybiztos Ur ditsérése ki érdemlésével telyes számban és épségben tért vissza (...) s tsak útközben egy Nemzetőr által vigyázatlanul, de akaratlanul el süttött puska okozá a szerentsétlen dobosnak tetemes sérülését, s talán majdan következett halálát.

2-or. Az ellenségnek Galiczia felől Veretzkénél szándékoltt betörése hírére Nemzetőreinkből kiválogattott egv vadász csapat, kiknek Tisztjei Elő terjesztésem folytán a tisztelt bizottmány által hagyattak helybe, s bár ha ezeknek eljárása ellen némely rosszalló hírek szárnyaltak, betsületek érdekébe kötelességemnek ismerem hivatali ünnepélyességgel nyilatkoztatni, hogy

¹² KTÁL, Fond 674, op. 12., № 1928, 1-2. old.

mind az ottani Kormánybiztos, mind a parantsnok is Örnagy Martinyi Úr bár mikor elő mutatható bizonyítványaik szerint az említett (...)fegyelem s rendtartás iránti fonntosságukat a vadász csapatbelieknek pedig szinte (...) fegyelem tartásukat ditséretes méltánylással el ismerik, e csapat azonban kettő híjával tért vissza szeretteihez, Tivadarból Siklótzi, Daboltzról pedig Belényi karján sebet kapva a gyalázatos ellenség által elhurtzoltattak, s tsaknem naponta érzékenyítik ember baráti keblemet a bus özvegyek és aggott szülék el maradt kedveseik felőli kérdezösködésök, s itt különösen fel kérem a tisztelt bizottmány figyelmét Siklótzi Zsigmond el hagyottjai iránti kötelességre méltóztassanak a férj után esendő nőnek, s attyokat hazánkért kétkedésekkel kereső árvák sorsát enyhíteni.

3-or. A Máramarosi veszélyek az előbbi vonalon terhesedvén, Morvay Elek Százados Úr vezérlete alatt a Tiszántúli századokból újra egy Század küldetett az Izai Táborba, ezen Század szinte kellően tölté be Hazafiúi kötelességét, s tsak Pap Bertalan Nemzetörnek hibás vigyázatlansága következte be két oláhnak szerentsétlen halálát, kinek tette azomba büntető hatalom előtt áll. Királyházáról azomba Csépes és Csedrekbl Szöllösi Nemzetörök fogollyá estek, ezek háznépe sorsát is ajánlom a tisztelt bizottmány hazafisággal párosult könyörületességébe.

4-er. E hó elején a vész Megyénket is közélről fenyegeté, a kevés védelemmel fedezett Toronyai vonalon be tört ellenség s rabló csoport közeledésének hírére a meg rémült Huszti lakosok éjjel lakásaikat el hagyva menekültek hó lepte rideg bérszekbe, s a Szöllösi hegyekbe, s ditséretére Szöllös várossa lelkesült bírójának, s a Szöllösi Nemzetöröknek a vett hír első pertzére, datzára az éjjeli setéttségnek és kemény hidegnek lelkes el szántásggal siettek el rémült szomszéd polgártársaink védlésére, és vigasztalására, nem késtem magam is Szöllösre sietni, útközbe azomba Újhelyi Ferenc fő szolgabirámtól, ki a veszély alapos meg tudása végett Husztról vissza tért, meg értém, hogy a vissza vonult ellenség fêkezésére Zurits Parantsnok és Voronyetzky örnagy Urak vezérletek alá szükséges erő vonatik, söt Szintay János Kormánybiztos Ur sürgöny általi tudósításomra ágyú s fegyverekbeni segély nyújtásáról tudósított, s így haza térve, egészségem rosszabbá változása miatt, s meg bíztam másod al-Ispán Urat hogy a Környező veszedelem gátlására kellő rendeleteket és intézkedéseket megyénk részéről meg tenni sziveskedjék, s köszönettel el ismerem, miként mind azt, miket fontosság és hazafiság igényelnek, buzgó készséggel véghez vitt, az innen (...) és túl a Tiszai két Nemzetör

századok ditséretére meg kell említenem, hogy bár zsoldban, s élelemben hiányt szenvedtek, készséggel s minden ki törés nélkül vitték végbe a fáradalmas munkát, az ottani dolgok rendes folyamáról bővebb értesítést terjesztendhet elő másod al-Ispán Ur.

Ami a közös Haza jelen állását illeti, bár ha a tisztelt Bizottmány előtt részletesen is tudva van, kettőt jegyzek meg:

1-ör. Hogy felső Táborunk egyesült erővel a főváros fele közeledik, s ha Isten igazságos ügyünket, mint addig is (...), telyesen hinnünk kell, hogy azon ellenséges fegyverek, miket az ármány és gaz árulás, egy nemzet élete és Szabadsága ellen rút zsoldos kezekkel köszörül, a szabadság lelkétől ihletett hazafiak tiszta elszántsága által lelkesített vasaikon meg fognak törni.

2-or. Hogy a világ hírű fő Tábornok Bem lelkes működése már a Muszka zsoldosok által is védlés alá vett Szebent szerentsésen be vette, az Isten segedelmével a setét szolgaság alatt nyögő Erdélyt az ellenség borzasztó pusztításaitól és kínzásaitól fel mentendi. Közös itt a nyereség, közös a diadal érzet; de vissza emlékeztetem a tisztelt Bizottmányt a Dési szerencsétlen tsata vesztés után vidékünk gyász jövőndő lepte rémületeire, s így nekünk az örömrre, s a hálára legtöbb okunk van. Ha a hajdannak politikai illedelmei sőt kötelességei közzé tartozott egy magoss hivatalnoknak kinevezése alkalmával öröm tisztelgéseit nyilvánítani a nélkül, hogy jövőndő működéseinek biztos irányát esmérhette volna, most midőn a ditső vezért tetteiben bámulyuk, ki Hadi szigorral vegyített szelíd ember bánása, igazságos ügyünk melletti lelkes el szántsága, s politikai mély böltessége által, biztos alapját veti a rég óhajtott Nemzeti függetlenségnek és szabadságnak, legszentebb kötelességünket telyesítendjük, ha mint a Közös Hazának parányi ugyan, de kiegészítő részei, Hazafi el ismeréssel párosult hála érzetünket nyilvánítandjuk e ditső Hadvezérnek.

Végre fájdalommal említem meg, hogy azon önkéntes Század, melynek kiállításába annyi Hazafiúi buzgalom, oly tetemes pénzázdozat s készség vala, el oszláshoz készül, s mi több, azoknak, s kikhez való bizalom, és csatlakozás állítá az ajánlkozókat sor rendbe a Századtól egyenkénti el távozások miatt, többeket a gyalázatos és hűtelen meg szökés (...), úgy hogy szinte egy heti küzdelmem után alig vagyok (...) ket a Századhoz vissza utasítani, én azonban a tisztelt Bizottmány jóvá hagyása reménye fejébe meg kérendem a fő vezért, hogy a törvényes szabály alá esőket, és a kiknek kedvek van a

Honvédek közzé sorozza, a többit pedig botsássa vissza, hogy többé ily alá való tett által a megyére és a Katonai díszes sorra gyalázatot ne hozzanak. Szükségesnek tartom köz hírré tétetni, hogy akár Honvéd, akár Önkéntes haza térve szabadság, vagy el botsátó levelét 24 óra alatt a Megyei Kormányzó látomásázásával meg nem erősítendi, az illető eljárók szigorú felelet terhe alatt mint szökevényt tekintsék, a Megyei Kormányzó pedig szintén felelet terhe alatt a be mutatott szabadság levelekről jegyző könyvet vezetend, hogy netalán valamelyik aki (...) időn túl a századjától el maradna, szintén mint szökevény, úgy tekintessék, mert bűnös, ki a Hazának fel ajánlott szolgálattját e vészes időben el vonja, s bűnös az, ki ezen elvonást közömbösen el nézi.

E hivalalos jelentésem után óhajtom, hogy a tisztelt bizottmány minden Tagjait egyet értés lelkesitse a Haza meg mentése nagy munkájában. Isten védje a Hazát, áldja meg mi előbb az óhajtott békével.

Kelt Halmi, 1849-ik Mártius 26-án. Egry János alispán.

Keresztyén Balázs emléktábla-avató beszéde¹³

Perényi Zsigmond 1783-ban született a bereg megyei Ardóban. Apja Ung megye főispánja, a debreceni kerületi tábla elnöke volt. Szülei gondos nevelésben részesítették a tehetséges fiút. Először a nagyszombati convictusba adták, majd Kassára küldték jogot tanulni. Később Pesten és Pozsonyban készült a közéleti pályára. Alapos műveltséggel és szabadelvű gondoskodásmódjával már fiatalon felhívta magára a figyelmet.

Tanulmányai befejezése után hazatért Beregben és Ugocsában lévő birtokaira. Ekkor még Beregszászban és Ardóban lakott. Nagyszőlőstre csak birtokainak igazgatása végett látogatott el.

A múlt század elején megyéink elmaradott állapotban voltak, kevés érdeklődést tanúsítottak a közélet iránt. Az ifjú Perényi Bereg megye főjegyzőjeként kezdte közéleti pályáját, s csakhamar sikerült megnyernie a megyei élet képviselőinek rokonszenvét. Az 1808-as országgyűlésre Bereg vármegye követéül választja a 25 éves ifjút. Itt az ifjú nemzedék képviselőivel együtt megszavazták a Napóleon elleni hadjáratához szükséges hozzájárulást, de követelik a Habsburg-háztól, hogy a helyzet felől nyújtsanak hiteles felvilágosítást és igazolják a tényleges szükségletet.

A nyílt fellépésű ifjút csakhamar Bereg vármegye alispánjává és az 1811-es országgyűlés követévé választják. A bécsi kormány is felfigyel rá, s hivatallal

¹³ Elhangzott 1989. október 6-án

kínálja meg, hogy magához édesgesse. Ő azonban visszautasította az ajánlatot, inkább visszatér megyéjébe. Azon fáradozik, hogy a szegény dolgozó nép terhén könnyítsen, javítson az elmaradott közállapotokon, terjessze a haladó társadalmi és politikai eszméket. Népszerűségével egyenes arányban nőtt az irigyeinek száma. Megrágalmazták, titkon feljelentették. Királyi vizsgáló biztost küldtek a megyére, aki kiderítette, hogy a feljelentésnek semmi alapja nincs. Ez az eljárás mélyen sértette Perényi Zsigmond önértetét, ezért visszalépett a közeleti pályáról, s gazdálkodni kezdett birtokain.

Ekkor kezdődött Ferenc császár hosszú, csendes uralkodása, ami nem volt egyéb gondos rendőri felügyeletnél, amellyel minden önálló szellemi életet már csírájában elfojtott. A magyar önállóság csak névleges volt.

Összehívták az 1825–1827-es országgyűlést, ahol a nemzeti önértet hangosan követelte a sok sérelem orvoslását, sürgette a szabad fejlődést biztosító törvények megalkotását. Ezen reform országgyűlésen ott találjuk Perényi Zsigmondot is a szabadgondolkodású ellenzék körében. József nádor becsülte Perényiben a nyílt, elvhű hazafias magatartást, s ellenzéki volta dacára helyhatósági tanácsossággal kínálta meg. Perényi ezt a tisztséget el is fogadta.

Ebben az időben dühöngött Magyarország északkeleti részén a kolerajárvány. Éppen Ugocsa vármegyében, Tiszaújlakon ütött ki, ahová a Tiszán járó tutajosok hurcolták be. Perényi királyi biztосként igen sokat tett a kolerajárvány megfékezéséért.

1835-ben Ugocsa vármegye főispánja, rövid idő múlva pedig a hétszemélyes tábla közbírája lett. Jelen volt az 1832–1836-os és az 1839–1840-es országgyűlésen is, ahol már a haladó gondolkodású hazafiak tekintélyes tábora követeli a szabadelvű eszmék érvényesítését. Amikor a királyi fiscus a 30-as évek végén hűtlenségi pert indított Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos ellen, Perényi volt az első egyike, aki felszólalt az igazságtalan zaklatások ellen, s amikor 1839-ben a hétszemélyes táblán, a „felséges tábla” bírái Kossuth hűtlenségi perét tárgyalták, a bírák közül csak Perényi szavazott a legenyhébb büntetésre. Nem támogatta az Apponyi-kormányt, amely a vármegyékre az alkotmányellenes, gyűlölt adminisztrátori rendszert igyekezett ráerőszakolni. Fel is mentették ezért főispáni állásából, csak mint ítélőbíró szerepelt a közeleti pályán.

Ebben az állásban találja őt az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc. Március 15-e után azok kerültek többségbe, akik reformokat akartak, s elfogadták az 1848-as törvényeket.

A király kinevezte az első felelős minisztériumot, április 11-én szentesítette az alkotott törvényeket.

A felelős magyar kormány a Pesten megnyílt országgyűlésen Majláth György mellé Perényit nevezte ki a felsőház másodelnökének.

Az alkotmányos élet szabadságát nem sokáig élvezte a magyar nemzet, önvédelmére fegyvert kellett fognia. Az uralkodóház hadakkal árasztotta el Magyarországot. Windischgrätz csapatai elől a főurak többsége visszavonult a közéletből. Lemondott Majláth György, a főrendiház elnöke is. Ezért a tisztség Perényi vállaira nehezedett, aki ekkor már a honvédelmi bizottmánynak is tagja volt.

A halálra zaklatott nemzet Kossuth Lajos indítványára 1849. április 14-én kimondta a trónfosztást. A trónfosztó nyilatkozatot a főrendiház ülésén Perényi Zsigmond is aláírta. Perényi híven támogatta a magyar kormányt. Követte Debrecenből Szegedre, Aradra. Kossuth közben kinevezte a hétszemélyes tábla elnökévé.

A világosi fegyverletétel éjszakáján Perényi a Bohus-kastélyban volt elszállásolva. Titkára biztatására megkísérelte a menekülést, de amikor tudomást szerzett arról, hogy ha folytatja az útját, a lázongó oláhok vagy az orosz tábor kelepcéjébe juthat, visszatért a kastélyba, s szembenézett a várható veszéllyel.

A világosi Bohus-kastélyban tartóztatták le néhány társával együtt. Pestre kísérték és haditörvényszék elé állították, ahol bátran bevallott mindent. Kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet 1849. október 24-én hajtották végre. Halála mély részvétet váltott ki a hazában gyászoló és a külföldön bujkáló hazafiak között.

Ez év október 6-án, amikor az egész magyar nép a szabadságharc vértanúira emlékezett, a Nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Kör emléktáblát leplezett le Perényi Zsigmond tiszteletére az egykori Perényi-kastély falán, hogy ezúttal Arad, Pest, Pozsony után Nagyszőlősen is elhelyezzük a vértanúk emlékére a kegyelet virágait.¹⁴

Pazar József visszaemlékezése¹⁵

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye 1880 óta őriz egy kb. másfél méter hosszú kopott selyemszalagot. A múzeum leltárkönyve szükségzaván ennyit mond róla: „Az 1848/1849-i szabadságharcban a munkácsi vár őrizetében szolgáló 52. honvéd ezred zászlóját kiegészítő szalag Istenért,

¹⁴ *Kárpáti Igaz Szó*, Új Hajtás irodalmi melléklet, 1989. október 22.

¹⁵ Takács Béla: *Egy 48-as pataki diákhonvéd visszaemlékezései*. Reformátusok Lapja, 1964. márc. 13., VIII évfolyam, 11. szám.

hazáért felirattal. Ajándékozta Pazar József nagyszelmenci ref. lelkész, volt pataki diák.”

Mi sem mondhatnánk többet erről a foszladozó ereklyéről, ha Pazar József az adományozása alkalmával nem írja le a szalag történetét. Levele nyomán megelevenedik előttünk 1848–1849. Az évszázados osztrák elnyomás alól szabadulni akaró nemzet odasereglett Kossuth Lajos zászlaja alá.

Visszaemlékezéseiben elmondja: 1848. július 10-től 1849 decemberéig volt távol az iskolától. Beregszászban sorozták be 19 éves korában. A harctéri szolgálat után, mint őrmester a munkácsi várba került 1849 júliusában. „*Az itt töltött egy hónap volt életem legboldogabb ideje*” – írja levelében.

Ez az állapot azonban csak addig tartott, amíg híre nem lett a világozi fegyverletételnek. Súlyosbította a helyzetet, hogy közben a várat a cári hadsereg körülrzárta. A megszálló csapatok parancsnoka parlamentert küldött a várba és kérte annak feladását, arra hivatkozva, hogy felesleges minden ellenállás, mert Görgei már lerakta a fegyvert. A védekezés egyébként is kilátástalan volt, hiszen a 19 000 főnyi cári katonasággal szemben a várban mindössze 361 főnyi honvéd és tiszt tartózkodott. A várőrség számára azonban hihetetlennek tűnt a fegyverletétel. Mindaddig nem voltak hajlandóak kivonulni a várból, amíg személyesen meg nem győződtek az igazságról. Így „*abban állapotak meg, hogy a várőrségből két tiszt Görgeihez küldessék a való megtudására, s míg a követek visszatérnek, addig fegyverszünet kötéssék.*”

A cári hadsereg parancsnoka beleegyezett a fegyverszünetbe. A két tiszt Görgeihez ment, aki először nem akarta fogadni a követeket, majd amikor ezek ragaszkodtak a kihallgatáshoz, Görgei ennyit mondott nekik: „*Amit hallottak, mind igaz. Elmehetnek!*”

Augusztus 26-án adta át a magyar őrség a várat a cári csapatoknak „*Ekkor – írja Pazar József – felmentem a parancsnokunkhoz, kértem, engedje meg, hogy a zászlónkat darabokra tépjük s vihessük magunkkal emlékül. Nem engedte meg, mert ezt is át kellett adni az orosz hadseregnek. Először és utoljára nem engedelmeskedtem feljebbvalóimnak. Őrmestertársammal együtt lementem az őrszobára, ahol a zászló tartatott, levettem a szalagot s levágtam a zászlón lévő két bojtot. Így megcsonkítva került a zászló az orosz csapatok kezére. Hogy mi lett vele, nem tudom.*” (Megjegyezzük, hogy az 1848–49-ben zsákmányolt zászlók egy részét a Szovjetunió még 1941-ben, a másik részét pedig 1943-ban visszaadta Magyarországnak.)

A fegyverletétel után az őrség fogságba került. Egy kastélyban szállásolták el a magyar foglyokat. „*Kezdtük magunkat beletalálni helyzetünkbe – folytatja Pazar József. – Fiatal könnyelműséggel egymást vicceltük, szomorú s víg dalokat énekeltünk. A megfélemtetés énekkel egy pár darabbal annyira megnyerte*

a szomszéd szobában lévő orosz tiszteket, hogy azok követséget küldöttek be hozzánk, kérvén, hogy ne énekeljünk oly szomorú darabokat, hiszen nem lesz nekünk semmi bajunk: hanem víg népdalokat, s egy párt kért leírni a küldöttség magyarul és németül, hogy emlékke elvihessék tőlünk. Leírtuk, elvitték. Ki tudja, a nagy Oroszország melyik szélén és eldalolta-e azt valaki?”

Pazar József a levél további részében a szalag történetét beszéli el. A fogságban összegyűjtötte a diáktársakat. *„Voltunk – úgymond – vagy hatvanan az ország különböző részéből, egy pár Erdélyből is; azt kérdeztem tőlük, ki minő emléket hozott magával a munkácsi várból? Melyre midőn azt válaszolták barátaim, hogy semmit, előmutattam a zászlószalagot és a bojtokat. Azt a kérést, esengést, rimázkodást leírni nem lehet, melyet hozzám intéztek, hogy egy szálát adjak a bojtból, egy foszlányt a szalagból. Én, amennyire lehetett, szétszotogattam, mondhatni, szálanként szétszedtem a bojtokat, a szalag szép fehér selymes rojtját annyira, hogy nekem csak az maradt, melyen a felirat van varrva.”*

Néhány nap múlva a cári katonaság Kassára kísérte a magyar foglyokat. *„Egész fogságunk alatt – vallja Pazar József – általában elmondhatom, hogy az oroszok, különösen a tisztek nagyon szépen, kegyeletesen bántak velünk. Minden napra adtak egy meszely vodkát, egy adag húst, levest és kenyeret. Hanem szept. 9-én, midőn Kassán 14 darab német katona átvett bennünket, vége lett a kegyeletes bánásmódnak, vége az ellátásnak. Ott már huncut rebellisek, Kossuth-kutyák lettünk.”*

Az osztrák parancsnokság két nap múlva a diákokat hazabocsátotta. Pazar József társaival együtt visszatért a kollégiumba. *„S midőn visszatértünk a Főiskolába, nem kérdezték: Hol voltál? Mutass bizonyítványt! Bevettek: tudták, honnan jövünk, sokan a bizonyítványt a testükben hordozták.”*

Harmincegy éve őrizte, rejtegette Pazar József a szalagot. 1880-ban határozta el, *„hogy azon csekélységgel, mellyel bírok – de amely csekélység előttem legdrágább semmiért el nem adható kincs, melyhez nagyszerű emlékek vannak kötve, mely mintegy a történelemből van, kiszakítva –, mondom, e drága csekélységet a Múzeumnak ajándékozom.”*

A szalag ma is megvan. Nyolcvannégy éve a múzeum őrzi.

Március 15-én mindig emlékezni szoktunk a szabadságharc neves, és névtelen hőseire. Életük, szabadságszeretetük példa előttünk.

A SZERZŐ ÖNMAGÁRÓL

Bátyúban, parasztcsaládban láttam meg a napvilágot 1932. december 28-án. Nem önkaratukból, de nagyapáim világot járt emberek lettek.

Apai nagyapám pár hónappal az első nagy világegyezés előtt a meggazdagodás reményében elhajózott Amerikába, ahol szénbányában dolgozott. Hazajött, földet vett. Emiatt később a szovjetek kulákká minősítették és megfosztották vagyonkájától. Ezt nem tudta megemészteni: valahányszor a kapu előtt elmenni látta két fehér, nagy szarvú ökrét, mindannyiszor szemmel kísérte.

Anyai nagyapám az első világháború idején ott volt a volóci szuronyrohamban. Később Galíciában fogságba esett, ahonnan négyévi távollét után tér haza.

Édesapámat három napi „malenykij robotra” vitték el, egy év lett belőle. Megtörve, lefogyva, nagybetegen került vissza családjához.

Jóska nagybátyám négy évig trénszekérrel járta a frontot, majd amerikai és szovjet hadifogság után tért haza.

Itt nőttem fel, ahol a bölcsöm ringott. Idekötnek a gyökereim, a múltam és a jövőm. Ismerem a paraszti munka minden csínját, népszokásainkat. A temetőben szüleim, nagyszüleim, dédnagyapám és nagymamám sírja. Itt él: feleségem, Judit, fiam, Géza, menyem, Zita. Itt vannak jövőnk letéteményesei, az unokák is: Ádám és Eszter.

Az elemi iskola elvégzése után a Beregszászi Gimnázium tanulója lettem. A hatalom- és országváltozás után, 1945–1948 közt itthon voltam, 1948–1952 közt a Huszti, majd a Munkácsi Tanítóképzőben tanultam. Tanítói pályám első állomása Badaló község volt. 1953–1954 közt az Ungvári Tanárképző Főiskola magyar szakán tanultam, 1954–1958 közt az Ungvári Állami Egyetem diákjaként orosz-tanári diplomát kaptam. Magyartanárit szerettem volna, de becsaptak.

Tanári pályám további állomásai: Csonkapapi és Csap. 1964-ben, amikor hívtak, boldogan jöttem haza. Itthon akartam megmutatni, mire képes a „kulágyerek”. 1964 és 2002 közt magyar nyelvre és irodalomra oktattam szülőfalum gyermekeit. 1979-ben az Ungvári Állami Egyetemen végre megszereztem a magyartanári diplomát, egyrészt daczból, mert meg akartak fosztani magyartanári állásomtól, mivel nem volt ilyen diplomám. Hát lett.

A tanítás mellett színjátszó kört, újságírói szakkört, irodalmi vetélkedőket szerveztem. Ebben az időben folyt a harc a magyar iskolák fennmaradásáért az „internacionalista” iskolákkal szemben. Privát válaszaim a kihívásokra: a Bátyúi Költészeti Napok, a Simon Menyhért Napok, a Hazahívogató Napok, a rahói „Örizz meg bennünket”, a Nagyberegi Költészeti Napok elindítása, később Bújj, bújj zöld ág címmel az I. Kárpátaljai Gyermekekjátékok Találkozójának kezdeményezése.

Tagja lettem az 1988. január 26-án megalakuló József Attila Alkotóközösségnek. A KMKSZ alapító tagja voltam, 1989–1994 közt a szövetség bátyúi alapszervezetének elnöke, a megyei választmányban az oktatási munkabizottság tagja, 1992-ben a KMPSZ alapító tagja, évekig alelnöke.

Szép és boldog évek ezek. Jól éreztem magam az iskolában. Ma is szeretettel gondolok azokra a tanítványaimra, akik a magyar kultúra zászlóvivői lettek: 23 magyartanár, 6 újságíró, egy színművész.

1968–1992 közt a Beregszászi Magyar Módszertani Munkaközösség vezetője voltam. A járási és a megyei tanácsok, valamint az oktatási minisztérium oklevelekben ismerte el munkám eredményeit. 1982-ben vezető tanári, 1987-ben módszerési kinevezéssel tisztelt meg az Ukrán Oktatásügyi Minisztérium, közben 1985-ben Makarenko–díjjal tüntettek ki. Szakmai díj: a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének Nívódíja (1996). 1968-ban készült el és jelent meg az első magyar nyelv- és irodalmi tanterv, melynek 1998-ig szerzője és gondozója voltam. Ezen az úton Drávai Gizella indított el, akit annak idején Gizi néniként kellett megszólítanom. Szép örökséget kaptam tőle.

Tanári pályám mellett szívesen foglalkoztam helytörténeti kutatásokkal is. Kutatási területeim: 1848/1849 dicső napjai és emlékhelyei Kárpátalján, Simon Menyhért költőnk életútja, szülőföldem múltja, jelene, jövője és hagyományai, a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás sikerei és gondjai. Kárpátaljai és magyarországi napilapokban megjelent publikációim száma meghaladja a hatszázat. Első cikkemet a *Kárpáti Igaz Szó* közölte 1966-ban, későbbi írásaim a *Honismeret*, a *Történelemtanítás*, a *Köznevelés*, a *Közoktatás*, a *Pánsíp*, a *Hatodik Síp* és az *Együtt* folyóiratokban jelentek meg.

Fájó örömmel tölt el a tudat, hogy teljesíthettem édesapám kérését, aki az 1944-es elhurcolásokat követő években azt mondta nekem: „Fiam, te még megéred az idők változását, s ha lehet, írd meg az igazságot a „malenykij robotról.” *Életutak* című riportkönyvemben a légerek túlélőit kérdezve és válaszra bírva sikerült hitelesen felidézni azt a korszakot.

1990-től 1993-ig a *Kárpátalja* című (két)hetilap, 1993-tól 2002-ig az *Irka* című gyermeklap munkatársa, a Bölcsőnk rovat vezetője voltam.

A Magyar Néprajzi Társaság pályázatain többször értem el jó eredményt: 1994-ben második, 1990-ben ötödik, 1998-ban harmadik, 2002-ben negyedik helyezett lettem.

Az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete 1995 szeptemberében a tudományos munkával nem főhivatásként foglalkozó szakemberek első díjával jutalmazott meg. 1992-ben az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kárpátaljai eseményeinek kutatásában elért eredményeimet

Monokon a Kossuth Alapítvány és a Kossuth Társaság Kossuth-émlékéremmel és diplomával ismerte el.

Múltunk szép emlékei, a kántálás, a betlehemezés, a farsangolás, a locsolódás, a májusfaállítás szokása mellett álmaimban gyakran megjelennek a paraszti világ jellegzetes munkaalkalmai: az aratás, a szösztrő, a tollfosztó, valamint a magyar nótavilág és a táncélet. 1991-ben megnyertem a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Oktatási Bizottsága által meghirdetett néprajzi pályázatot. Pályázati munkámat szerettem volna könyv alakban kiadni, de ez anyagi természetű akadályok miatt mindmáig nem sikerült. Feldolgozásra és kiadásra vár kulturális örökségünk sok kincse, köztük népmeséink, népballadáink, népdalaink, népi játékaink sokasága, amit évtizedeken át gyűjtöttem.

2008. március 14-én a Magyar Köztársaság Ungvári főkonzuljától Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke által odaítélt kitüntetést, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét vehettem át. Pedagógiai munkásságomat ismerték el vele, hálás vagyok érte.

Életem során hét rendszerváltást értem meg, a hatodik állam polgára vagyok. Elmondhatom: nem szerettek, magyarságom miatt voltak gondjaim, de úgy érzem, a munkám okán megtűrtek.

Nekem az otthon szülőfalum jelenti, amelynek múltja, jelene és jövője így, „két kaszával” a vállamon is fontos számomra. Minden kutatásom arra irányult, hogy azok eredményeiből a mai és az eljövendő nemzedékek láthassák: ez a táj a mienk, mi itt nem jöttmentek vagyunk, nekünk van itt múltunk, amelynek vállalása és megbecsülése nélkül nincs jövő. Ezért szeretnék nyomot hagyni a jövő számára.

Öröm, hogy szülőfalum nyugdíjasainak Együtt Népdalköre ápolója hagyományainkat. Most egy tájházhoz gyűjtik múltunk emlékeit. Segíteni kellene őket, amíg van mit menteni...

Életemről, munkásságomról az alábbi fórumokban jelentek meg méltatások: *Vörös Zászló* (1989), *Kárpáti Igaz Szó* (1982, 1992, 1993, 2006, 2007), *Ez hát a hon* (1991), *Kárpátalja* (1992), *Köznevelés* (1993), *Magyar Személyi és Intézményi Adattár* (1993), *Mezsgyén állva* (1993) *Krónika* (2006), *Együtt* (2002, 2007), *Honismeret* (2007), *Az igazi Kárpáti Igaz Szó* (2006), *Köszönöm* (Novella Könyvkiadó, 2002), *KárpátInfo* (2007. október 10.).

Bagu Balázs

Bátyú, 2009. április 7.

A SZERZŐ FONTOSABB CIKKEINEK, TANULMÁNYAINAK ÉS KÖNYVEINEK JEGYZÉKE 2009 MÁJUSÁIG BEZÁRÓLAG

CIKKEK

Az anyanyelvi oktatás témakörében

A magyar irodalom tanítása és a tanterv. Kárpáti Igaz Szó, 1966. február 22.

Új állandó tanterv a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok számára.
Kárpáti Igaz Szó, 1968. szeptember 28.

Az audovizuális eszközök felhasználása a magyar nyelv és irodalomórán.
Kárpáti Igaz Szó, 1969. március 16.

Miért nem olvas a gyerek? Kárpáti Igaz Szó, 1970. december 16.

Kiemelkedni a szürkeségből, de hogyan? Kárpáti Igaz Szó, 1970. március 24.

Miért nem tanultak tovább? Kárpáti Igaz Szó, 1971. február 2.

A tanár-diák kapcsolatáról. Kárpáti Igaz Szó, 1979. augusztus 17.

A leíró fogalmazás tanítása. Kárpáti Igaz Szó, 1986. április 9.

Gondolatok az anyanyelvi oktatásról. Kárpáti Igaz Szó, 1987. december 1.

Bátyúi Költészeti Napok. Kárpáti Igaz Szó, 1990. február 3.

Anyanyelvi oktatásra van szükség. Kárpáti Igaz Szó, 1990. március 23.

Nemcsak nyelvében, szellemében is. Kárpáti Igaz Szó, 1991. augusztus 18.

Megalakult a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség. Kárpáti Igaz Szó,
1991. december 1.

A drámapedagógia szerepe az oktatásban. Kárpáti Igaz Szó, 1991. szeptem-
ber 19.

„A kő marad.” Anyanyelvi vetélkedő Viskén. Kárpáti Igaz Szó, 1992. már-
cius 6.

A témától a címig. Közoktatás, 1992/2., 10–11. old.

Merre tart az ukrán közoktatás. Kárpáti Igaz Szó, 1993. január 15.

A magyar iskolák címlistája. Közoktatás, 1995/1., 9–11. old.

A kárpátaljai magyar óvodák és óvodai csoportok adatai és címlistája.
Közoktatás, 1995/3., 19–21. old.

Jegyzetek az anyanyelvi oktatás kérdéseiről. Kárpáti Igaz Szó, 1995. de-
cember 25.

Anyanyelvi oktatásunk múltja és jelene. Közoktatás, 1996.

Magyar tannyelvű szakoktatás Kárpátalján. Közoktatás, 1996/2., 8–9. old.

A fogalmazás tanítása. Közoktatás, 1997/3., 17–18. old.

Anyanyelvi oktatás Kárpátalján. Iskolakultúra, 1998/5., 69–75. old.

Anyanyelvi oktatás, újabb megkorlátások. Köznevelés, 1999/1., 16. old.

A kárpátaljai magyar iskolák adatai. Közoktatás, 2001/2., 3–9. old.

Magyar iskola Nagybakosban. Közoktatás, Kárpáti Igaz Szó.

A templom és az iskola megmaradásunk mentsvára. Közoktatás, 2003.

Gondolatok egy hétvégi iskola kapcsán. Nyelvünk és kultúránk, 2003/3., 75–80. old.

A helytörténet témakörében

Nemes feladat a falukutatás. Vörös Zászló, 1971. szeptember 15.

Megismerni a múltat. Kárpáti Igaz Szó, 1979. november 2.

Amiről a megsárgult okiratok mesélnek. Kárpáti Igaz Szó, 1980. május 1.

A beregszászi nemzetőrség (Fakász Mihállyal közösen). Kárpáti Igaz Szó, 1989. március 15.

1944 tragédiája falumban. Hatodik Síp, 1990/4., 28–29. old.

Fejezetek Bátyú múltjából. Kárpátalja, 1991. augusztus.

Kárpátaljai honvédtisztek. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1992/1., 12–13. old.

A tizenötödik vértanú. Kárpáti Igaz Szó, 1993. október 7.

A szabadságharc ifjú hősei. Kárpáti Igaz Szó, 1995. március 14.

Nagy idők tanúi. Kárpátaljai Szemle, 1995/3., 20–21. old.

Nagy idők tanúi – Kossuth Lajos. Irka, 1998/3., 10. old.

Görög katolikus papok a szabadságharcban Ung, Bereg, Ugocsa megyékben. Kárpáti Igaz Szó, 1999. március 20.

A puskák závarzata befagyott. Kárpátalja, 2001. január 26.

Jól döntött, szerencséje volt... Kárpátalja, 2003. január 21.

Robog a marhavagon – az ismeretlen felé. Honismeret, 2004/5., 59–66 old.

Október, Arad. Ung-vidéki Hírek, 2004. október 7.

Református lelkészek a szabadságharcban. Küldetés, 2008. március.

A néprajz témakörében

Községünk földrajzi neveiről. Kalendárium, 1983, 44–45. old.

A múltat ismerni, a hagyományokat ápolni kell. Kárpáti Igaz Szó, 1970. október 6.

Csak tiszta forrásból. Kárpáti Igaz Szó, 1989. december 17.

Régi szüretetek emlékei. Kárpáti Igaz Szó, 1990. november 3.

Népismereti órák a tantervben. Kárpáti Igaz Szó, 1990. december 13.

A farsang. Kárpáti Igaz Szó, 1991. február 3.

Az én karácsonyaim. Kárpáti Igaz Szó, 1991. december 24.

Húsvéti rigmusok. Bóbita-füzetek, 1993/2., 13–15. old.

Húsvéti étkezési szokásaink. Pánsíp, 1993/1., 28. old.

A karácsonyi ünnepkör népszokásai. Irka, 1994. december 10–11.

A pünkösdi ünnepkör népszokásai. Kárpáti Igaz Szó, 1995. június 3.

- Deák Geyza – a néprajzos.* Hatodik Síp, 1995/2.
Betlehemesek találkozója. Kárpáti Igaz Szó, 1995. december 14.
Növényből készült gyermekjátékok. Irka, 1996/3., 23. old.
Lakodalmas farsangoló. Közoktatás, 1999/1., 26. old.
Megjött a Karácsony borzos szakállával. Irka, 2001/5., 9. old.
Húsvéti locsolóversek. Irka, 2003/2., 11. old.
Pünkösöd. Irka, 2003/3., 10. old.
Locsolóversek. Irka, 2004/2., 9. old.

TANULMÁNYOK

Farsangi szokások Bátyúban. Honismeret, 1993/6., 10–11. old.

A beregszászi nemzetőrség. Honismeret, 1993/4., 30–32. old.

Bátyú község földrajzi nevei és néprajzi vonatkozásai. Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére, Szentendre, 1994.

Üzenet a szolyvai pokolból. Honismeret, 1995, 30–36 old.

Mikszáth, az elbeszélő (dr. Deák Ferencsel közösen). Mikszáth Kálmán: Válogatott elbeszélések, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997.

Vágyott emberhez méltó kor után. Simon Menyhért: Írtam lelkes ifjúi hittel, válogatott versek, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1998.

Vázlatok a munkácsi vár szerepéhez 1848/49-ben (Fakász Mihállyal közösen). Takács Péter: A szabadság Debrecenbe költözött, tanulmányok 1848/49 történetéhez, Debrecen, 1998.

1848/49-es emlékhelyeink Kárpátalján. „...én elmentem volt a Tiszához Felköltetni a népet”, a Kossuth Szövetség Dél-alföldi Konferenciáján elhangzott előadások szövege, Csongrád, 1998.

Népismeret oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. Karácsony Molnár Erika: Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-nevelő munkában, Budapest, 1998.

Millenniumi emlékhelyeink nyomában. Madarak voltunk..., Hatodik Síp Alapítvány–Mandátum Kiadó, 1999.

Reformpedagógiai törekvések Kárpátalja magyar iskoláiban. (Bagu Gézával közösen). Iskolakultúra, 1999.

Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Módszertani Lapok, Történelemtanítás, 2000/4., 23–29. old.

Munkács és környéke a szabadságharcban. Módszertani lapok, Történelemtanítás, 2001/4., 9–19. old.

„Nagyon messze, Orosz földön fogságomat töltöttem”. Honismeret, 2001/4., 36–38. old.

A bátyúi betlehemes játék. Népi vallásosság a Kárpát-medencében, 5. köt., 371–386. old.

A Kárpátaljai Református Egyház és anyanyelvi oktatásunk a szórványban. Együtt, 2002/2., 60–67. old.

A Kárpátaljai Református Egyház és anyanyelvi oktatásunk. Népi vallásosság a Kárpát-medencében, 6. köt, Veszprém, 2004, 359–372. old.

Petőfi-emlékhelyek Kárpátalján. Kárpáti Igaz Szó, 2003, március 15., 2. old.

Simon Menyhért. Ukrajnai Magyar Krónika, 2004. július 3-tól augusztus 28-ig folytatásokban.

Anyanyelvi oktatásunk 1944–1953 között. Közoktatás, 2005/3-4., 1–3 old.

„Nincs már szívem félelmére.” *Demjén Zoltán lágernaplója*, KárpátInfo, 2008. november 12-től 2009. január 9-ig folytatásokban.

KÖNYVEK

Didaktiai anyagok magyar nyelvből, 4-6 osztály (Horváth Katalinnal közösen). Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev–Uzsgorod, 1984.

Népismeret tanterv az óvodák, elemi és általános iskolák számára. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

A szabadságharc nemzetőrei (Szakáll Mihállyal közösen). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

1848/49-es emlékhelyeink Kárpátalján. Periférián Alapítvány, Nyíregyháza, 1998.

Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharcról Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben (Fakász Mihállyal és dr. Deák Ferencsel közösen). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.

1848/49-es emlékhelyek Kárpátalján. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2002.

Életutak. Riportkönyv. Intermix kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.

Bátyúi jeles napok és szokások. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006.

Hosszú lábú gólya... Bátyúi gyermekjátékok. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2007.

Beszéljünk magyarul! (dr. Deák Ferencsel közösen). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2008